

Тарбиянинг олтин тамойили

Муассислар:
**Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
“Kamolot” ёшлар ижтимоий ҳаракати**

1982 йилдан чиқа бошлаган.

Жамоатчилик кенгаши раиси:
Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:
**Қаҳрамон ҚУРОНБОЕВ
Азамат УМАРОВ
Аҳмад ОТАБОЕВ
Абдуваҳоб НУРМАТОВ
Феруза МУҲАММАДЖОНОВА
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ**

Бош муҳаррир:
Нодир ЖОНУЗОҚ

Бош муҳаррир ўринбосари:
Нурилла ЧОРИ

Масъул котиб:
Ориф ТОЛИБ

Масъул муҳаррир:
Элёр МУРОД

Муҳаррир:
Ғиёсиддин ЎНАРОВ

Таҳрир ҳайъати:
**Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Сирождин САЙИД
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ
Фаррух ЖАББОРОВ**

Бадий муҳаррирлар:
**Акбарали МАМАСОЛИЕВ
Раҳматжон ЮНУСОВ**

Фотограф:
Рустам НАЗАРМАТ

Манзилмиз:
Тошкент шаҳри,
Ўзбекистон шохқўчаси, 16-“а” уй.
E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz
Тел/факс: (0371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

Навбатчи муҳаррир: Ф. Ўнаров
Босишга 9.02.2016 йилда руҳсат берилди.
Қоғоз формати 60x84 1/8.
Нашриёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822.
ISSN 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда
Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги
томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган.
Журналдан кўчириб босилганда
“YOSHLIK”дан олинди”деб изоҳланиши шарт.
“SILVER STAR PRINT” МЧЖ босмаҳонасида чоп этилди.
Буюртма № 6. Адади 4400 дона.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, 22-мавзе, 17-уй.

Фарзанд тарбияси ҳақида гап кетганда, кимдир “Болага нисбатан қаттиққўлроқ бўлиш лозим”, деса, яна кимдир: “Йўқ, болани эркин тарбия қилиш керак”, деган фикрни илгари суради. Ҳатто бу икки қараш эгалари ўртасида қизгин баҳсларга ҳам гувоҳ бўламиз. Ҳар бир қараш эгаси ҳаётдан мисол келтириб, ўз фикрининг тўғрилигини исботламоқчи бўлади. Ҳа, ҳаётга қарайдиган бўлсак, ҳар икки услубда тарбия топганлар орасида ҳам илғор, жамиятда ўз ўрнини топган шахслар кўп учрайди. Ёки аксинча...

Хўш, бунинг сири нимада? Генетик олимлар бундай ҳолатларни инсоннинг генига боғлаб тушунтирсалар, психолог-мутахассислар темперамент хусусиятларидан сўз очади. Биз барча илмий мушоҳадаларни эътироф этган ҳолда, халқимизнинг ҳаёт синовидан ўтган бир мақолини эслатмоқчимиз: “Нимани эксанг, шуни ўрасан”. Яъни, тарбия услуби эмас, фарзандингга нима бераётганинг, унинг мусаффо, тоза онг-шуурига нима “экаётганинг” кўпроқ аҳамиятга эга. Агарда кимдир ҳаётда қаттиққўллик билан тарбия кўриб муваффақиятга эришган бўлса, шубҳасиз, ана шу темир интизом остида у етарлича меҳр-муҳаббатга ҳам тўйинган. Ёки яна кимдир эркин руҳда ўсиб-улғайиб вазмин, мушоҳадали шахсга айланган бўлса, унинг тийнатиغا керакли даражада масъулият, тартиблилик ҳисси ҳам сингдирилган. Образли қилиб айтганда, гап идишда эмас, ўша идишнинг ичидаги нарсадир...

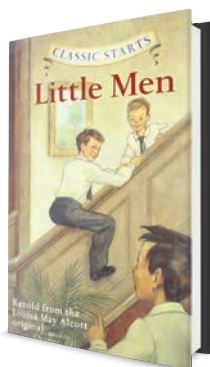
Бола руҳидаги улкан энергия митти жуссасига сиғмагани учун ҳам у бир жойда туролмайди: гоҳ сапчийди, гоҳ дарахтга чиқиб ота-онасини хавотирга солади. Шундай пайтда қайсидир ота-она яхшилаб тарбия бериб қўйиб дея қўққисдан боланинг юзига шапалоқ тортади, яна кимдир эринмасдан бу ишнинг нотўғри, хавфли эканини тушунтиради, иккинчи марта такрорласа, жазолашга мажбур бўлишини айтиб огоҳлантиради. Биринчи ҳолатда боланинг ичидаги энергия сиқилиб, қора кучга – нафратга, аламзадаликка айланади, энг ёмони, ташаббуссиз, бошқаларнинг ҳам эркинлигини ҳазм қилолмайдиган, эътиқоди мўрт кимса шаклланади; иккинчи ҳолатда эса мурғак онгда фикрлаш, оқ-қорани таниш жараёнига йўл очилади, ҳаёт синовларидан чўчимайдиган, дунёқараши собит шахс камолга етади. Мутахассисларнинг фикрича, ёш болага етказилган руҳий жароҳат ит копишидан ҳам хавфлироқ асорат қолдирар экан.

Ота-она ва фарзанд ўртасида руҳий-маънавий мулоқот қанчалик кучли бўлса, тарбия ҳам шунчалик самарали бўлади. Шу ўринда Президентимизнинг бир фикрини келтирмоқчимиз: **“Болаларимизнинг тарбиясини маҳкам ушлашимиз лозим. Йўқ, болам, бундай эмас, мана бундай, сен кимнинг, қандай буюк зотларнинг авлодсан, қандай бебаҳо маънавий мероснинг вориссан, деган гапларни уларнинг қулоғига қуйиш керак. Бугун яхши яшайтмиз, деб талтайиб кетмаслигимиз, оёғимиз ердан узилмаслиги зарур”**.

Назаримизда, ушбу фикр мақола бошида тилга олинган икки қараш ўртасидаги “олтин ўрталиқ”ни – меъёрни белгилаб беради. Бунга амал қилсак, шубҳасиз, кам бўлмаймиз...

МУНДАРИЖА

54

34

13

47

№ 1 (296), 2016 й.

АДАБИЙ ГУРУНГ

5 Низом КОМИЛ: Тўғри таржима – яхши таржима дегани эмас...

НАЗМ

9 Воҳид ЛУҚМОН. Нафасинг кўксимни нурга тўлдирар

32 Юлдуз ЎРМОНОВА
Шабнам кўзларингдай мусаффо

БОБОСЎЗ

12 Навоийдан 9 SMS

60 Минг қарғага бир кесак

НАСР

13 Анвар ОБИДЖОН
Мўттивоймисан, Миттивоймисан?

55 Аслиддин МУСТАФОЕВ
Ёнғоқ излаб...

МУШОҶАДА

27 Бахтиёр ҲАЙДАРОВ
Инсон қандай улғаяди?

КИТОБ ЖАВОНИ

34 Шум боланинг ошналари

НИГОҶ

47 Нажмиддин Комилов:
Мумтоз сўз муҳиби

ҚЎЛЁЗМА

50 ОЙБЕК. Ҳайкал олдида

ТАДҚИҚОТ

51 Носир МУҲАММАД
Навоий ва шатранж

ҚАЛДИРҒОЧ

54 Шоҳсанам НИШОНОВА
Аббос РАҲИМ
Юрагинг сўзласа тилингдан аввал

ТАВСИЯ

61 Жон ГОЛСУОРСИ. Ижодкорнинг
ҳақиқий мураббийси – ҳаёт

ҲАНГОМА

64 Ҳабиб СИДДИҚ
Ижарага ота керакмасми?

Ёшлар камолоти йўлида

Ёшлар ижод саройида Ўзбекистон Республикасида 2015 йилда ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишга қаратилган қўшимча чора-тадбирлар дастури ижроси ҳамда 2016 йилдаги устувор вазифаларга бағишланган анжуман бўлиб ўтди.

Дастур ижроси доирасида вазирлик ва идоралар, ҳокимликлар ҳамкорлигида 72 мингдан зиёд лойиҳа ва тадбир ўтказилган.

Мамлакатимизнинг барча ҳудудларида ташкил этилган “Биз – буюк юрт фарзандларимиз!” шиори остидаги ёшлар фестивали миллий истиқлол ғояси ва бебаҳо қадриятларимизни тарғиб қилишда муҳим аҳамият касб этди.

Мамлакатимиз ижтимоий ҳаётида фаол қатнашаётган ёш оилаларни уй-жой билан таъминлаш мақсадида ҳудудларда 111 та “Камолот” уйи бунёд этилди.

Ёшларни жисмоний тарбия ва спорт билан мунтазам шуғулланишга кенг жалб этиш, соғлом турмуш тарзини тарғиб қилишга қаратилган тадбирлар 4,7 миллиондан ортиқ ўғил-қизни қамраб олди.

Ёшларни ижтимоий ҳимоя қилиш, касбга йўналтириш, иш билан таъминлаш ва тадбиркорликка кенг жалб этишга қаратилган лойиҳалар доирасида 43 минг йигит-қизга ишга жойлашиш учун йўлланма, 416 нафар ёшга имтиёзли кредит олиш учун тавсиянома берилди. Тадбиркорлик қилиш истагини билдирган коллеж битирувчиларининг 6,4 минг нафарига 53,8 миллиард сўм миқдорида имтиёзли кредитлар ажратилди.

Анжуманда 2016 йилда амалга оширилиши кўзда тутилаётган лойиҳалар ҳақида ҳам атроф-лича сўз юритилди.

Тўғри таржима – яхши таржима дегани эмас...

– Низом ака, фан-техника ютуқлари ҳаётга тезлик билан татбиқ этилиши туфайли тилимизда жуда кўп янги сўзлар пайдо бўлди. Бу атамаларнинг аксарияти ўзбекча муқобили билан алмаштирилмаяпти. Яъни инглизлар, руслар, французлар қандай атаса – бизда ҳам худди шундай қўлланиляпти. Бу борада қандай йўл тутсак тўғри бўлади деб ўйлайсиз?

– Жамият ривожини, фан ва техника тараққиёти тилга ҳам ўз таъсирини кўрсатмай қолмайди. Янги-янги атамалар пайдо бўлади ва улар дунёдаги барча тиллар бағрига сингиб кетади. Бу табиий ҳол. Бундан чўчимаслик керак. Энди муқобил сўзлар масаласига келсак, бошқа тиллардан ўзбек тилига кириб келаётган барча атамаларнинг муқобили она тилимизда бор, дейиш ҳам тўғри эмас. Мана, масалан, велосипед, машина, поезд, самолёт деган атамаларнинг муқобили борми? Йўқ. Чунки мен юқорида номларини тилга олган нарсалар илгари бизда бўлмаган. Демак, бу атамаларнинг муқобили бўлиши ҳам мумкин эмас. Уларни аллақандай сунъий номлар билан аташ фирт нодонлик. Бу сўзлар аллақачон тилимизга ўрнашиб бўлган ва беминнат хизмат қилиб келмоқда. Эсимда, 1989 йили ўзбек тилига давлат тили мақоми берилиши билан тилни бутунлай “тозалаш” тарафдорлари ҳам пайдо бўлди. Аэропортни тайёрагоҳ, самолётни учоқ, институтни олийгоҳ, илмий-тадқиқот муассасаларини илмгоҳ дейиш расм бўлди.

Низом КОМИЛ,

Ўзбекистон

Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими.

1937 йили туғилган. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институт(ҳозирги университет)ида таҳсил олган.

Нодар Думбадзе, Эрих Мария Ремарк, Фозил Искандар каби адибларнинг асарларини ўзбек тилига маҳорат билан ўғирган.

Аммо бу ҳол узоққа чўзилмади. Тилимиз бу атамаларни ҳазм қилолмади, тупуриб ташлади. Яна ўз ўзанига тушиб олди. Ташқаридан туриб тилга зўравонлик қилиш бефойдалигига ўшанда амин бўлганман.

– *Таржима асарларда ҳамон Ҳегел ва Гегель, Ҳайне ва Гейне, Ҳюго ва Гюго, Ҳеракл ва Геракль... сингари турфалик бор. Бундай икки хил ёзилишининг сабаби аниқ, албатта...*

– Сиз тилга олган алломалар исмларининг турлича ёзилиши ва талаффуз этилиши фақат таржима асарларда эмас, бошқа нашрларда ҳам учраб туради. Гап шундаки, рус тилида юмшоқ “Х” товуши йўқ, шунинг учун руслар “Х” ўрнига “Г” товуши ва ҳарфини ишлатишади. Бизга ҳам руслардан ўтган. Гейне, Гюго ва ҳоказо. Ўзбек тилида эса “Х” товуши бор, бинобарин, бу буюк адиблар ижод қилган тилларга мос равишда Ҳайне, Ҳюго дея талаффуз этилса ва шу шаклда ёзилса тўғри бўлади, деб ўйлайман.

Сўзни қофиялаштириши шеърият эмаслигини англагунимча... “қанча қоғозларнинг бошига етдим”. Аллоҳга шукр, бу дарддан қутилганимга анча йиллар бўлди.

1970 й.

– *Сизнинг назмда ҳам қалам тебратганингиздан хабаримиз бор. Шеърлар, газаллар ва мухаммасларингизни ўқиганмиз. Айтинг-чи, таржима қилиши учун қай бири осон: шеърми, ҳикоями?*

– Назмда қалам тебратганим қурсин! Эсласам, уялиб кетаман. Сўзни қофиялаштириш шеърият эмаслигини англагунимча... “қанча қоғозларнинг бошига етдим”. Аллоҳга шукр, бу дарддан қутилганимга анча йиллар бўлди. Роман таржимаси жараёнида дуч келганим шеърини парчаларни бир гал Эркин Воҳидов, бир гал раҳматли Муҳаммад Юсуф ўзбекчалаштириб берган.

Ўзим учун эса тўрт сатр шеърни таржима қилишдан кўра ўн саҳифали ҳикояни ўзбекчага ўгириш энгилроқ. Аммо бир нарсани ҳам айтиб қўйишим керак: таржималарим китобхонга сал-пал маъқул бўлаётган экан, бунда шеъриятга ошуфталигимнинг ҳам ҳиссаси йўқмикин, деган ўй баъзан кўнглим кўчаларини оралаб қолади.

– *“Сўз сўйлашда ва улардан жумла тузишда узоқ андиша керак”, деб ўғит беради ҳассос ёзувчимиз Абдулла Қодирий. Ўқувчи (тингловчи, томошабин) дидини жизганак қилаётган бозор адабиёти ва тижорий ўзандаги театр-кино намуналарининг бу борадаги ҳолати барчамизга аён... Сизнингча, санъат ниқобини тутган жўнлик, саёзлик, ўртамеъналик, дидсизлик билан қандай курашиш мумкин? Ё айрим зиёлиларимиз айтганидек, лойқа оқаятган дарёнинг тинишини қутиш керакми? Таржимоннинг ўқувчи дидига мослашишини ёқ(оқ)лайсизми?*

Носир Фозилов ва Эркин Миробидов билан. 1970 й.

– Жаннатмакон Абдулла Қодирийнинг андиша ҳақидаги гапини зап келтирдингиз-да! У зот асарга қўйиладиган кўтдан-кўп талабларни назарда тутган ва ўзи ҳам бунга тўла амал қилган. Лекин ҳозир-чи? Ўша андиша ҳаммада ҳам борми?! Ким ўзини ёмон ёзувчи ёки ёмон шоирман, дейди? Ким ўзини ёмон режиссёр ёки ёмон рассомман, деб истиҳола қилади? Овора бўласиз – демайди. Сиз айтган “бозор адабиёти”нинг маҳсулотлари ҳам ана шундай андишасизликнинг меваларидир. Афсуски, бунга қарши курашиш осон эмас. Чунки “Ёмон асар яратиш тақиқланади” деган қонун йўқ. Истак бор, холос. Биласизки, истак – қонун эмас. Бутун умид газета ва журнал, нашриёт муҳаррирларидан. Уларнинг диди ва эътиқоди ҳал қилувчи кучга эга. Ўзим ҳам ноширликдан нафақага чиққанман, умримнинг кўп вақтини андишасиз қаламкашлар билан олишишга сарфладим. Назаримда, дидсизликка қарши курашиш учун биринчи галда дидни, савияни кўтарадиган асарларни кўпроқ тарғиб қилишимиз лозим.

Ҳар қандай санъат вакилининг, жумладан, таржимоннинг ҳам, ўқувчи ёки томошабин дидига мослашиши – истиқболсиз

“Тафаккур”чилар – Баҳодир Зокир, Эркин Аъзам, Саиднеъмат Умаров билан. 1999 й.

Ҳар қандай санъат вакилининг, жумладан, таржимоннинг ҳам, ўқувчи ёки томошабин дидига мослашиши – истиқболсиз йўл.

йўл. Бу йўл адабиётни ҳам, бошқа санъат турларини ҳам тубсиз жар ёқасига етаклайди.

– *Машҳур грузин ёзувчиси Нодар Думбадзенинг “Эллада” (Ҳелладос), “Кукарача”, “Оқ байроқлар”, “Абадият қонуни” асарларини ўзбек тилига маҳорат билан ўзгиргансиз. Яна америкалик ёзувчи Ирвин Шоунинг “Тунги дарбон” романини ҳам ўзбек ўқувчилари эътиборига ҳавола қилдингиз. Думбадзенинг фалсафий, ўйлашга ундовчи асарларидан*

“Тунги дарбон” буткул фарқ қилади; бу ҳар ишга учиб-қўниб юрадиган киши ҳақидаги саргузаштларга бой роман. Сизни ушбу бадиияти унчалик баланд бўлмаган асар таржимасига нима ундади?

– Нодар Думбадзе – бошқа олам, албатта. Ирвин Шоунинг “Тунги дарбон” романини эса устоз Озод Шарафиддиновнинг буюртмасига кўра таржима қилганман. У киши ўша кезлари “Жаҳон адабиёти” журналининг бош муҳаррири эдилар. Журнал эндигина чиқа бошлаган йиллар эди. Янги нашрга ўқувчиларни кенгроқ жалб этиш учун саргузашт асар керак бўлиб қолган-да. Бунинг бошқа боиси йўқ. Таржима жараёнида ўзим ҳам асар воқеалари қаърига шўнғиб кетганимни сезмай қолганман. Сиз айтгандек, бадиияти унча баланд бўлмаган шу китоб Москвада бир неча миллион нусхада чоп этилган.

– *Бугун хорижий тиллардан бевоқиф таржима қилаётган ёш таржимонларимиз пайдо бўлди. Бироқ айрим таржимонларнинг ишларида пала-партишлик, матнни бир марта ўгириши билан кифояланиш, таҳрирга қайтмаслик каби қусурларнинг асорати кўзга ташланмоқда. Бу борада устоз таржимон сифатида қандай маслаҳат берардингиз?*

– Таржимонлар сафи кенгайиб бораётгани кишини қувонтиради, албатта. Аммо гап сонда эмас, сифатда. Талаб ёшу қарига баробар. Тўғри таржима – яхши таржима дегани эмас. Шунинг учун ёш таржимонларимиз тинмай изланишлари, ўқиб-ўрганишлари, адабий тил нимаю бадий тил нима – бунинг фарқини аниқ-равшан ажрата оладиган бўлишлари зарур. Таржима орқасидан бойиб кетаман дейиш – хом-хаёл. Таржима жараёнида ширин азобларни ҳис этсангиз, сиздан бой одам йўқ. Ана шу азобларни ҳис этиш учунгина яшайдиган ижодкорлар бор.

– Таржима қилиш учун бирор хорижий тилни мукамал билишнинг ўзи кифоями?

– Тил билган яхши. Аммо бирор бир тилни мукамал биламан, дейишдан ҳайиқиш керак. Ҳар бир тил – тубсиз уммон. Унинг тагига етиб бўлмайди. Нима, мени ўзбек тилини мукамал билади деб ўйлайсизми? Бэ-э! Таржима жараёнида ундан сўз тиланаман, холос. Қайси тилдан қайси тилга таржима қилманг – умрингиз “тиланчи”лик билан ўтади.

– Сизга ёққан, таржимон сифатида тан берган учта таржима асарни айтиб ўтсангиз. Ва албатта, сабабларини ҳам...

– Яхшиси, мен тан берган учта таржимоннинг исм-шарифини айтиб қўя қолай. Булар – Мирзакалон Исмоилий, Қодир Мирмуҳаммедов, Иброҳим Гафуров. Уларнинг таржималари бу

даргоҳга қадам қўйган ёш таржимонларга йўлчи юлдуз вазифасини ўтайди.

– Ёш таржимонлардан кимларнинг ижодини кузатиб боряпсиз? Уларнинг ютуқлари нимада? Суҳбат сўнгида ёш таржимонларга қандай тилакларингиз бор?

– Ёш таржимонларнинг ижодини кузатиб бораман, десам, ёлгон сўзлаган бўламан. Кексалик... Ўзим ҳам таржимани йиғиштириб қўйганман. Негадир шеър ўқигим келаверади. Саксон ёшга яқинлашиб қолган одамнинг шеър ўқиб юриши ғалатироқ, шундайми?! Аммо начора... Ёшликда берган кўнги.

Ёш таржимонларга маслаҳатим: шеърят билан дўст тутининг – мушқулингиз осон бўлади.

Ғиёсиддин ЎНАРОВ гурунглашди.

*Негадир шеър ўқигим
келаверади. Саксон
ёшга яқинлашиб қолган
одамнинг шеър ўқиб
юриши ғалатироқ,
шундайми?! Аммо
начора... Ёшликда берган
кўнги...*

Нафасинг кўксимни нурга тўлдирад...

Азизам, қаршингда турибман, мана,
Истасанг пойингда чўкажакман тиз.
Юракда бир оғриқ қилур тантана –
Ўлимдан кучлиман, севгидан ожиз.

Азизам, турибман, мана қаршингда,
Сендан бир имоми, имдодми кутиб.
Жонимга жабр бор ҳар қарашингда,
Турибман кўзларинг ёшини ютиб.

Қаршингда турибман, мана, азизам,
Нафасинг кўксимни нурга тўлдирад.
Нега индамайсан – нигоҳларинг нам,
Согинчни кўзёшмас, жимлик ўлдирад.

Азизам, қаршингда, мана, турибман,
Орамизга тушган фақат бир қадам.
Теграмга тил билмас девор қурибман,
Турибман термулиб – журъатсиз одам...

Воҳид ЛУҚМОН

1974 йили туғилган.
Самарқанд давлат
университетининг
журналистика бўлимини
тамомлаган. Бир неча
шеърий тўғламлари чоп
этилган. Ижтимоий-сиёсий,
маънавий-маърифий
мавзудаги публицистик
мақолалари билан
матбуотда қатнашиб
келади.

Касал бўлишга ҳам қўрқаман, илло,
Оғрисам, жонингиз оғрийдди, жоним.
Гиргиттон бўласиз, гоҳ йиғлайсиз ё,
Ахир ўзингиз-ку дорим, дармоним.

Гард юқса эғнимга, чўқийсиз қушдай,
Киприкларингиз-ла юзим силайсиз.
Ўзингизга эмас, гоҳо беҳушдай –
Неки яхшилик бор – менга тилайсиз.

Гоҳида сокинсиз, куласиз сирли,
Гоҳ асов дарёдек тошиб оқасиз,
Гўёки билгандек бир мудҳиш сирни
Шубҳа-гумонлардан олов ёқасиз.

Ёнимдан ўтган ҳар елдан қизганиб,
Юрагим титкилаб кўрасиз бот-бот.
Ахир, сиздан кейин ўзимни таниб,
Ахир, сизни дея борман-ку ҳаёт.

Ахир, сизники-ку ҳар бир нафасим,
Дилим сиздан ўзга дилни сўрмайди.
Ахир, ўзингиз-ку эрким – қафасим,
Кўзим сиздан бошқа гулни кўрмайди.

Жоним солинган-ку кулгучингизга,
Кулсангиз майдайин чайқалар жоним.
Жон ато этасиз лаб учингизда,
Бахтиёрим менинг, менинг армоним.

Тўртта фасл каби айланар ҳаёт,
Гоҳ совуқ, гоҳ иссиқ, гоҳ қор, гоҳ ёмғир.
Гоҳ дўст, гоҳ ганимдек шайланар ҳаёт,
Яхшиям, сиз борсиз, сизсизлик – оғир.

Яхшиям, сиз борсиз, Худога шукур.
Яхшиям, мен борман, шукур Худога.
Қирққа кирганимда англаганим шу,
Сизни деб келганман асли дунёга...

Кунлар каби қисқарар муддат,
Қор ёққандай қовоқ соласан.
Сенсиз ўтар кунларим мудраб,
Менсиз қанча яшай оласан?

Юзинг ялар шомги изгирин,
Бекатларда туриб қоласан.
Ташламайсан кўзларинг қирин,
Менсиз қанча яшай оласан?

Олиб кетар яшил автобус,
Бўғзимдаги яшил ноласан.
Хаёллари ортда қолган қиз,
Менсиз қанча яшай оласан?

Телефонда қиласан зарда,
Гўё тантиқ, инжиқ боласан.
Деразангни тўсади парда,
Менсиз қанча яшай оласан?

Ҳафсаласиз очасан китоб,
Вараққа термулиб толасан.
Сўзинг пойлаб турибман шу тоб,
Менсиз қанча яшай оласан?

Кипригингда шуълаланар нур,
Гўё ёмғир, гўё жоласан.
Ўзинг қийнаб қиласан ҳузур,
Менсиз қанча яшай оласан?

Қўлим етар, етмас саботим,
Остонанда туриб қоламан.
Ичкарида менинг ҳаётим,
Сенсиз қанча яшай оламан?

Дилимни варақлар бармогин ҳўллаб.
Юракни китоб деб ўйлайди бу қиз.
Ҳар бир варагимга теккизади лаб,
Мени шоир қилмай қўймайди бу қиз.

Нигоҳим чўмилар қулгичларида,
Хонамга кийикдек бўйлайди бу қиз.
Хаёлан яшайди гул ичларида,
Мени шоир қилмай қўймайди бу қиз.

Гапирсам, тирногин тишлайди нега,
Маширабдан газаллар сўйлайди бу қиз.
Қўйворса, қўлимни ушлайди нега,
Мени шоир қилмай қўймайди бу қиз.

Дўконга келгандек шеър сўраб келар,
Ишқ ўйинин гирром ўйнайди бу қиз –
Гоҳ сочини ёйиб, гоҳ ўриб келар,
Мени шоир қилмай қўймайди бу қиз.

Ўйглайди сабабин айтмайди, гоҳо
Кулади – бепичоқ сўймайди бу қиз.
Бир куни савдои қилади ва ё
Мени шоир қилмай қўймайди бу қиз.

Ишим йўқми бошқа қалам-қоғоздан,
Нега бунча шеърга тўймайди бу қиз?
Дарак йўқ севгидан, ишқдан, дилроздан,
Мени шоир қилмай қўймайди бу қиз.

Акмал НУРнинг "Бирлашган қалблар ороли" асари

Кўзёш каби ёмғир тинмаса,
Шивирласа намиққан барглар.
Кўзгуларда аксим синмаса,
Ёдга тушса ёқимли дардлар.
Мени эсланг, мени унутманг...

Турна мисол учса хаёллар,
Ҳисларингиз баҳордан тонса.
Йўлингизни тўсса шамоллар,
Лабингизга томчилар томса.
Мени эсланг, мени унутманг...

Хазон каби сочилса кунлар,
Анордайн эзилса юрак.
Кўнглингиз тарк этмаса кинлар,
Билмасангиз сизга ким керак.
Мени эсланг, мени унутманг...

Чирпираган баргдек учаман,
На сохтаман ва на аслман.
Сизни савдойидек қучаман,
Ахир, сиз устаган фаслман.
Мени эсланг, мени унутманг...

Билмадим, бу юрак меники эмас,
Худди гижимланган қоғоздек – гижим.
Фақат ҳаққиради, бирор сўз демас,
Бегона юракка тўладек ичим.

Бу юрак меники эмас, билмадим,
Кимсасиз – эгаси кўчиб кетгандай.
Қадимий битикка ўхшар бу юрак,
Саргайиб, сўзлари ўчиб кетгандай.

Меники эмас бу, билмадим, юрак
Шубҳа-ғумонларга тўлиб қолгандай.
Ҳадик билан боқар ҳар ўтган касга,
Бир оқшомда кўрқоқ бўлиб қолгандай.

Эмас, билмадим, бу юрак меники,
Чўнқайиб ўтирар ҳиссиз, сўзсиз жим.
Ахир, кимники бу, бирор кас борми,
Қаерларда қолди менинг юрагим?!

Биламан, юрагинг соғинаяпти,
Ақлингга бўйсинмай асов тулпордай.
Гўё гурурингга доғ инаяпти,
Худди соғинишининг бир айби бордай.
Ҳали маромига етмади, Гулим,
Сабр қил, соғинмай яшамоқ – ўлим.

Кўксинг кунжагида бир ҳис питирлар,
Ненидир йўқотган каби дилгирсан.
Хотираларингни бир ис қитиқлар,
Гўёки ҳаммага ошкора сирсан.
Ҳали маромига етмади, Гулим,
Сабр қил, соғинмай яшамоқ – ўлим.

Кўзгуга сўйлайсан ҳасби ҳолингни,
Кўзингда йилтилар англамсиз бир мунг.
Тортиб олишгандек гўё молингни,
Бўғзингга тиқилар оғриқли бир ун.
Ҳали маромига етмади, Гулим,
Сабр қил, соғинмай яшамоқ – ўлим.

Рангин йўқотгандай атроф-жавониб,
Сезмайсан ўзга бир исни, ифорни.
Кундузлари мудраб, тунда уйғониб,
Бағрингга босасан ўшал озорни.
Ҳали маромига етмади, Гулим,
Сабр қил, соғинмай яшамоқ – ўлим.

Ёнингда шарпалар айланар гўё,
Жилмайиб боқасан, қулоқ солгандай.
Кўзингга ҳаммаси кўринар рўё,
Дунёда фақат сен ёлғиз қолгандай.
Ҳали маромига етмади, Гулим,
Сабр қил, соғинмай яшамоқ – ўлим.

Юрасан. Тўхтайсан. Нега, ноён,
Ортингга қайтасан – қароринг синмас.
Гўё оёқларинг қилгандай исён,
Ақлинг қарорига сира бўйсунмас.
Ҳали маромига етмади, Гулим,
Сабр қил, соғинмай яшамоқ – ўлим.

Эҳтимол, адашдим – тусмолим будир,
Эшигингга минг бор бордим-у – қайтдим.
Сени билмайман, лек аҳволим шудир,
Исмим сўрасалар исмингни айтдим.
Соғинч маромига етди-ку, Гулим,
Англадим: соғинмай яшамоқ – ўлим...

Навоийдан 9 SMS

Аслида, бу мумтоз мисраларни, анъанага кўра, Алишер Навоийнинг шоҳбайтлари, ҳикматлари тарзида ҳам тақдим этиши мумкин эди. Ёшларнинг қизиқишлари ва ахборот асри талабларини инобатга олиб, “Навоийдан 9 SMS” дея сарлавҳа қўйишига журъат топдик. Зотан, қўша қулфлар ортида сақланган туман танга эмас, эзгу мақсад йўлида ишлатилган тўққиз тилло – ҳақиқий хазинадир.

Бугун ёшлар чин маънода яшаётган – севаётган ва севилаётган, қулаётган ва қулдираётган, қуяётган ва қуйдираётган виртуал оламдаги асосий ахборот қайси тилларда? Биз ижтимоий тармоқлардаги саҳифаларимизга кимларнинг, қайси тиллардаги, қандай гап(гоя)ларини жойлаштириб, тенгдошларимиз орасида оммалаштирмоқдамиз? Ҳаётимизнинг муҳим дамларида, гўзал лаҳзаларида бир-биримизга йўллайдиган SMS ларимизда-чи?.. Сабаби оддий: бошқа тилларда тайёр, фойдаланишга қулай материаллар мавжуд, тўғривоғи, оммабоп медиа маҳсулотлар (табрикномалар, инфографикалар, видеороликлар...) яратилган, яратилмоқда. Истеъмолчилик кайфиятидаги ёшлар эса асосан “копи-паст” (нуса-

ла-жойлаштира) усулини хуш кўришади. Шу боис бугун биз онлайн оламга кенгроқ кириб бормасдан, ука-сингилларимиз ва фарзандларимиз қалбига улуг аждодлари(миз)ни олиб киролмаймиз. Халқ оғзаки ижоди ва буюк боболар меросини нафақат электрон шаклга ўтказиш, балки интернет юзерлари учун “тайёр ош”га айлантимиш ўзбек зиёлилари олдидаги кечиктириб бўлмас вазифа бўлиб турибди. Навоий бобомиздан тўққиз SMS шу йўлдаги бир уринишдир.

Бугунги кун ёшларига кундалик муомала жараёнида асқатадиган байтларни мумтоз шоирлар ижодидан истаганча топиши мумкин. Фақат, уларни виртуал дунё талаблари асосида танлаш лозим. Яъни, биринчидан, улар кўпчиликка тушунарли бўлсин. Иккинчидан, танланган мисралар маъносида ёшлар орасидаги ижтимоий муносабатлар, руҳий ҳолатлар акс этсинки, йигит-қизлар ўз кўнгли кечинмаларини, бир-бировига дилсўзларини, ҳатто аччиқ-тизиқ гапларини назм тилида етказсин. Ёшларимиз бир-бирларига Навоийдан, Бобурдан байтларни SMS тарзида жўнатса, веб-саҳифаларига эса Билга Хоқону Амир Темур ҳикматларидан жойлаштира, қандай соз!

@ @ @

Йўл ямону яхшисидан ема ғам,
Бисмиллоҳ, дегилу қўйғил қадам.

@ @ @

Менга не ёру не ошиқ ҳавасдур,
Агар мен одам эрсам, ушбу басдур.

@ @ @

Мени мен истаган ўз суҳбатиға аржуманд этмас,
Мени истар кишининг суҳбатинг кўнглум писанд этмас.

@ @ @

Бўлмаса ишқ, икки жаҳон бўлмасин,
Икки жаҳон демаки, жон бўлмасин.

@ @ @

Сен агар зоҳир эттинг итликни,
Мен сенга кўргузай йигитликни.

@ @ @

Табиатга ҳар неки одат бўлур,
Чу эскирди одат табиат бўлур.

@ @ @

Ушоқ қанд оқ тузга монанд эрур,
Ва лекин бири туз, бири қанд эрур.

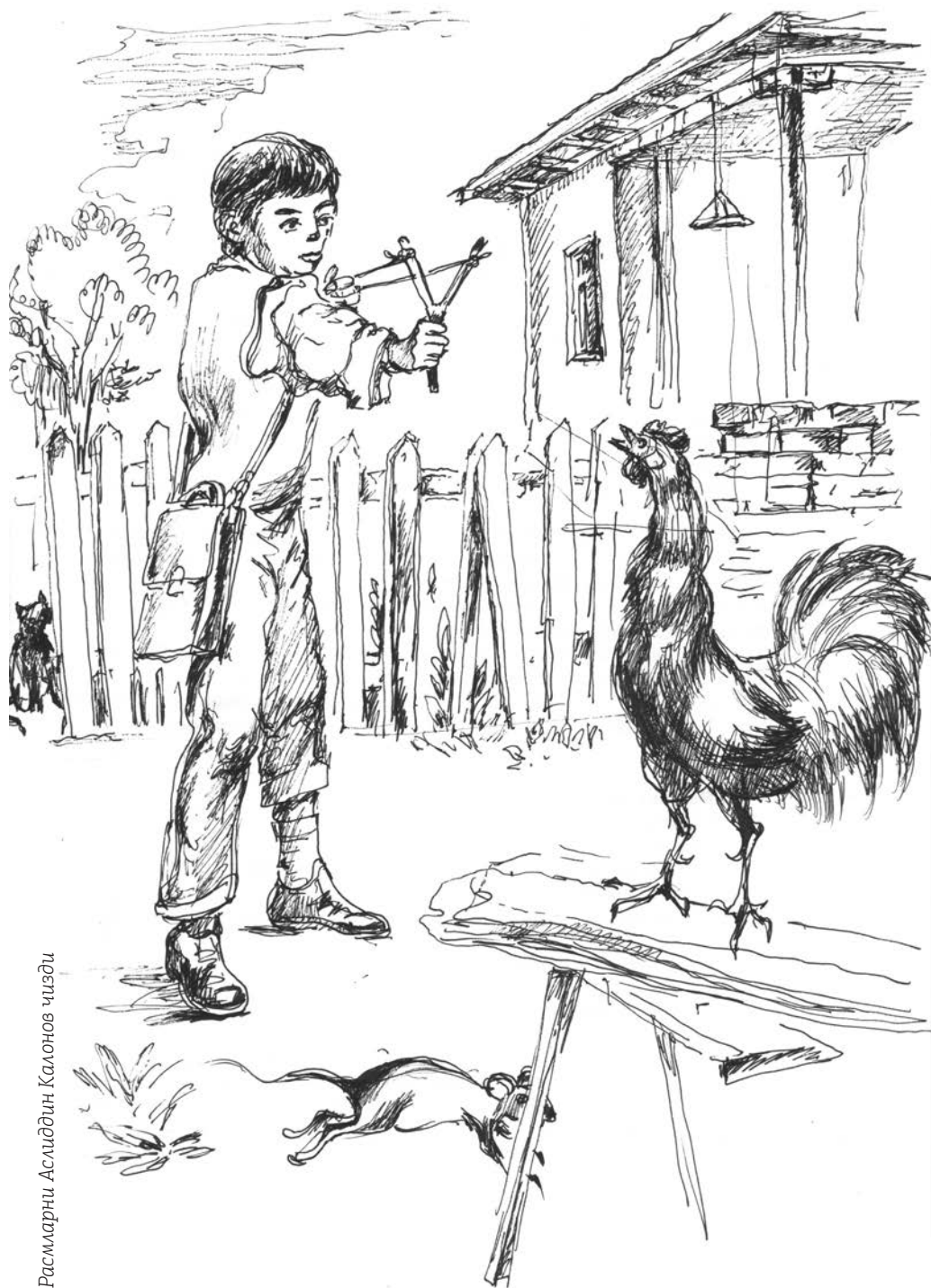
@ @ @

Тузлик эрмас шифосию вояси ҳам,
Ким эгри кишининг эгридир сояси ҳам.

@ @ @

Агар қилмади эл ҳимоят сенга,
Ўзингдин керакдир шикоят сенга.

Фаррух ЖАББОРОВ тайёрлади

Расмларни Аслиддин Калонов чизди

Анвар ОБИДЖОН,
Ўзбекистон халқ шоири.

1947 йили туғилган.
Тошкент давлат
университети (ҳозирги
ЎзМУ)нинг журналистика
факультетини тамомлаган.
“Она ер”, “Баҳромнинг
ҳикоялари”, “Аламазон
ва унинг дўстлари”, “Эй,
ёруғ дунё”, “Кетмагил”,
“Безгакшамол”, “Масхарабоз
бола”, “Жуда қизиқ
воқеа”, “Олтин юракли
автобола”, “Даҳшатли
Мешполвон”, “Рамазон
ва Гулмат хангомаси”,
“Мешполвоннинг жанглари”,
“Алишер ила Хусайн ёки уч
доно ва ўғри”, “Тўтикуш”,
“Топсанг ҳай-ҳай...”
каби шеърий ва насрий
китоблари чоп этилган.
“Қўнғироқли ёлғончи”,
“Паҳлавоннинг ўғирланиши”
каби пьесалари
сахналаштирилган.

Мўттивоймисан, Миттивоймисан?

қисса

Болалар ва ўсмирларнинг аксарияти табиатан шўх, ўжар, шу билан бирга, ўта қизиқувчан, беҳад таъсирчандир. Улардаги бу хусусиятларнинг яхши томонга шаклланишида тарбиядан ташқари, муҳитнинг аҳамияти ҳам беқиёс. Бола эл-юртнинг қувончу ташвишлари асосан нималарда намоён бўлишини, оддий кишилар турмушининг лаззатли кечишида одмилик, меҳнатсеварлик, оилапарварликдан ташқари, тўғрисиўзлик, аҳиллик, ҳалоллик, айниқса, адолатнинг ўрни нечоғлик улкан эканлигини қанчалар эрта англаб етаверса, жамият учун шунчалар қайишувчан бўлиб улғаяверади. Бунда боланинг кўпроқ катталар орасида бўлмоғи, уларнинг тирикчилик тарзи билан яқинроқдан таниша бормоғи ўзига хос бир мактаб вазифасини ўташи шубҳасиздир.

Қувноқлик ва жиддийлик қоришмасидан иборат бўлган ушбу қиссада ажабтовур бир тасодиф туфайли чигал аҳволга тушиб қолган ва атрофидаги самимий, инсофли, покизақўл инсонлар таъсири боис ўсмирликданоқ ўзи учун ёруғ йўл топиб олишга тириша бошлаган ёш замондошимиз кечинмалари ҳақида ҳикоя қилинади.

Бу асар ёш ўқувчиларга озми-кўп шавқ улашибгина қолмай, кўнгилларида элсеварлик, юртпарварлик туйғуларини янада жонлантиришга қиттаккина улуш қўша олса, ўзимни жуда-жуда бахтиёр ҳис этган бўлардим.

Муаллиф

Ясама йўлбарс ҳангомаси

Э, ошнажонлар-а, жа ғалати иш бўлди-да. Икки оёқда унчалик лапангламасдан юра олишимга қаралса, ҳарқалай, одам деса дегулик бўз бола эдим, кўзни бир очиб юмгунча тўрт оёқли кучукчага айланиб ўтирибман-ку. Бу кўргиликнинг юз бериши олтинчи синфга ҳавва-хувва кўчволган пайтимга, қийқириқлар билан бошланган ёзги таътилнинг қоқ бешинчи кунига тўғри келди.

Бунгачаям бошимдан ғалва аримай турувди, ўзи. Уч ойлик ҳордиқ эълон қилинган заҳоти “Каллани ишла-тишдан қутулдик!” деб ҳаювлаганимча хонадан шунқорланиб чиқаётиб, узунйўлак шиптидаги қандилнинг куйик нокчироғини алмаштираётган электрчига урилиб кетганимни; у десангиз, тўғрима-тўғри йиқилавермай, оёғи остидаги стулдан чечан футболчига ўхшаб, қайчи усулида тескарисига умбалоқ ошганини; қўлидан учган нокчироқ деворга пақиллаб тегиб, шиша синиқларидан бири пол юваётган фаррошнинг бурнига санчилиб қолганини айтмасам, таътилнинг биринчи куни мен учун ортиқча машмашасиз ўтгандек эди. Иккинчи кунги қилиғим андак чаккироқ бўлди, менимча.

Ўшанда беҳининг қайишқоқ шохидан камон ясаётиб, бу ишнинг чакки томони бўлиши мумкинлиги сира-сира хаёлимга келмаганди. Олти яшарлигимдан бери камон отаман. Уни қандай яшашни, бир гал опоғотамникига борганимда, кичик тоғам ўргатгани эсимда. Бу орада, токдаги узумларимизни, айниқса, эртаки қувончқораларни ёпирилиб чўқиловчи қанча-қанча қушнинг патини тўзғитдим, қанча-қанча ит-мушукка жароҳат етказдим. Музлоқда сирпаниб ўйнаётганимда бошимдан учиб тушган қуёнтери телпагимни чайнаб қўйган, қишлоғимиздаги энг саёқ, энг сурбет кўтпак саналмиш Оқчопоннинг ўнг кўзиниям мен кўр қилганман.

Камон битгач, қуриган қамишнинг силлиқ ғарови ичига учи бигиздек ўткирланган чўтпни суқиб, чийланган ипда маҳкамлаб боғладим. Ўқ-ёй ҳам тайёр бўлди. Бир замонлар ҳатто Алпомишдек паҳлавонларимизга асқатган қақшатқич қуролнинг забтини синаш истагида тўрт томонга алангладим. Кечпишар тошнокнинг устида чақчайиб турган ҳақка Алпомишга кўп ёмонликлар қилган Сурхайл кампирга ўхшаб кўринди-ю, унга тиш қайраганимча, камондан ўқ учирдим...

Қарабсизки, яна хархаша чиқиб турибди-да!

Хўш, жодугарни эслатувчи лўликўз қушга ўқ отишнинг қанақа хархашаси бор экан, дерсиз. Агар, ўқ ҳақкага тегмасдан ўтиб, девор ортидан: “Қааақ! Қақааақ!!!” деган нола эшитилмаганида, ҳамма иш сипта-силлиқ кечган бўларди, албатта. Жон ҳолатдаги қақағлашларга қўшнимиз Маҳай

хўрозбознинг “Э, воҳ! “Самурай” имни ўлдириб қўйишди-ку!” деган вағиллоғи қўшилди. Сал ўтмай, ҳовлимизда ўзи ҳам пайдо бўлиб, бу енгилмас хўрозни кўтосдек келадиган қўчқоримга алиштирганидим, энди Хўппакаллангни оғилимга боғлаб қўясан, деб сўлак сачратган кўйи мени тизғитишга тушди. Пирпиракланиб, кўчага қочдим.

Ҳайтовур, Хўппакалла деган уришқоқ қўчқоримиз ўзимизда қолди, “Самурай”нинг қаноти бор-йўғи андаккина лат еган экан. Худо бир сақлади-ёв!

Учинчи кун, аслида, худди сўқмоққа сув сепгандек бўлиб, ҳеч бир чанг-тўзонсиз ўтиши керак эди. Чунки кўчага чиқаётиб, етар, бугун кўнгилинг гапига кириш йўқ, бувим шўрлик мени тергайвериб ҳолдан тойди, давримда бир яйраб дам олсин, деб ичимдан тугиниб қўювдим. Бекор турмаслик, омадим юришса, бирор-та қариядан дуо-пуо эшитиб қолиш ниятида “улоқчи” болачоқлардан бирининг чўбак отини тортиб олдим-да, ариқдаги каттароқ тошларга қадалиб қолган қоғозу хашакларни “саман таёқ” да қирғоққа суриб, сув йўлини тозалашга тутиндим. Шу паллада узоқдан маҳалла сартароши Барака мараканинг “Эшвойникига маъракагааа!” деган чинқириғи таралди. Тўсатдан миям туманлашди.

Қишлоқни айланиб, эринмай суриштириб кўринг, Барака маракани ёқтирадиган бирор-бир болани топиб бўлмасиз. Тўйда кичкинтойларга кун бермайди, бир дастурхондан нарига ҳайдаса, бир шовқинимиз юрагига сиғмай қолади. Айниқса, Тўлан тўлпоқ қизини узатган тўйда қозонга яқинроқ борганимни биламан, елкамдан ваҳшийларча тутамлаб, аямай силтаб ташлагани пўканимга зилдек ботганиди.

Велосипед миниб олган уста, одамларни текин ошга чорлаган асно, тобора яқинлашиб келаверди. Яқинлашаётиб, менга хираланиб қараш ўрнига, балли, Мўтгивой, ариқ тозалашнинг савоби катта, деб ўтса, бурни бужмайиб қолмасди. Йўқ, ўша турқ, ўша башара.

Э, қайсарлигим кўрсин – қўлимдаги таёқни велосипедининг олд филдирагига қандай тикқанимни билмай қолибман. Одам учмайди, деган гап ёлғон экан. Олдиндаги филдирак таққа тўхтаб, велосипеднинг орқа томони тепага кўтарилиши биланоқ уста Барака марака “Эшвойникига мааа...” деган асно ҳавода шунақанги текис учишни бошладики, буни қайсидир лочин панадан кўриб турган бўлса, ҳасаддан куйиб ўлиши аниқ эди. Текис учишдан ташқари, анча узоққа учди. Аммо ҳай, дариг, деб қўйиш керак, қўни-

ши жичча пала-партиш тус олди. Ўзидан кўрсин, уни бинойидек учирдим, қўнишни эплолмаса, мен нима қилай?

Тўртинчи кунга ўтар кечаси одамнинг завқини чучварақайнар қилворадиган қойилмақом туш кўрдим. Шу десангиз, хачирдан сал чоғроқ бир йўлбарсга дангал ташланиб, таппа босиб йиқитибман. Кейин, унинг бўйнидан боғлаволиб, қишлоқда кўчама-кўча кезавердим. Менга кўзи тушган одам борки, қулоқ-бурунли устунга айланиб, жойида донг қотиб қолаверди.

Ўйғониб, нонушта қиялпман-у, ўнгимдаям халойиқни қандақасига анграйтириб қўйсам экан, деб ўйланаман, холос. Охири, каллажонимда ажойиб бир фикр чарақлади...

Бувим, тирикчиликнинг кетидан қувиб, қўй боқиб туради. Иккита совлиқдан ташқари, киннанг ичингда кетгур Маҳай хўрозбознинг айтишича, қуйруғидаги юкнинг ўзи иккита полвоннинг белини синдирадиган ўша Хўппакалла қўчқоримиз ҳам бор. Бўрдоқилигидан бесўнақай кўринишига қарамай, қўйларни яйловчага ҳайдаб борсам, шериклари сингари индамасдан ўтлайвермай, учраган ҳайвонга калла солиб, бўридек тезгир қувалашга тушади.

Ўйлаб қўйган мақсадимни юзага чиқаришдан олдин қўйларни яйловчада ўтлатиб, уйга пешинда қайтдим. Тушлиқдан сал ўтибоқ, бувим бўғчага кўрмана тугиб, холамнинг неварасига қилинаётган бешик тўйига жўнади. Холи қолгач, димоғимда хиргойиланиб, бемалол юмушга берилдим:

*У қизгаю бу қизга
Чалиб берайин сибизга.
Ўйинчи қизлар ичида
Нима бор Сувон семизга?
Маидалаб босиб ўйнасин,
Патини ёзиб ўйнасин...*

Ишни юнги кечагина қирқилган Хўппакалла қозикқа калталатиб боғлашдан бошладим-у, танасига ўрикнинг елими аралаштирилган тезакни суртиб, кўнғир рангга бўяб чиқдим, қозонкуяда йўл-йўл чизиклар тортдим. Кейин, бошига каноп халта кийдирдим, қайчида иккита кўз очдим, жағи билан бўйнининг атрофига увада тикиб, йўлбарснинг калласидек қилиб шиширдим, унияма ола-булага бўядим. Тумшуғига тишлари иршайиб турган каттакон оғиз чиздим. Чипор арқондан дум ясаб, орқасига осилтирдим. Ваҳ! Йўлбарсмисан йўлбарс бўлди!

Синфдошим Парпивоиникига кириб, жаҳонда ҳали ҳеч ким кўрмаган чингилин томоша бошламоқчи бўптурганимни айтдим-да, озгина кўмак сўрадим. Хайрият, бўйин товламади – “видео”сидаги мултфилмдан йўлбарснинг турлича нағмадаги ириллашу бўқириқларини қўл телефониға ёзиб, вақтинчаликка менга берди.

Ишни битиргунимча қош қорайди. Яна бироз кутдим. Тузукроқ қоронғи тушиб, гузару симёғочлардаги чироқлар ёқилган маҳалда Хўппакалланнинг бошига кийдирилган каноп халтага телефонни тикиб, арқонни қозикдан ечдим; лозимандадан эндигина қайтган бувимнинг кўзини шамғалат қилиб, кўчага секингина етаклаб чиқдим.

Кўча бўм-бўш эди. Гузардаги чойхона томонга бораётиб, Парпивоининг телефонини шовқинлатиб ишга солдим. Йўлбарснинг ириллаган товуши янграши биланоқ, кўчқор жон ҳалпида потранишни бошлаб, мени туртиб йиқитганича, кўчада сакраниб-сакраниб чопа кетди. Ариқдан сув олаётган Жамила опанинг пақири қўлидан тушиб, дод-вой билан уйига пойга қўйди.

Қишлоғимиз стадиониға кўчма ажойибхона келиб, анчадан бери томоша кўрсатаётганди. Чойхона айвонидаги сўриларни тўлдириб ўтирганлардан бири “Йие, ажойибхонадаги йўлбарс қафасдан қочибди-ку!” деб бақирганини билади, ҳамма тўрт ёққа тум тарақай бўлди.

Шилинган тиззамни ишқалай-ишқалай, йиқилган жойимдан аста қўзғалаётганимда, мистовоқ кўтарган чойхоначи учқурлаб келиб, тепамдан мушукдек ирғиб ўтди. Мистовоқдан тўкилган новвот бўлагини увол қилмай, тезда тилимнинг устига ташладим. Ҳали туриб улгурмасимдан, энди Маҳай хўрозбоз чап қўлида чойнак, ўнг қўлида пиёла билан менга қора булут уюридек яқинлаша бошлади. Ўзи нима аҳволда-ю, ора-сира чойни хўглаб-хўглаб қўяди денг. Бу гал устимга қайноқ чой тўкилишидан чўчиб, йўлни бўшатиш учун четга юмаландим.

Бошимга қоп-қоп кулфат орттирганимни пайқаб, ўрнимдан турдим-да, кўчқорнинг изига тушдим. Бўйнидаги телефондан тинимсиз равишда ўқириғу ириллашлар таралаётган Хўппакалла чойхонадагиларни тўзғитиб бўлгач, ўзини кўчанинг у юзидаги дарвозага уриб, Тошпўлат мерганнинг уйига кириб кетди. Изма-из дарвозадан ўтганимни биламан, айвонда телевизор кўриб ўтирганлар ириллоқ махлуққа тикилганча айюҳаннос сола кетишди, кейин бири эшикдан, бири деразадан уйнинг ичига отилди.

Кўчқорни ана ушладим деганимда томорқага қараб қочди. Ғўзапоядан қилинган човрани бузиб ўтаётган вақтда, Тошпўлат мерган ўзини ўнглаб улгурган бўлса керак, милтигини варанглатиб осмонга ўқ узди.

Хўппакалла човрадан ўтиб, энди Тўлан тўлпоқнинг ҳовлисида ғирро-ғир айланишга тушди. Яқиндагина тўй қилган Тўлан тўлпоқ олти пақир сув сиғадиган, кексалар “чойқозон” дейдиган алюмин самоварни маҳалла омборига топшириб улгурмаган экан, кўчқор бир калла қўйишда шуни паққос қийшайтириб ташлади.

Самоварнинг бежо даранглаши сергак торттирдими, Тўлан тўлпоққа қўшилиб, хотини ва болалари ҳам уйдан кетма-кет чиқиб келишди. Чиқиб, бари тенгдан сўррайиб қолди. Тўй куни ташқидаги хурмо шоҳига осилган икки юз шамли чироқ қуёшдек чарақлаб товланаётгани учун тўнкариб қўйилган дошқозон атрофида бетўхтов чопаетган ясама йўлбарс кафтдагидек аниқ-тиник кўриниб турарди.

– Болаларни уйга ҳайда! – дея хотинига қичқирди Тўлан тўлпоқ. – Йўлбарсга ем бўлмай десанг, эшикни ичкаридан тамбала!

Тап тортмасдан “йиртқич”ни қувиб юрганим унга далда берди, шекилли, Тўлан тўлпоқ ерда ётган кетмонни қўлга олиб, ўзини ҳимоялашга шайланаркан, “Жонингдан тўйдингми, Мўттивой? Бу ёққа югур!” деб қичқирди менга.

Чойхонадан қочганларнинг баъзилари кўча девордан ҳовлиға мўралаб турган экан, улар ҳам бирин-сирин бақира кетди:

– Қоч, Мўттивой! Ўзингни уйга ур!

– Ёш жонингга жабр қилма!

– Очга ўхшайди бу йўлбарс, тилкалаб қўяди-я!

Шу пайт, бузилган човра томондан Тошпўлат мерганнинг қалдиरोқли овози янгради:

– Ўзингни четга ол, Мўтти! Бу одамхўрни отиб қўяқолай энди!

Шундай дея, қўшотар милтигини нишонга тўғрилаганида, Тўлан тўлпоқ “Отма, хумкалла! Давлатнинг йўлбарси қиммат туради, машинангни сотиб ҳам узолмайсан!” деб бўқирди. Бу огоҳлантирувдан сўнг Тошпўлат мерган шиппа шаштидан тушган бўлса-да, эркакча гапим елга соврилмасин деб ўйладими, ойни уриб туширмагунча кўнгли тўлмайдигандек, осмонга қайтадан ўқ отди.

Хўппакалла милтиқнинг гумбирлашидан чўчиб йиқилгани ўнғайлик туғдирди-ю, тураёт-

ганида устига ташланиб, қўлларимни бўйнига чирмадим. Қўчқор мени судраган кўйи дошқозоннинг теграсида чамбарагулчин айланаверди; телефондан чиқаётган йўлбарсона наъралар унинг ора-сира хирқироқланиб бабалашини кўмиб юбораётганди.

Четдан хилма-хил нидолар таралди:

– Ваҳҳ!!!

– Ҳайҳай-ов!!!

– Ё, қудратингдан!!!

– Бу бола одамми, шайтонми?!

Тушим ўнғидан келиб, орзум ушалди. Аканг қарағайнинг тўс-тўзонли олишувини кузатиб турган қўшқўз банда борки, ёппасига анқайтириб ташладим.

Терга ботиб кетган Хўппакалладан қўланса буғ кўтарилди. У мени четга итқитиш умидида хўтикдек шаталоқлашга тушди; охири дорда ёйиғлиқ турган шолчага урилиб, ёнбошга ағанади. Шолчани эпчиллик билан унинг устига ёпиб, типирчилатганимча босиб туравердим. Тўлан тўлпоқ кетмонини, Тошпўлат мерган милтиғини ташлаб, кўмакка шошилишди. Девордан мўралаб турганлар ҳам менга тасанно ёғдира-ёғдира, ҳовлига ёпирилиб кира бошладилар:

– Юрагинга қойил, Мўтгивой!

– Э, отангга балли, шербола!

– Сен аламазондан бир иш чиқишини билардим!

– Ўғил бола дегани мана шунақа ўтбосар бўлиши керак-да, оғайнилар!

Бошимдан жала бўлиб қуйилаётган олқишу мақтовлар менга асал чойдек ёқаётган эди. Биламан, салдан кейин буларнинг бари сўкинишу қарғанишларга айланади. Тарсакилар ёғилишиям ҳеч гапмас. Ишқилиб, қаттиқроқ тепки емасам бўлгани.

Юракдан чиққан қарғиш

Нимасини айтай, бу галги қилиғим ҳаммасидан ошиб тушди. Қадимги замон бўлса, маҳалладагилар мени эшакка тескари миндириб сазойи қилишлари аниқ эди; уларга минг раҳмат дейиш керак, оргимдан кесак отганча бир ярим соатгина қувиб юришди, холос. Қоронғидан фойдаланиб, охири чап бериб кетдим.

Тун мен учун оғирдан оғир кечди. Туғилганимдан бери биринчи марта молхонамизнинг чордоғида ухлаб кўрдим. Шуям уйқуми – бир кўзинг илинади, бир сапчилаб уйғонасан. Сичқон ниманидир қитирлатаётгани, кўнғиз-

нинг ғўнғиллаб ўтиши, итларнинг улиши, мушукларнинг вағиллоғи, ҳатто япроқларнинг шитирлаши ҳам кечаси қўрқинчли эшитиларкан.

Тонг отиб-отмасиданоқ жунжикиб уйғондим. Уйқусираб туртинганча чордоқдан тушарканман, таътилнинг энди-энди бошланаётган бешинчи куни турмуш тарзимни буткул ағдар-тўнтар қилворишини ҳали билмасдим.

Ташқидаги кўрада юзимни ювиб, қўлимни қўлтиғимга, бетимни этагимга артдим. Бориб, уй эшигини озгина қиялатдим-у, хонага бойўғлидек мўраладим. Бувим намоз ўқиётган экан, ичкарига ташлаган қадамимнинг шарпасини сезган заҳоти пичирлашлари ҳам, букилиб-тикланишлари ҳам бирданига тезлашди, сал ўтмай, шоша-пиша дуога қўл очди. Одоб юзасидан тўшакка тиззалаб, мен ҳам иккала шапалоғимни ёйдим, бувимга қўшилиб, сузилганимча юзимга фотиҳа тортдим.

Бувим жойнамозни йиғиштириб бўлибоқ, яхши ётиб-турдингизми, меҳрибоним, деган гапимни заррача менсимай, индамасдан бориб, уй эшигини ичкаридан маҳкамлаб ётди. Сўнг аниқ мақсадда илгаритдан тайёрлаб қўйилган хивични шолчанинг тагидан олди-ю, кела солиб, болдиримга беаёв чарсиллатишга тушди:

– Мана сенга йўлбарс! Мана сенга одамларни мазахлаш! Мана сенга маҳаллани алғов-далғов қилиш! Сени деб чойхонада қанча-қанча чойнак-пиёла синибди... Мана! Сени деб кўпчиликнинг чойқозони мажақланибди... Мана! Сени деб Тошпўлат мерганнинг иккита ўқи исроф бўлибди... Мана! Энг ёмони – Жамилахон шўрлик қаттиқ қўрқиб кетиб, ой-куни етмасидан туғиб қўйибди... Мана! Мана! Қачон эсинг кироди, ошинг совимагур? Қачон қулоғимни тинч қўясан? Мана сенга! Мана бўлмаса!..

Болдиримга калтак ёғилаверди, мен “Войей! Войей!” дейиш билан чекланиб, ортиқча вавағламасдан ирғишлайвердим. Ўйлашимча, одамнинг тириклиги ҳар хил қийноқларга йўлиқиб туришидан билинади. Бунақада тишни тишга босиб чидаш керак. Уввос солиб йиғлаш ўғил боланинг қимматини бир пул қилади-қўяди.

Бахтимга, худо бувимни вақтида қаритиб, кучини улгуржисига камайтириб ташлаган экан, тезда силласи қуриб, таппа ўтириб қолди. Ҳансиरोқланиб калтак ўйнатганича тагин нималардир демоқчи бўлди-ю, кўксига тўсатдан қўл босиб, силкина-силкина йўтала кетди.

Хонтахтадаги термосдан қуйиб узатган чойимни кетма-кет ҳўплаб, аранг ўзига келди. Кечки овқатдан қуруқ қолганим туфайли очқагандан очқаб кетувдим, гапни бурамалаб ўтирмай, кўзимда илкиллаб турган ёшни енгим билан артатуриб, ҳингиллоқ товушда тўғридан-тўғри муддаога кўчдим:

– Чойни битта ўзи ичавериш экан-да? Бизга-ям навбат тегармикин?

– Бетинг чармдан баттар қатиб кетибди, – деб хирқироқланди бувим. – Калтакнинг жизиллоғи босилмасидан, томоқни ўйлаётганингни кара. Ээ...

– Калтакдан ўлмаганимга суюниб ўтираверсам, очдан ўламан-ку, буви!

Бувим устма-уст томоқ қириб олиб, энди хирқирамасдан, ҳафсаласиз кайфиятда деди:

– Ана чой, ана нон. Тосрайиб жиғилдонингга тикавер.

– Қанд-чи, қанд?

– Бор, қара, идишда қанд тугул, қанднинг кукуниям қолмабди. Бир кило нарсани ўн кундаёқ ямлаб қўйибсан. Ҳе, еганинг танангга ботгур-а!

Қоқмоч қатламапатирни ўзимизнинг оқ кишмишдан қуритилган майизга қўшиб, танамга ботгунча еявердим. Чойнинг саломатликка қандай фойдаси борлигини билмадим-у, лекин иккала лунжингга тўлиб кетган емишни томоққа тиқилтирмай ўтказворишда роса асқатади. Буни тетапоялаб юра бошлаганимдан бери биламан.

Нафсимни ўлда-жўлда қондириб бўлиб, қиттак мудраб қолибман. Текин таом илинжида изғиб юрган бир пашша қулоғимга “тирк” этиб урилди-ю, киприкларим “чирк” этиб очилди. Деразадан ўт пуркаётган қуёшнинг ёруғи кўзимни қамаштириб, қовоқларимни қўшқўллаб ишқалашга тутиндим. Миям варақа-вуруқ қайнаётганга ўхшарди.

Ташқарига чиққач, кўрадаги сувни манглайимга боса-боса, эсимни жиппа жамлаб олдим. Бошим текис ишлашга тушиб, умримни қандай давом эттириш тўғрисида ёйилиброқ ўйлашга шароит туғилди.

Ҳўш, бугунги кунимга қанақа қилиқлар ярашаркин? Жамила опаникига кириб, туққан боласи ўғилми-қизми, бир суриштириб кўрсаммикан? Ё чойхонадагиларга йўлиқиб, узр-маъзур айтиб қўйганим тузукми? Менимча, сал узоқроқда туриб кечирим сўраган яхши. Қаёқдан билай, балки, кимнингдир ғазаби ҳали тийилмагандир...

Қани, олдин уйдан нари чиқаверай-чи. Таъбимга шундоққина мос тушувчи бирор-бир юмушни ҳар сафаргидек кўчанинг ўзи тоғиб бераверади.

Жойимдан силжиганимни биламан, бувим ошхонанинг очиқ дарчасидан ўқрайиб, ҳа, йўл бўлсин, деб сўради. Тўхтаб, талмовланиб туравердим.

– Бас! Кўчага чиқиш йўқ энди! – деб бобиллай кетди бувим. – Ана, ҳайҳотдек ҳовлимиз бор, хоҳласанг – у чеккасида сандирағла, хоҳласанг – бу чеккасида. Бирор кун бўлсаям, одамлар сендан қутулсин.

– Мен... мен... опоготамникига кетяпман, – дедим, калламга келган биринчи ўйни тилимга кўчириб. – Бу маҳаллада кун кўришим қийинга ўхшайди. Ўша бўжикўз одамларингиз жонимни ҳиқилдоғимга келтирди. Бирор ҳафта шулардан узоқда юрсам, этимга эт қўшиларди.

– Менга деса, бир ҳафтамас, бир ой гумдон бўткет!

Сезиб турибман, бувим бу гапни аччиқ устида айтворди. Қанчалик жиғига тегмайин, мени икки кун кўрмаса, ёлғизликдан сабри титилиб, соғинишга тушади. Қишки таътил чоғи опоготамникига кетганимда, учинчи куниеқ талпанглаб бориб, изимга қайтариб келганида билганман буни.

Хулқ-атворим сал мужмал эканини ўзим ҳам тан оламан. Аммо тузи пастроқ қилиқлар қилиб қўйишимга кўпинча бошқалар сабабчи бўлади-ю, доим битта ўзим балога қоламан. Агар кўчага чиққач, телефонини бериб қўйишга кириб, ташқида кумушранг учоғини осмонга учуриб ўйнаётган пашмаксоч Парпивойни кўрсам, у иршайиб боқиб, қисм-қисмга ажратиб сотиладиган бу “қирувчи самолёт”ни дадам шаҳардан опкелди, қоғоздаги кўрсатмага қараб уни ўзим тикладим, манави тугмани боссанг, ичидаги кучалатош парракни вариллатиб айлантиришга тушади, деб мақтанмаса, опоготамнинг уйигача тўхтамай кетаверган бўлардим.

– Телевизордаги бир кинода кўрувдим – мана шунга ўхшаган учоқни зенит замбарагида отишса, орқасидан тутун чиқариб, ерга шунақанги чиройли қулардики!

Бу гапимни эшитиб, аввалига Парпивойнинг қизиқувдан кўзи чақнади, сўнг туйқус хушёр тортиб, телефонимнинг ойнасини ёргандек, самолётимниям расво қилмоқчимисан, деб тайсалланди.

– Қўрқма, бунингга зиён етмайди, орқасига боғланган латтани тутатиб учирамиз, холос, – деб ақл ўргатдим.

Парпивоининг кўнгли тинчиди. Маслаҳатимга кўра, омборчага кириб, йиртиқ пайпоғини керосинга ботириб чиқди. Хайрият, гугурт оловлишния унутмабди.

Биргаллашиб кўчага йўналдик; чойхонанинг берироғидаги кенгроқ жойга бориб, пайпоқни учоқнинг думига боғладик. Мен гугурт чақиб ёқишим биланоқ, Парпивоин парраги вариллаб турган учоқни бир силтаб, осмонга учирди. Дум томони оғирлашгани халақит бердими, “қирувчи” лапанглаб-лапанглаб учиб, бирдан пастга шўнғиди.

Гузардаги ялангликнинг тўри чойхона бўлса, кўндаланг томонида сартарошхона билан қассобхона бор. Қассобхонанинг биқинига кенг қизил соябон ўрнатилган. Соябон тагида ўзи уйида пашмак, ҳолва, новвот, хўрозқанд, чайнамайшиминг тайёрлаб сотадиган, менга бағри очикдан очик Момогул қандолатчи ўтиради. Бағри очиклиги шундаки, тоғдаги конда ишлаб, қишлоққа уч-тўрт ҳафтада бир келиб-кетувчи дадамдан биратўла ундириб олишини айтиб, менга ширинликларни насиёга бераверади.

Қандолатчининг қизил соябонидан сал берида тандир юкланган эшакарава турувди, учоғимиз ловуллаганича тушиб, эшакнинг белгинасига урилса бўладими!

Қишлоқ болалари орасида “Ҳангирштейн” лақаби билан машҳур бўлган қорапўстин эшакнинг туклари жазиллаб ловуллаб бошлади-ю, бор товушда ҳанграганича, житранглай кетди. Қизил соябонни йиқитиб ўтиб, қассобхонага урилган чоғда тандир аравадан учиб тушиб, қирқ бўлак бўлди. Қирон қассоб узун пичоғини қиличдек виз-визлатиб, жабрдийда Ҳангирштейнни нарига қуваётганида, минг шукрки, Барака марака сартарошхона деразасидан бир пақир сув сепиб, ўтни ўчирди. Чойхонадан қуюнланиб чиққан Сангин тандирчи ерда парчаланиб ётган тандирни кўриб, айвон устунига суянган алпозда шалвиқроқланиб қолди.

Қилар ишни қилгин, қочишния билгин, деганлар. Бу жанжалистондан вақтида ғойиб бўлиш учун оёқларимни варваракка айлантганимда ортимдан Сангин тандирчининг бақириси эшитилди:

– Тўхта дейман, итвачча! Мендан қочганинг билан, худодан қочолмайсан! Мени хонавайрон қилганакансан, сени худойим ўзи жазоласин – ярим одам, ярим ит бўлиб ўтиб кет!

Сўргич сўришдан аллақачон халос бўлган, қаддини кетмон сопидек тик тута олиш ёшига етган одам боласи ўлароқ икки оёқда туппа-ту-

зук югуриб кетаётганидим, йўлнинг муъолишидан ўтганимда эгим галати жимирлаб, негадир энди тўрт оёқлаб чопа бошлаганимни пайқадим. Синчиклаброқ қарасам, тўсатдан кўнғир тукли олд оёқчаларга айланиб қолган қўлларим ерни потира-путур чангитганича ҳаракатланиб, бурним ерга тегай-тегай деб боряпман.

Кўркувдан юрагим узилиб тушгудек бўлди. Таққа тўхтаб, бир ўнг биқинимга, бир чап биқинимга кўз югуртирдим. Бу ёғимдаям, у ёғимдаям ўша кўнғир юнлар пахмайиб турарди. Орқа томонимда десангиз, бувимнинг ҳивичини эслатувчи бир дум тинмасдан ликиллаяпти. “Дод!” деб қичқирмоқчи бўлувдим, оғзимдан “вав, вав” деган ингичка сас таралди.

Бир нарсага ҳайрон эдим – юнгим нега айнан кўнғир? Тўғри, сочим кичкиналимимда сарғишроқ эди, аммо етти-саккиз ёшимдаёқ ўз-ўзидан қорайиб кетган. Кучук бўлганга яраша ё оппоқ, ё ола-була бўлсанг-да!

Алдар Холдорнинг эшиги ёнидаги кажавали кўк мотоциклга яқин бориб, бир сакрашда эгарига чиқдим-да, рулдаги кўзгуга бўйландим. Қарасам, тумшуғи бодрингсимон, қулоқлари қамишдек динкайган кўнғирбашара кучукча кўзларини қитмирона йилтиратиб, мени эрмак-лаш билан овора. Итчасига “Уввв!” деб юборганимни билмай қолдим.

Шунда бир гап лоп этиб эсимга келди. “Бу дунёда кулфат кўрмайин десанг, қарғишмас, дуо эшитишга уриниб яшагин. Авлиёларнинг айтишича, Тангри ҳар қандай одамга карам кўрсатиб, юракдан чиқариб қилган илтижосини, у дуоми, қарғишми, ҳеч бўлмаса, ҳаётда бир марта юзага чиқараркан”, деганди бувим. Сангин тандирчи умрида, балки, миллиард марта тутоқиб, миллиард марта сўкингандир. Қаранги, энг юракдан чиқариб айтган қарғовига мен кўндаланг кептурибман-ку. Бу тандирфуруш, болалигида қайсидир нафаси ўткирроқ одамнинг ғазабини кўзитиб, ҳу, соқов бўлгур, деган тавқи лаънатга йўлиқмаганидан беҳад афсусланиб кетдим шу топда.

Бошимда аттанглар тўзғиланиб, ингиллай-ҳингиллай йўл босяпман-у, жуфтакни ростлаш ўрнига Сангин тандирчидан астойдил кечирим сўрасам, оғзим қийшайиб қолардим, деб ўйланаман нуқул. Жа нари борса, икки-уч шапалоқ еб қутулиб кетардим. Ҳатто яланғоч ётқизиб қўйиб, ҳўлланган сўйилда саваласаям майли эди. Ҳарқалай, итга айланиб, эгасиз итнинг кунига тушмасдим.

Кўча четидаги қум ғарами устида қўрғонча ясаб ўтирган болаларни кўриб, баданимга безиллоқ оралади. Масалан, уларнинг ўрнида бўлсам, санғи итга тош-пош отмай тураверишга чидай олардимми? Ҳечам-да!

Тошбўрон қилмасларидан бурун ириллаганча бориб, бирортасининг иштонидан хапта тишласаммикин? Бу дунёнинг ишларини яхши биламан – қопоғондан ҳамма ўзини четга олади, қўрқоқни ҳеч ким ҳурмат қилмайди. Кунларим иззатда ўтсин дегучилар, жангарилик билан ювошликнинг ўртасини тоғиб яшашни уддалаши керак, шекилли.

Танишинг – Алдар Холдор!

Бойтўра тепакал билан Масир ярғоқбошнинг авлодлари ёппасига ота-буваларига тортганини ҳисобга олмаганда, асосан, тўлиқсоч кишилардан иборат бўлган, шунга қарамай, нимагадир Калтўпти деб аталувчи қишлоғимизда бир ярим мингта хонадон бор. Биз мана шу каттакон қишлоқнинг бериги четида яшасак, опоғотам нариги чеккасида туради. У ёққа етиб боргунимча томоғим чўллаб, тилим сангиллаб қолди.

Итликни бўйнимга олиб, опоғотамнинг ҳовлисига буваклардек эмаклаб кирдим. Кириб-ла, қаторлатиб экилган сапсаргуллар остидаги ариқчага апил-тапил оёқ тикдим-у, тилимни чилипта-чилиплатиб сув ича кетдим. Чанқоғимни бостиргач, айвоннинг тахта полидаги шолчада қўларрани эговлаб ўтирган, ора-сира менга қизиқсираниб қараб қўяётган опоғотам томонга юрдим. Думимни елпуғичлатиб бориб, товонига бош ишқадим, маҳсиларини галма-гал искалаб, илпанг-жилпанг эркаланавердим.

Опоғотам мийиғида кулимсираб, жонинг узилгудек очқагандирсанки, бегоналигимдан ҳайиқмай, пойчамга суйканаётгандирсан, деб ўрнидан қўзғалди. Айвон четидаги пастак сўрида ўроғлик турган дастурхондан бир тўғрам нон олиб, ялангта чиқиб борди-да, ма, жонивор, ма, дея уни авайлаб ерга қўйди. Аста келиб, тупроқда ётган нонни кўнглим тортмайроқ ҳидладим. Кейин бирданига нафсим ҳакалак отиб, шаппа-шуппа ейишга тушдим. Ўл дейдиган одам йўқ.

Қорнимни шилдирамагудек тўйдирдим-у, ҳануз арра эговлаётган опоғотамга бошқатдан яқинлашиб, оёғига биқинимни босдим:

– Бу – менман, опоғотажон! Мўттивойингизни нимага танимаяпсиз? Қуруқ нондан бошқа нарсаям бордир бу уйда!

Гагим ичимда қолиб, ташимда ғингшиб-ғингшиб қўйганим боис, опоғотам сўзимга тушунмади. Фақат, қўлини эҳтиётлик билан чўзиб, бошимни бир-икки сийпалаган бўлди.

Ваҳ-ваҳ, қандай ёқимли!

– Бўлди, кўп ёпишаверма, – деб, узатиғлик оёғининг тиззаси елкамга беозоргина турткилади опоғотам. – Менга бургангни юқтириб юрмагин тагин.

Шу чол жуда қизиқ одам-да. Аниқроқ айтсам, ҳаддан ташқари содда. Ўзингиз бир ўйлаб кўринг, бундан бор-йўғи ўн бир кун олдин ҳаммомга тушган болада бурга нима қилади?

Ийе, “бола” девордимми? Тилимни аҳволимга мослаштириш анча қийинга ўхшаяпти-ку.

Арранинг тишларини ўткирлаб бўлгач, опоғотам ариқчада қўлини ювиб, эшиги ланг очик турган ошхонага кирди; газга гугурт чақиб, плитадаги қозонча остига ўт ёқди. Боғчада ишловчи келини ё нонуштадан, ё кечагидан ортган овқатни қозоннинг тагида қолдириб кетган бўлса керак, деган тахминда тўхтадим. Ишқилиб, бизгаям эҳсон-пеҳсон қилинармикин? Уч-тўрт ютум бўлсаям майли-да.

Э, яшасин-э! Худди кўнглимдагини сезиб тургандек, опоғотам идишжавонни тимирскилаб, четлари учган эскироқ бир коса топди; иситилган маставанинг қуюқ-қуюқ жойини ўзига қуяиб, қолганини менга аталган идишга ағдарди.

Салгина ўтиб қарабсизки, опоғотам айвондаги сўрида, мен сапсаргуллар салқинида таомни юмалоқ-ёстиқ қиляпмиз.

Опоғотам ичидагини ўзи билади; мендан аҳвол сўрасангиз, қувончим қулоғимдан тошгудек кайфиятдаман. Кўзим овқатда-ю, кўнглим чаманда. Энди тайинли ҳовлим бор, бу уйдигилар ўзимга эскитдан қадрдон кишилар. Энг муҳими, мана, доимий итялоққа ҳам эга чиқдим. Битта итга бундан ортиқ нима керак?!

Овқатни тинчитиб бўлиб-ла, косанинг четидан тишлаб, ариқчадаги сувда яхшилаб чайқадим. Итялоқни қайтиб жойига қўяётганимда, “Воҳҳ!” деган товуш янгради. Ярқ этиб ўша ёққа боқсам, опоғотам, оғзи каррак, кўзи дурбин бўлганича, менга лол тикилиб турибди.

Бунинг нимаси ҳайрон қоларли, билмадим. Мен учун кундалик одатга айланиб кетган бу иш – мактабга боришни бошлаганимдан бери овқатимнинг идишини ўзим юваман. Шундай қилмасам, бувим тинч қўярканми? Идиш-ку – идиш, онда-сонда тоби қочиброқ турса, кийимимниям ўзимга ювдиради.

Тушликдан кейин опоготам дўппию яктагини алмаштириб, кўча томонга одимлади. Дарвоза олдида менга юзланиб, бо-радиган бўлсанг, юр, деди. Таранг қилмай, шиппа ортидан эргашдим. Кимсасиз ҳовлида ёлғиз қолиш қўрқинчли. Бирорта катта ит ивирсиб кириб қолса, у ёғи нима бўлишини фолчи ҳам айтолмайдди. Айниқса, бутун бошли қишлоқни кезиб чарчамайдиган ўша Оқчопон деган кўппакнинг йўли шу тарафга тушса борми, ит-лоғимнинг бўм-бўшлигини кўриб, алам устида мени тизгитишга тушади. Опоготам новвойхонадан тўртта кулча, дўкдан оққанд, қуруқ чой олиб, салафан халтани кўтарганича, тўғри кунчиқарга қараб йўл олди. Қишлоғимизнинг у ёғи – далалар.

Тупроқ йўлдан, бирида ғўза гул ташлай бошлаган, бирида буғдой бошоқлаб қолган пайкаллар, мева тугиб улгурган боғлар оралаб юриб, деразасининг ойналари чангдан хира тортган, шиферли томини хас-хашак қоплаган, оқ деворининг сувоқлари у ер-бу еридан чизилиб ёрилган, бир чети айвонли шийпонга етиб бордик. Шийпоннинг чап биқинида каттагина ҳовуз; ҳовузнинг теварагида баланд-баланд қоратоллар; толлар остида, оёқлари ерга қозиқдек қоқилиб, устига тахта қопланган иккита узун-узун стол. Столлардан бериқроқдаги оқ “Нексия” машинасининг ёнида кажавали кўк мотоцикл рулини ўсма кўйилган қошдек кериб турибди.

– Бу – анави касофатининг матасекили-ку! – деб қовоғини уйди опоготам.

Шийпоннинг ўнг ёғидаги хирмон четидан бошланган кенгдан кенг пайкалда экинларни бир пайтнинг ўзида ҳам тагини юмшатиб, ҳам ўғитлаб кетувчи трактор тариллаганича тўхтаб турар, бири новча, бири пакана киши тракторчи билан нималарнидир муҳокама қилаётганди. Новчаси – донғи кетган Раҳимбой фермер, паканаси – тескари доврўғ қозонган Алдар Холдор эканини таниб олиш қийин эмасди.

Опоғотам шийпон яқинида тўхталиб, тева-
ракка аланглади:

– Отақууул! Шу ердамисан?

Шийпон ичидан олдин “хов” деган товуш,
сўнг полнингғижирлаши эшитилиб, Отақул
тоғам уйқусираган кепатада чиқиб келди.

– Ассаломалайкум, дада. Сувчиларимиз тун
бўйи ғўза суғоришди, шуларга чой-пой дамлаб
юриб, уйқум чала бўлувди. Сал кўзим илинибди.

Айвонга тўшалган эскироқ тўшаклардан
бирига опоғотам, иккинчисига тоғам ўтирди. Ўр-
тадаги дастурхонда катта чўян чойнак, уч-тўрт-
та пиёла турарди. Итлигим хаёлдан кўтарилиб,
мен ҳам тўшакнинг бир четига чўнқайганимни
биламан, тоғам юзига фотиҳа тортиб бўлиб, оқ
кафтани селпиди:

– Чип! Ўзини юмшоқ жойга уришини қаранг!
Бунни қайси гўрдан топдингиз, дада?

– Бугун ўзича алангланиб кепқолди. Итлар-
нинг пешанасига ёзилгани шу – сутдан чиқди-
ми, онасининг қувғинига учрайди, ўз жонига
ўзи қайғуришни ўрганади.

Тоғам менга зимдан разм солиб, опоғотамга
юзланди:

– Шунингизни олиб қолсаммикин? Кечқурун
бирор шарпта сезса, акиллаб-негиб турармиди.
Пишган-пишган ҳандалакларимни қанақадир
махлуқ кемириб кетяпти денг.

– Ўзингга ўргатолсанг, ана, олақол, – деди
опоғотам. – Жуда эсли ит бўлади, шекилли. Боя
овқат қуйиб берсам, еб бўлиб, косасини ариқча-
да ювиб қўйди.

– Йўғ-е!!!

– Ким билади, балки ялоғини ариқчага
йиқитвориб, кейин секингина тортиб олган-
дир. Ҳарқалай, кўзимга атайлаб ювганга ўхшаб
кўринди-да.

– Айтгандай, бу миттивойга от қўйдингизми?

– Ана, отни ўзинг топдинг. Энди Миттивой
деб чақиравер бунни.

Минг тасанно! Ўзимга жиппа ёпишадиган от
қўйишди. Мўттивой нима-ю, Миттивой нима?

Тоғам пиёлага чой қуйиб, совиган бўлсаям,
чанқоқни босишга ярар, деб опоғотамга узат-
ди. Опоғотам пиёлани олдиға қўйиб, халтадаги
нарсаларни дастурхонга тўқди.

Ота-бола яйрабгина гурунглашиб ўтирганида
Раҳимбой фермер билан Алдар Холдор пайкал-
дан чиқиб келиб, суҳбатнинг белига тепишди.
Опоғотам ўрнидан туриб, фермер билан қуюқ
кўришди, бақалоқ Алдар Холдорга эса совуққи-
на қўл чўзиб қўя қолди.

– Фимм... Менга доим шунақа ола қарайсиз,
– деб тутолланди Алдар Холдор. – Тушунсан-
гиз-чи, кулфат фақат ўғлингизнинг бошига
тушгани йўқ. Иккаламиз касодга учрадик, икка-
ламиз қийноғини тортяпмиз. Одамлар ташимга
қараб баҳо беради, ичимдан нима ўтганини бил-
гучи зот йўқ. Камхаржлик курсин, пайти келса,
рўзғоримдаги қозон икки-уч кунлаб жаз кўр-
майди. Эр-хотин шакарчойга нон булаб, бир-би-
римизга ачинқираб ўтирамыз.

Опоғотам унга тумтайиб қаради:

– Сенга бирор нима дедимми, ўзи?

– Демасликка демадингиз-у, барибир, кўзи-
нгиз мени ейман деб турибди. Одамни бунақа
қон қилворманг-да, Йўлдош ака! Илгариям айт-
ганман, яна айтаман – агар ўғлингизни алдаган
бўлсам, онамнинг... фимм... онажонгинамнинг
арвоҳи урсин мени!

– Ҳўў, Холдор, онангни гўрида тинч қўй! – деб
жеркинди опоғотам. – Биладан, қасам ичиш арақ
ичишдек бир гап сенга. Фермерлар уюшмасида
сендай мўлтонига ким амал берди, билмадим. Бу
идорадаям бир ишқал чиқарасан ҳали.

Отақул тоғам опоғотамнинг елкасига қўлини
енгилгина босиб, дада, бўлди энди, қўйинг, деб,
уни товранишдан қайтарди.

Алдар Холдорнинг пайтавасига қурт тушиб,
бўпти, Раҳимбой, нариги фермердаям бир ишим
бориди, дея тез-тез одимлаб узоқлаша бошлади.
Бориб, мотоциклни ўт олдиргач, “пат-пат”латиб
олдинга ҳайдади.

Опоғотам унинг ортидан тикилиб, худо шу
қилвиргаям, ҳеч бўлмаса, биттагина фарзанд
берсайди, боладан поклик юқиб, ҳаромдан хаф-
саласи совирмиди, деб қўйди.

– Бу занғарнинг нимасидан ўпкалайсиз,
Йўлдош ака, – дея мўйловининг бир томонини
диккайтириб, лабини бурди Раҳимбой фермер.
– Ўз оти ўзи билан Алдар Холдор-ку бу. Қан-
ча-қанча одамни чув туширган. Отақулингиз
нима жин уриб шунга шерик бўлди, ўйлаб, ҳеч
ақлим етмайди.

Отақул тоғам бирдан шалвираб, нима қилай, ав-
рашига учибман-да, деб паст овозда қисинқиланди.

– Ҳа, аврашда бунга тенг келадигани йўқ, – юзи-
ни тепчителиб жийинди Раҳимбой фермер. – Мана,
ҳозиргина биқинимга суйқаниб, шийпонимнинг
томидаги шиферлардан йигирматасини бўрон учи-
риб кетди, деб ариза ёзишга мени ийлаб турувди.
Суғурта идорасида танишим бор, пул ундириб, арра
қиламиз, дейди-я. Бунақа пулга олинган нарсани
боламга едиришдан кўрқаман, дедим.

– Ох, ох, ох! – деб тебранди опоғотам. – Зап ўринлатиб айтибсан! Баракалла, Раҳимбой! Манави Отақул ошнанггаям шунақа ҳикматлардан кўпроқ гапириб тур.

Буни эшитиб, Отақул тоғам дув қизариб кетди.

Томорқачилардан мева-сабзавотни кўтарамасига олиб, “фура” деб аталувчи вагонсимон машиналарда қўшни юртларга элтиб сотиш орқали анча бойлик орттирган Отақул тоғам бирдан касодга учраб, бор-будидан айрилгани қишлоқда роса шов-шув бўлганиди. Бунинг икир-чикирини, бизниқига хамиртуруш сўраб кирган қўшни кампир, мевафуруш қондошингиз катта зарар кўрганмишми, деб гап ковлагач, бувим уни сўрига ўтқазиб, ижикиланишга тушганида билволган эдим.

Алдар Холдор бир куни Отақул тоғамга йўлиқиб, Армияда бирга хизмат қилган жонажон ўртоғи қўшни юртдаги йириккина бозорни ўзиники қилиб олгани, яқинда меҳмонга келиб кетгани, давримда сандиғингни пулга тўлдириб ташласанг-чи, дея тантиланганини айтиб, пишиқ мевафурушлигингни билганим учун сени танладим, хоҳласанг, шерикчиликда иш қилайлик, дебди. Бир ўрис киши чиндан ҳам униқида уч-тўрт кун меҳмон бўлиб юрганини ўз кўзи билан кўргани туфайли (аслида, у киши бошқа вилоятда яшовчи таниши экан), тоғам тезда тузоққа илина қолибди. Тоғам бу ёқдан юк жўнатишни, Алдар Холдор у ёқдаги “ўртоғининг бозори” да пуллаб юришни бошлабди. Алдар Холдор аввалига бир-икки марта мўмай-мўмай пул юбориб тургач, кейин бошқача йўлга ўтиб, сен юкларни насияга олиб бўлсаям жўнатавер, фойдадаги маблағимизни улгуржи латтафурушларнинг қўлида айлантириб кўпайтираман, борганимда барини бутунича бўлишиб олақоламиз, деб телефон қилибди. Илгарилари тоғамдан бирор марта панд емагани учун қишлоқдагилар мева-сабзавотини насияга бераверибди, машина бозорга етиб борганида йўлкирани ўша ёқдаги Холдордан олиш шарти билан юклар “фура”ларга босиб жўнатилаверибди.

Уч ойдан сўнг Алдар Холдор кир-чир кийимда қайтиб келиб, кейинги молларнинг бир қисми ириб-чириб етиб борди, баъзан бошқа юртлардан шунга ўхшаш мевалар вагонлаб ёғилиб, бозорда нарх пастлаб кетди, арзонга сотиб, таниниям чиқаролмадим, талай зарар кўрдим, деб йиғламсирашга тушибди. Тоғам, нимага

шунни олдинроқ айтмадингиз, ишни вақтида тўхтатардик, деса, бунисидан зиён кўрсак, кейингисидан фойда топармиз, деган ўйда ўзимни ўтдан чўққа ураверибман мен нодон, деб туйқус хўнграб юборибди.

– Бўлар иш бўлди, Отақул, – дебди сўнг Алдар Холдор. – Энди, насияга мол берган одамларнинг ярмини мен рози қилай, ярмини сен тўлагин.

Тоғамнинг капалаги учиб, то насияга ўтгунимча бор пулимни ишлатиб бўлганман, қолган қарзларни қандай узаман, деб сўраса, Алдар Холдор бўйинини бечораҳол эгиб, унисини билмадим, ука, шу пайтгача йиғиб-туғиб юрганним тарқат-тарқатга етармикин деб ўзимниям бошим қотиб турибди, деб мунгганибди.

Қўшни қишлоқлик айрим мевафурушлар ҳам ўша юртдаги бозорда тирикчилик ўтказаркан, улар бу воқеани эшитиб, Холдор касодга учраган бўлиши мумкинмас, юклар доим яхши етиб борганини ўзимиз кўрганмиз, бозорда нарх тушиб кетганиям ёлғон, дейишибди. Маҳалла оқсоқоллари бу гапларни Алдар Холдорга пеш қилишса, дуч келган маймунга ишонаверасизларми, уларнинг бари менга эскитдан ғаним, атайлаб номимни булғамоқчи бўлишяпти, деб шовқин кўтарибди.

Отақул тоғам, охири, кунгураддор дарвозали, данғиллама уйли, ғиштин деворлар билан ўралган ҳовлисини, бир гектарлик ўрикзорини, “Кобалт” машинасини сотиб; у томондан қайнотасининг, бу томондан опоғотамнинг йиғиб-тежаб юрганини ҳам қўшиб, қарзлардан зўрға учма-уч қутулибди. Қаллоблик билан талай бойлик орттириб олган Алдар Холдор эса насияга мол берганларнинг ярмини рози қилишга яширин фойданинг ўндан бирини сарфлаганми-йўқми, у ёғи оддий бандаларга ҳалиям қоронғилигича турганмиш.

Опоғотам кичик меҳмонхонага кўчиб ўтиб, институтни битирганидан кейин туманда архитектор бўлиб ишлаётган кенжа ўғли Санақул тоғамни даҳлизли уйга уйлаб қўйгани боис, ҳовлисини сотган Отақул тоғам хотини билан иккита қизини ортиқча иморати бор қайнотасиникига жойлашга мажбур бўлганди. Бир куни Раҳимбой ошнаси келиб, янги келинчакнинг ёнида деванглаб юрма, отанг ҳам сен билан тиқилишмай бемалол яшасин, дея даласига етаклаб кетганини эшитувдим. Энди билдимки, тоғам шийпонга қоровуллик қилаётган экан...

Отакул тоғам маъюс қиёфада чуқур тин олиб қўйгач, пича ўтириб туришлар, битта ҳандалак сўйиб берай, деб зовур ёқасидаги полиз сари кета бошлаганида, ортидан юрагим эзилиб-эзилиб термилдим. Яқин-яқиндаям, ҳали товони ейилиб улгурмаган хиром туфлини эскирганга чиқариб, бошқасига алмаштириб юрган; мени кўриб қолса, ма, музқаймоқ олиб е, деб, бели синмаган пулни чўнтагимга шилдиратиб тиқиб қўядиган тамтамфеъл одам ҳозирги аҳволга қандай чидаятти экан, деб ўйлаётгандим.

Каламуш билан олишув

Тоғам кетгач, опоғотам шогмўйлов фермернинг кўзига зехн солиб туриб, тўғриси айт, Раҳимбой, бу далакўрмаган ошнанг сенга оғирини ташлаб олмаяптими, ишқилиб, деб сўради.

– Нималар деяпсиз, Йўлдош ака! – дея эътирозланди Раҳимбой фермер. – Мана, шийпоннинг ич-ташини бинойидек тоза тутиб келяпти. Дам ошпазга кўмак берса, дам пақирни кўтарволиб, пайкалдаги ишчиларга яхначой ичдириб юради. Ўғит омборининг калитиям унинг чўнтагида. Экиб берган ҳандалагингизни эглаб-сеплаб пишириб олганини айтмайсизми!

– Аввало, ер ажратиб берганинга минг раҳмат, – дуо оҳангида сўз қотди опоғотам. – Тайёр экиб берилган ҳандалакни пиширволиш қийинканми?

– Тўғри-ю, лекин, кўрганмиз, одам туғма эпакасиз бўлса, шуниям уддалолмайди. Отакул ҳақиқий кетмончи бўлкетди, қандай чопиқ қилишни бир-икки кўрсатишим биланоқ, қолганини ўзи дўндириб ташлади. Айтдим, ҳандалак тугаса, ўрнига ерёнғоқ экволади.

– Биладан, ўғлимнинг ёмонини яшириб, яхшисини ошириб гапиряпсан. Чинакам дўст шунақа бўлади. Отанга балли, Раҳимбой!

Раҳимбой фермер бир чақмоқ оққандни совуқ чойга ботириб, шимиб-шимиб юмшатди; четидан тишлаётиб, менга кўзи тушди-ю, опоғотамдан отимни суриштириб олгач, тишланган қанднинг ярмини тумшуғимнинг тагига итқитди:

– Ол, Миттивой!

Яхши одамдан ортгани – табаррук, дейишди. Сира жирканмасдан, каппа отиб қўяқолдим.

Сухбат пайновланиб, гап Отакул тоғамнинг бола-чақаси сал қисинди аҳволда қолганига бориб тақалди. Раҳимбой фермер бу тўғридаям ўйлаб юрган экан.

– Қирнинг этакроғига давлат “Намунавий кишлоқ” қуришни бошлаб, ҳашамдор уйларни ўн беш йил муддатли қарзга сотмоқчи бўлаётганини биласиз, Йўлдош ака, – деди у. – Шу ҳовлилардан биттасини Отакулга тўғрилаймиз, маблағи етмаса, қўллаворамиз.

Опоғотам қувончдан терисига сиғмай кетди:

– Умрингдан барака топ, Раҳимбой, кўкрагинг бундан кейинам орденга тўлаверсин! Эҳтиёжман-дларга мана шунақа қайишиб юришинг худога хуш келгандирки, вилоятдаги тўртта энг олди фермернинг биттаси бўптургандирсан.

Тоғам иккита ҳандалак кўтариб келиб, дастурхонга қўйди; елкасини тер тузи оқартирган кулранг костюмининг чўнтагидан жанақуш пичоқча олиб, биттасини сўйишга тутинди.

Ёқимли ҳид таралиб, оғзимда сўлак қўлмақлана бошлади. Бировларнинг чапир-чупирлатиб нарса ейишига суқланиб ўтиришдан ортиқ азоб бораканми? Қани, ўша ҳандалакларни бир кўрсам кўрай-чи, деб полиз тарафга йўл солдим.

Полизга етгач, ўзимни атир-упа дўконига кириб қолгандек ҳис этиб, димоғим яшнади. Аммо, миллион марта афсуски, ширин ҳид қорин тўйдирмайди.

Шунда ҳандалакларни нимадир кемириб қўяётгани ҳақида тоғам айтган гап эсимга тушди-ю, ўшандақанинг биттасини топиб, четидан зиғирдайгина тишлаб кўргим кепқолди. Жўяк ичида жовдироқланиб борарканман, қачондир ўртасидан ажраб кетган, бир қисми ерда моғорлаб ётган пўлат қайчи диққатимни тортди; уни оёқда четга сураётганимда, барглар қаттиқ шитирлаб, каттакон бир каламуш қаршимга отилиб чиқди. Шартта йўлини тўсган эдим, ўткир тишларини иршайтириб, узун тирноқларини дўлайди:

– Ҳей, итча, бурнингни ғарч-ғурч тишлаволмасимдан олдин кўчингни йиғиштир! Менга яқин йўлашга барзанги кўппакларниям юраги бетламайди, ҳов!

Опоғотам билан бу ёққа келаётганимда, йўл бўйидаги тутга қўниб турган ғуррак ёнидаги шеригига қараб, эҳтиёт бўл, далада бир овчи юрибди, сени отиб қўйса, болаларинг очдан ўлади, деб гапиргандек; уватда ўтлаётган қўй эса тирмашқоқ қўзичоғини турткилаб, ҳой, ҳадеб эмавермагин, ўзи бугун мазам йўқроқ, деб ҳасратлангандек бўлиб туюлувди. Ярим қадамгина наридаги каламушнинг дўқини эшитганимдан кейин, итга айланганимдан бери паррандаю ҳайвонларнинг тилини тушуна бошлаганимга тўла ишонч ҳосил қилдим.

– Сал савлатлироқ ҳайвон қуриб кетмаган-дир! – деб пичинг отдим мен. – Келиб-келиб, сен сўлтамадан қўрқаманми?

Каламушнинг баттардан жазаваси тутди:

– Йўқол деб турибман-а!

– Ўзинг капалак бўл!

– Ҳе, аттааанг, яхши гапни тушунмадинг-ку!

Энди ўзингдан ўткала!

Чангактиш кемирувчи бурнимга сапчишга шайланганида, одамчасига ҳаракат қила олишим яна асқатиб, ерда ётган қайчи бўлагини олдинги оёқларимда маҳкам тутамладим-да, бор кучим билан селпидим. Бунақасини кутмаган каламуш гафлатда қолди-ю, қайчи бўйнини елка аралаш тилиб ўтганида, “Вой, энайуу!” деб чийиллаганича осмонга сакради. То ўзига келиб улгурмасидан, қайчида энди қоқ калласига урган эдим, тап этиб йиқилди, шу зайл қимирламай қолди. Бокс мусобақасидаги ҳакамдек санашга тушдим:

– Биийр, иккии, уууч, тўўрт, бееш, олтии, еттии, саккииз, тўққииз, ўўн... Нокаут!

Нарироқда бошқа каламуш ҳам писиб турган экан, шеригини қандай сулайтириб қўйганимни кўриб, шунақанги зувиллаб қочдики, аккашдан чинакаммига кўрқиб, иззатимни жойига қўйгани учун уни қувалаб ўтирмадим. Фақат, ортидан дағдағалаб, ҳў, текинтомоқ, бошқа каламушлар-гаям айтиб қўй, мен бораканман, бу ерга келганлар тирик қайтмайди, деб қичқирдим.

– Раҳмат, Кучуквой ака!

– Қонхўр каламушни болаганингиз ажаб бўлди!

– Бу мараз кеча онамизни еб қўювди. Энди ўзимиз зўрғалатдан қорин тўйдириб юрибмиз...

Пастга қарасам, бир тўп қўнғизча менга гулдирос қарсак чалиб турибди.

Ё каламушнинг бор оламини титратгучи чийиллоқ овозидан, ё менинг қаттиқ хуриганимдан сергак торганми, Отакул тоғам полизга ҳалпиллаб етиб келиб, олдимга яқинлашди. Оёғимнинг тагида шалпайиб ётган зараркунандага кўзи тушди-ю, юзига қувонч ёйилиб, э, қойилман, Миттивой, арслон бўпкет-е, деганича исмимни олқишга кўмизаверди. Думим унчалар ликонламаганидан билдимки, бу мақтовлардан ортиқча талтайишни ўзимга эп кўрмадим.

Тоғам каламушнинг узун куйруғидан ушлаб, шийпон сари чаққон одимлай кетди. Бораётиб, айвонда ўтирганларга мурдани кўз-кўзлаган асно, манавинга қаранглар, бу ҳандалакхўрни Миттивой ўлдирибди, бўйнини кирт чайнаб қўйибди, деб жар солди.

Гапни кўринг, бўйнини чайнаганмишман! Каламуш-ку – каламуш, агар каламушга ўхшатиб пиширилган тортни олдимга қўйишсаям, бўйнидан тишлашга ҳазар қилган бўлардим. Тфу!

Полиздан чиқаётганимда, ичимда яна ғалати жимирлаш сезилиб, бошим ўз-ўзидан тепага кўтарилиб бораётгандек бўлди. Тўхтаб, паст-баландимга назар солсам, оёғимда ўзимнинг пушти кросовкам, эғнимда кўкиш жинсидан тикилган ўша шим, ўша нимча. Мана, у қўлимдаям, бу қўлимдаям бештадан бармоқ узун-калта аскарлардек тизилиб турибди.

Севинчим ичимга сиғмай, ирғишлаб юбордим:

– Урееей, итликдан қутулдиим!

Айвондагилар, каламуш қолиб, энди тенгдан мен томонга юзланишди. Уларнинг ёнига етиб боришим биланок, биринчи бўлиб опоғотам саволга тутди:

– Ҳей, қаердан кепқолдинг, ўзи? Бу ёқдалигимни кимдан эшитдинг?

Нима дейишни билмай, турганларнинг гоҳ унисига, гоҳ бунисига кўз гилдиратдим. Борини борича айтай десам, кучук бўлганимга бирортаси ишониб бўпти, мени қий-қиёвлаб мазаҳ қилишади, холос.

– Бу ердалигингизни билмовдим, опоғота, – ўнглиб олибоқ, гап тўқишга ўтдим. – Отакул тоғамни соғиниб қолганим, сўраб-суриштириб, тоғиб келдим-да... Ҳандалак ейишдан бурун бир ачомлашволайлик...

Аввал опоғотам, кейин тоғам билан қучоқлашдим. Раҳимбой фермер билан қўл бериб кўришдим. Кўришиб бўлдим-у, ўтир, дастурхонга қара, дейишларини кутишга вақт сарфламай, атиги икки тиликкинаси ҳозирча бут турган ҳандалакка шартта човут солдим.

Шу маҳал тоғам бирдан кучукни эслаб қолиб, атрофга аланглади:

– Миттивооой! Миттивооой! Ҳушт, ҳушт! Ий, кучугимиз қаёққа йўқолди?

– Тирмизак қаҳрамонинг яна каламуш овлаётгандир-да, – деб кулимсиради Раҳимбой фермер. – Бор, қўлингни ювиб кел. Меҳмончага ҳандалакнинг унисиниям сўйиб бер энди.

Тоғам ердаги каламушни олиб зовур тарафга улоқтирди-ю, нарироқдаги кўмма устунга ўрнатилган, баъзилар “умивалник” деб атайдиган осмакўванинг тилини тепага кўтариб-кўтариб, қўлини юва бошлади. Эээ, каламушни ушлаган қўлни совунлаб ювмайдими, деб хитландим ичимда.

Хайрият, тоғамнинг келишини пойлаб ўтирмай, опоғотам дастурхондаги жанақушни олиб, иккинчи ҳандалакни ўзи сўйди.

Отақул тоғам устундаги михга осилган сочиққа қўлини артиб, ортга қайтди. Келиб, тўшакка ўтираркан, тўсатдан менга синчикланиб кўз қадади:

– Тўхта-тўхта, бу ёққа келаётиб, итдан қутулдиим, деб бақиргандай бўлдингми? Сен бола, Миттивойимизни кесакбўрон қилиб ҳайдаган бўлмагин тагин?

Янги сўйилган ҳандалакнинг навбатдаги лукумини шошиб ютиб, тоғамга жизғаноқландим:

– Ҳеч қанақа Миттивойни кўрмадим! Қандайдир кўнғир кучукка кесак отишдан бошқа ишим йўқми?!

– Ҳей, бола, кучукни кўрмаган бўлсанг, кўнғирлигини қаёқдан билдинг? Гапир!

Туйқус довираб қолдим:

– Гапираман! Нима, гапиришдан кўрқади деб ўйлаяпсизми? Анави-и... Мен сизга айтсам...

– Ҳўш?!

– Тўппа-тўғрисини айтадиган бўлсам...

Маҳалламиздаги бир ўртоғимнинг кўнғир ити яқинда тўққизта бола туққанини эшитувдим. Билсам-билмасам, кучугингиз ўша итнинг боласи. Онаси кўнғир бўлганидан кейин, боласиям кўнғир бўлмай қаёққа борарди? Энди тушундингизми?

Раҳимбой фермер, бир ҳиринглаб қўйиб, ўртага гап суққани жонимга ора кирди:

– Сени соғиниб келган жиянга оқибат шуми, Отақул? Далада юрганим сайин, турмушнинг ҳақиқий ширинликларини англаб-англаб яйраятман, дейсан-у, асабинг ҳалиям роса жойига тушмаганга ўхшайди.

– Ўша кучукка намуноча куюнмасанг! – деб қўшимча қилди опоғотам. – Балки, санғигиси келиб, товукхона томонга кетгандир.

Полиздан нарироқда пастаккина узун бино борлигини кўрувдим, демак, товукхона экан-да.

Шу маҳал ранги униққан дўппини пешанага қинғир кўндирган чуваккина йигит кирза этикда тупроқни тўзғитганича, биз тарафга бостириб келаётгани кўринди. Раҳимбой фермер димоғини дўриллатиб, ана, ўша товукхона хўжайинининг ўзиям келяпти, деди-да, унинг яқинлашишини кутмай, ўв, Мўсақўзи, йўлда кўнғир кучукка кўзинг тушмадими, деб сўроқлади. Мўсақўзи товукбоқар айвондан тўрт-беш қадам нарида тўхтаб, йўқ, кўрмадим-а, дея бошини тебратди.

– Ке, болам, ўтир, – деб, товукбоқарни дастурхонга чорлади опоғотам. – Ҳандалакка ризқинг қўшилганакан.

Ўргилиб қўйдим бунақа ризқдан. Ўзи чойнакдеккина ҳандалак бўлса, шунгаям шерик топилмасанимайди!

– Бу Мўсақўзининг ишлари беш, – ҳандалакни аллақачон вошиллата бошлаган ишчисини опоғотамга мақтай кетди Раҳимбой фермер. – Товукхонанинг ёнига уй қуриб берганимиздан кейин бола-чақаси билан кўчиб келгани яхши бўлди. Товуклари шу кунларда мингтадан ошди-ми-ей...

– Яқин-орада бир минг икки юзтага бориб қолади. Хотиним бир қисм товукларга анча жўжа очтирволди. Худо хоҳласа, яна очтирамиз.

– Яша, Мўсақўзи! Ишчиларимизам сени дуо қилгани қилган. Тушликка кунда-кунора товук сўйиб беряпсан. Лекин... тухумга қолганда, сал қизғанармишсан?

– Биласиз-ку, Раҳимбой ака, ҳафтасига фалон донадан тухум етказиб бераман деб макарончилар билан шартнома тузиб қўйганман, уч ғилдиракли мотоциклда келиб, ўзлари ташиб кетишди. Ишчиларингиз шундан ортса ейди-да.

Бошинг тўйдан чиқмагур Раҳимбой фермер савобга кўмилди – товукбоқарни қанча кўп гапга солса, мен шунча мўлроқ ҳандалак еявердим.

Вақиллаб ўтиришга берилиб, ҳандалакдан паққос қуруқ қолганини кечроқ пайқаган товукбоқар менга бир тигланиб олиб, рўмолчада ноилож оғиз артаркан, ниҳоят, мақсадга ўтди:

– Қаранг, рўзғорда туз узилибди. Агар ортиқ-часи бўлса, бир сиқимгина бериб туриш, Отақул ака.

– Ана, ичкарига кирсанг, уч қути туз турибди, биттасини олавер, укам, – деди тоғам.

– Аммо хафа бўлмагин-у, онам раҳматли бизга уқтирган бир гапни сенгаям айтиб қўяй, қўшнидан учта нарсани сўраш уят бўларкан: биринчиси – туз, иккинчиси – гугурт, учинчиси – игна. Шуларни доим керагидан ортиқ ғамлаб қўйишни ўргангин.

Қуёш ёнбошлаётганида, опоғотам уйга қайтишга чоғланди. Менга қараб, сенам кетасанми, деб сўраган эди, ҳандалакка бир йўлиққанимда тузукроқ тўйиб олишдан умидимни узмай, қизиқсиз-а, опоғота, бирор кун ёнида қолмасам, Отақул тоғам қаттиқ хафа бўлади-ку, дедим.

Тўғрисиям шу-да!

(Давоми. 36-бетда.)

Инсон қандай улғаяди?

Бахтиёр ҲАЙДАРОВ

1970 йили туғилган. Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетининг журналистика факультетини тамомлаган. “Соҳибқироннинг қиличи”, “Маънавий қиёфа”, “Сафар олдидан сафар”, “Улуғлик мезони”, “Инсоннома”, “Ўзбекчилик” каби китоблари чоп этилган.

Кексаларнинг хотираларини тинглаганда, уларнинг ёшлигида ўт-ўланлар ўзгача ям-яшил, мевалар янаям ширинроқ, қуёш ҳозиргидан ёрқинроқ бўлгандек тасаввур уйғонади. Ўтмишда одамларнинг кўпчилиги ҳам афсонавий баҳодир ёки салкам сахий сеҳргар бўлишгандек туюлади. Ҳақиқатдан ҳам шундаймикан? Ахир, борлиқ табиат ҳамон ўша-ўша-ку. Қолаверса, ўтган асрнинг 30-40-йиллари, умуман, яқин ўтмишда ҳам турмуш шароитлари оғир эди.

Аслида атроф-муҳит эмас, кексайгач, инсоннинг борлиқни қабул қилиши ўзгаради. Қизиқиш доираси ва қадриятлари ўзгаради. Нега шундай бўлади?

Сабаби, болалик чоғида воқеалар инсон учун илк бор юз беради. Улар бутун умрга хотирада мухрланиб қолади. Дейлик, аксарият болалар учун отаси ёки амакиси дунёдаги энг кучли одам саналади. Биринчи синфга кадам кўйиш, мактабни битирув хаяжонлари, биринчи муҳаббат, биринчи бўса – буларнинг бариси хотиранинг энг ардоқли “мулк”и сифатида худди кечагидек ёдда туради.

Ҳатто болаликда мева-чева ҳамда таомлар мазаси ўзгача туюлишининг боиси ҳам шунда. Масалан, болаликдаги бодринг ёки ҳандалакнинг одамни маст қилгудек хушбўй хидини камина хануз эслайди. Ҳозиргилари шаклан худди ўшандайку-я, лекин қадрдон хидию таъми олис болаликда қолиб кетгандек...

Отам тоғли Нуриддин қишлоғининг бетакрор табиати-ю, анвойи меваларини таърифлаб чарчамайдилар. Менинг назаримда эса, дунёдаги энг ширин мевалар фақат Дархон қишлоғида етишади (боболаримиз ўтган асрнинг 50-йилларида Нуриддиндан бу ерга келиб жойлаштирилган, биз шу жойда туғилиб, улғайганмиз). Эсни танигач, шу ернинг меваларини илк бор татиб кўрганмиз-да.

Йиллар ўтгани сайин ҳар бир инсон ўзгариб боради. Бунга яхши биламиз. Аммо бу ерда одам улғайиши билан юз берувчи физиологик ўзгаришлар, кексайиш, сочлар сийраклашиб, оқ тушиши, кўзлардан нур ва белдан қувват кетиши назарда тутилаётгани йўқ. Гап беғубор болалик, ўзига ишонч кучли бўлган ўсмирлик даври ўз ўрнини балоғат палласига бўшатиши ҳақида кетаётир. Дунёқараш, қадриятлар ва ҳаётий тасаввурларнинг ўзгариши

– шулар жумласидан. Айтиш керакки, бу сирли жараён ҳар тарафлама тўлиқ ўрганилмаган, изоҳлаб ҳам берилмаган.

Инсон хотирасининг ғаройиб синоатлари кўп. Рухиятшунослар махсус тадқиқот ўтказиб, кекса ёшли инсонлардан болалик, ёшлик ва ундан кейинги даврлари ҳақида сўзлаб беришларини сўрашди. Энг қизиғи, кексалар ёшлигида баъзи кийган кийимларигача аниқ-тиниқ эслаганлари ҳолда, ҳаётларининг иккинчи ярмида (масалан, 40 ёшдан сўнг) юз берган бундан-да каттароқ воқеалар тўғрисида яхши эслай олишмади.

Кексаларнинг хотираларини тингласангиз, улар болалик йиллари ва 15–20 ёшлик пайтларидаги воқеаларни энг майда тафсилотларига қадар яхши эслашади, 30, 40 ва 50 ёшлардан кейинги давр эса “унчалик эътиборга молик бўлмаган” умумий хотиралар йиғиндисига ўхшаб кетади.

Ёшликда инсон дунёни сув босса тўпиғига ҳам чиқмайдигандек бир ишонччи туяди. Мағрур, қизиққон ва

ҳатто исёнкорлик туйғулари шу даврга хос. Ёш инсон ўзига ёқмаган нарсани узоқ ўйлаб ўтирмасдан инкор қилиши, фикрини тўппа-тўғри билдириши, ҳамма ишни янгидан бошлаши мумкин. Таъбир жоиз бўлса, ўзини ҳар қандай тўсиқдан ошиб ўтишга қодир ҳис этади. Олдинда узундан-узоқ, порлоқ ҳамда саргузаштларга тўла йўллар ва йиллар тургандек бўлади. Баланд тоғлардан ошиш, денгизда сузиб, дунёнинг нариги чеккасига бориш ҳам мушкулга ўхшамайди...

Аслида инсоннинг ёши унинг расмий ҳужжатларида қайд этилган санага унчалик боғлиқ эмас экан. Масалан, айримлар қирқ ёшидаёқ салобатли ва нуруний қиёфага кирса, баъзи одамлар эллик-олтмишида ҳам “қирчиллама” йигитдек шахдам бўлишади. Қисқаси, одам ташқи кўринишидан қандай бўлса – ёши ҳам шундай, дейиш мумкин! Асосийси, донолар айтгани каби: “Эй фарзанд, ўзинг ёш бўлсанг-да, ақлинг қари бўлсин!”.

Ўтган кунини, ўтмишдаги ночор аҳволини, дейлик, туғиб-ўстирган ота-онасини, кечагина ўзига яхшилик қилган инсонларни унутган одам ҳеч кимда ва ҳеч қачон ижобий таассурот қолдирмайди.

Келажак (авлодлар) олдидаги масъулиятни унутиб, фақатгина бугунини ўйлаган одам тўғрисида ҳам худди шундай дейиш мумкин. Бугун бирор тайинли ишга қўл урмай туриб, келажакдан яхши натижани кутиш қийин.

Шу тариқа, одам улғайгани сари ижобий ёки салбий сифатлари ортиб бораверади. Бинобарин, “Одамнинг умри аввалида қилган иши умрининг охиридаги ишларига ҳам далолатдир” (Маҳмуд Замаҳшарий, “Нозик

*Ота-она фарзандини
ҳеч қачон хато
қилмасликка
ўргатишга
интилиши – беҳуда
иш. Энг яхшиси,
хато қилишдан
қўрқмаслик ва уни
бартараф этишга
ўргатмоқ зарур.*

иборалар” асаридан). Бу, албатта, муҳит ва тарбияга боғлиқ жараён.

“Ижобий ва салбий сифатлар” деганимиз ҳам аслида инсонга “четдан қараб” берилган нисбий хулосадир. Чунки инсонда ўз-ўзини севиш туйғуси Яратган томонидан “махсус дастурланган”га ўхшайди. Йўқса, ўзининг ҳақиқатан ҳам “ёмон”-лигини билган инсон қандай яшаши мумкин? Шунингдек, унутиш хусусиятининг инсон учун фойда-зарари ҳам деярли тенг – 50/50ни ташкил этади. Ойнинг ўн бешти қоронғи бўлса, ўн бешти ёруғ. Ғам-қайғулар, нохуш воқеа-ҳодисаларни хотирада “асраш”дан не наф?

Яна бир гап: болага ҳадеб: “Ўзингдан катталарни ҳурмат қил, ожизларни ранжитма...” каби чиройли панд-насихатлар ўқиш қутилган натижани бермаса – ҳайратланманг. Тарбияда нуқул одобнома ўқийвериш жуда камлик қилади. Бола катталарни қанчалик тингласа, уларнинг хатти-ҳаракатидан шунчалик аниқ нусха ҳам кўчиради. Дейлик, ота ўз фарзанди ҳузурида хотинини бир мартагина сўкиши ёки юзига шапалоқ тушириши – шу заҳотиёқ бола онгида ўчмас бўлиб муҳрланиши учун кифоя қилади. Бу фикр фарзанди олдида эрини беҳурмат қил-

ган онага ҳам тегишли, албатта. Шу боис фарзандига: “Сен бола, кимларга ўхшаган тарбиясиз бўляптсан?” дейишдан аввал ҳар ким ўз феъл-атвори-ю, хатти-ҳаракатларига яхшилаб разм солса, тўғрироқ бўлади.

Табиийки, бола улғайиш давомида кўплаб хатоларга йўл қўяди. Ота-она фарзандини ҳеч қачон хато қилмасликка ўргатишга интилиши – беҳуда иш. Энг яхшиси, хато қилишдан қўрқмаслик ва уни бартараф этишга ўргатмоқ зарур.

Болалар тезроқ улғайишни иштадади. “Катта бўлсам, ундоқ қиламан, бундоқ қиламан”, дея беғубор орзуга бериладилар. Аммо “умр чошгоҳи”(ўрта ёш) дан ошгач, аксинча, болалик даврларини қўмсай бошлайди.

Инсон ёши улғайган сари, болалик ва ёшлик чоғларини энг бахтиёр кунлар сифатида эсга оладиган бўлади. Шу боис болаликда туйган таъмни сезса, ёшлиги кечган жойларга борса, ёшлик давридаги куй-оҳанглари тингласа, жуда ўзгача, ширин изтиробни ҳис этади.

Инсон на ўтмиш ва на келажакдан воз кеча олади. Негаки, бугунги инсон, ўтмиш ва келажак олдида бирдек масъулиятга эга. Шундайку-я, лекин **ўтмиш** хаёли ёки **келажак** орзусига қаттиқ боғланиб, **бугунги** кун қадри-ни унутиш ҳам асло ярамайди. Асо-тирларда айтилишича, ўлим фаришта-си ҳар куни инсонга беш марта рўбару келаркан. Лекин қайси лаҳзада ўша инсоннинг жонини олишини ўзи ҳам билмас экан. Бундан умримизнинг ҳар бир дами ғанимат эканлиги яққол англашилади.

“Вақт” деган кўринмас тулпорнинг нақадар учқурлигини ёш ўтган сайин тобора яққолроқ ҳис этаверасиз. Ёшга ёш қўшилиши ва ниҳоят кексайиш – табиий жараён. Бунда ҳеч қандай ғайритабиий синоат йўқ. Агар Яратган умр берса, кексайиш муқаррар-да.

Аммо маънавий жиҳатдан улғайиш ва етук шахсга айланиш – санокли инсонларгагина насиб этади. Бинобарин, кексалик ҳар доим ҳам етуклик аломати саналавермайди.

“Ҳақиқий яшаш” билан “кун кўриш” (ёки шунчаки “мавжуд бўлиш”) ўртасида улкан тафовут бор. Ҳақиқий маънода яшаши учун инсонда ёруғ орзу-ниятлар бўлиши, ҳаётда ўз мақсадларини аниқ билиши ва унга астойдил интилиши керак.

Инсон улғайгани сари болалик ўйинларини тарк этадими ёки улғайгани сабабли болаларча ўйнамай қўядими? Ҳар ҳолда, бола-чақали, ҳатто набирали “болалар” ҳам оз эмас-ку? Ҳаётда ёшгина бўлишига қарамай бамаъни, оғир-босиқ ва сермулоҳаза ШАХСларни, аксинча, соч-соқоли оппоқ “бола бўт қолган чоллар”ни ҳам кўриш – камёб ҳолат эмас. Демак, шунчаки кексайиш учун алоҳида истеъдод ёки қобилиятнинг зарурати йўқ...

Ўзинг ва атрофдагилар учун янги-янги имкониятлар кашф этмоқ, одамларнинг оғирини энгил қилмоқ, ўз бахтини ўзгалар қувончида кўра олиш – буни ЯШАШ деса бўлар! Оқил инсонлар бўлиб ўтган ишлардан афсус чекиш бефойдалигини яхши биладилар, улгурилмаган яхши ишлар учунгина афсусланиш ўринли. Ўтган умри нуқул афсус-надоматлар билан тўла кимсаларгина ўлимдан жуда кўрқишади.

Бугуннинг ҳар бир дақиқасини қадрлаш, унумли фойдаланиш орқалигина мароқли хотиралар (ўтмиш) ва ёруғ эрта (келажак)ка эга бўлиш мумкин. “Инсоннинг келажаги – унинг бугуниди акс этади”, деган ҳикмат жуда ўринли. Дейлик, бугун қилишингиз керак бўлган муҳим ишни турли сабабларга кўра (чарчоқ, эринчоқлик ва ҳоказо) бажармасангиз, умр дафтарида бир кун тусиз ва мавҳум ўтмишга айланади (бирор ижобий иш қилинмаган кун эшлашга

ҳам арзимади). Сизни ташвишли “эрта” кутиб олади: чунки кечаги ишни барибир бажарингиз шарт!

Ўтмишдаги бахтли дамларни эслаб, келажак бахт-саодат ҳақида ширин хаёллар суриб ҳам “бахт зарралари”ни ҳис этиш мумкин. Бунинг учун ҳам бугуннинг ҳар бир дақиқасидан фойдалана олиш керак!

Биз ўтмишни ўзгартира олмаймиз. Келажак расмини чизганимиз билан, у айнан тасаввуримиздагидек бўладими-йўқми, билмаймиз. Шундай экан, бизга боғлиқ бўлмаган нарсанинг ҳасратиди юришдан маъно борми? Шундайку-я, лекин бу асло одам беғам, беҳаракат ва лоқайд бўлиш керак, дегани эмас!

Ёш ўтган сайин ишларингизда муайян маром ва тартиб пайдо бўла бошлайди. Бир хил фаолият ҳафталар, ойлар ва йилларча давом этавергач, ўзига яраша тажриба ва ҳаётий хулосаларга эга бўласиз. Аслида, мана шулар ҳам кўзга кўринмас бойлик, сармоя дейиш мумкин. Бунга яна масъулият ҳисси, хушмуомалалик ҳамда вазиятни тўғри баҳолаб иш тутиш кўникмалари ҳам қўшилса – нур устига нур!

Энди инсонларга бошқача назар билан қарай бошлайсиз! Вазминлик, кечирим-

“Болаликка қайтишни истайман, лекин ҳозирги тажрибалар ва дунёқарашим бўлса-ю, ўзим бола бўлиб қолсам!” дея ундан ҳам баттар фантастик истакни айтишади...

лилик, қай даражададир кенг феъл намоён бўла бошлайди. Баъзан сиз мураса қилган ҳолат учун ёшликда жиққамушт бўлишингиз ҳеч гап эмаслигини биласиз. Энди сиз ёш эмассиз, энгилтаклик ва қизиққонлик сизга ярашмайди. Қолаверса, энди жисмоний имкониятлар ҳам ҳиссиёт хоҳишига доим ҳам мос бўлавермайди.

Инсон ҳаёти давомида, истаса-истамаса, ҳеч бўлмаганда ҳаётий эҳтиёжлар туфайли анча-мунча суратларга тушади. Турли йилларда, ҳар хил вазиятларда тушган суратларингизга ҳеч эътибор берганмисиз? Ўсмирлик давридаги фотосуратларга қараб, одамнинг келажаги ва шахсий ҳаётидаги ютуқлари ҳақида башорат қилса бўларкан. Рухиятшунослар, одамларнинг мактаб давридаги жуда кўтлаб фотосуратларини синчиклаб ўрганиб, ана шундай хулосага келишган.

Суратлардаги ғамгин қиёфа келгусида шахсий ҳаётдаги омадсизликлардан дарак беради. Фотосуратда хўмрайиб турган ўсмирлар улғайгач, ўз жуфтлари

билан бошқаларга қараганда беш марта кўтроқ ажрашишаркан. “Одамлар гўёки ўз тақдирларини аввалдан сезишади!” дея хулоса қилишди олимлар. “Ичимдагини топ” хилидаги одамови инсонларнинг атрофдагилар, айниқса, ўзга жинс вакиллари билан мулоқотга киришишлари қийин бўлади. Бундай инсонлар можароли вазиятларга кўтроқ тушишади. Аксинча, худшчақчақ, очик юзли ўсмирлар келгусида ҳам бахсли ҳолатлардан осон чиқа оладилар.

Инсоннинг юз қиёфаси ва тана тузилишига қараб феъл-атворини ўрганувчи махсус фан – физиогномика (қиёфа илми) азалдан мавжуд. Бу илм, айниқса, Шарқда кенг тараққий этган. “Ранг кўр – ҳол сўр” қабилдаги мақоллар ҳам қиёфа илми хулосаларининг маҳсули, дейиш мумкин. Ишонмасангиз, суратларингизни бир солиштириб кўринг...

Юқорида “Кексайиш учун алоҳида истеъдод ёки қобилиятнинг зарурияти йўқ”, дедик. Аммо “Муносиб кексайиш – катта санъатдир”, десак, унчалик хато бўлмас. Баъзан салбий одатларини ҳануз тарк этмаган, ҳамма нарсадан шикоят қилаверадиган кексаларни кўрганда “Фалончи яхши қаримабди” ёки “Қариб қуюлмаган” каби иборалар қулоққа чалинади. Ана шуниси чатоқ-да! “Кексайиш жараёни инсоннинг ўз ихтиёри билан юз бермаганидек, қариганда юзага чиқувчи хасталиклар ҳам худди шундай. Бунинг учун одамни маломат қилиш адолатданми?” дейишингиз мумкин. Қанийди, шу даъво билангина айблар соқит бўлса!

Масалан, инсоннинг ўзида учта кучли “оғриқ қолдирувчи” восита (хусусият, фазилат)лар мавжуд. Булар – табассум, севги ва ижодий фаолият. Ана шу уч

ҳолатда одам организми эндорфин деган гормон ишлаб чиқараркан. Бу инсонга худди кучли гиёҳванд модда сингари таъсир кўрсатади: оғриқни қолдириб, кайфиятни кўтаради.

Хўш, мана шу уч хусусият кимнинг қўлидан келмайди? Ёки буларни ўрганиш учун олтмиш-етмиш ёшларни кутиш шарт эмас-ку?

Ёш улғайиб, ҳаётгий тажрибалари орта боргани сари иймон-эътиқод, ҳаётнинг маъноси ва яшашдан мақсад каби саволлар хусусида кўтроқ ўйлай бошлайсиз. Дин – инсон бу саволлар устида бош қотириб, ўзини ортиқча қийнаб юрмаслиги учун тайёр воситадир. Ҳар ҳолда, юқоридаги каби қалб тугёнларига аниқ жавоблар бор. Масалан, ақидаларга кўра, яхшилик қилувчи инсоннинг мақоми фаришталардан ҳам юқорироқ саналади. Чунки инсонда савоб ёки гуноҳ ишга ихтиёр этиш, яъни танлаш имконияти берилган...

Шу билан бирга, олисларда қолиб кетган беғубор ёшликни ҳануз қўмсайсиз. Мўъжиза юз берса, болаликка қайтишни истайсизку-я, лекин барибир ўзингиз бошдан кечирган тарихни айнан қайта такрорлашга асло рози бўлмайсиз. Чунки ҳар бир инсоннинг тақдир йўлида ўзи-

га яраша “оқ ва қора” йўлаклар бўлади. Ҳаётда бахт ва бахтсизлик, омад ва омадсизлик худди гавжум чорраҳадаги пиёдалар ўтиш йўлаги (оқ-қора “зебра”) янглиғ, ўзаро ўрин алмашиб келаверади-кетаверади. Ҳатто баъзан ўша қора чизиклардан бири Сиз учун муваффақиятлар сари учиш йўлагига айланиши ҳам мумкин...

Шунинг учун ҳам баъзан тенгдошлар бир-бирларига: “Агар болаликка қайтиб қолсанг, нима қилардинг?” дея савол беришса, жавоб кўпинча мана бундай бўлади: “Болаликка қайтишни истайман, лекин ҳозирги тажрибалар ва дунёқарашим бўлса-ю, ўзим бола бўлиб қолсам!” дея ундан ҳам баттар фантастик истакни айтишади...

Бундай фикрлар энди сиз бутунлай БО-ШҚА ОДАМ бўлиб қолганингизни билдиради. Тўғри-да, жисм (гавда) болаликдаги соғлом ва дуркун тана эмас. Фикрлар ва дунёқараш ҳам деярли “180 градус”га ўзгарган бўлса, сиз қандай қилиб “Мен ҳамон ўша-ўшаман!” дея оласиз?!

Шунга қарамай, баланд-баланд чўққиларни забт этишдек болаликдаги содда орзулар кўнгилнинг бир четида яшайверади. Жисм қаригани билан, кўнгил қаримайди!

Шабнам кўзларингдай мусаффо...

Юлдуз ЎРМОНОВА

1995 йили туғилган.
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети
инглиз филологияси
факультети талабаси.
Зулфия номидаги Давлат
мукофоти совриндори.
Шеър ва таржималари
адабий нашрларда эълон
қилинган.

Ожиз ишқ

Ҳаётни севади юрак-юракдан,
Дунёни кўришни орзу қилар у.
Сезади, кутади, бир кун фалакдан
Кўзларига ҳадя этилар ёғду.

Кўёшни, самони, қушларни ўйлар,
Ўзича тасвирлар тасавурида.
Гоҳида ҳалинчак учганча қуйлар,
Кимнидир асрайди қалби кўрида.

Фурбатдан, зулматдан, ўлимдан кўрқмас,
Бенур яшаидан-да чўчимас асло.
Аммо кўзларингни кўролмай ўтиш,
Сени кўролмаслик... Бундан мустасно!

Кўнгил кўзи очик,
Сезар ҳар оҳинг,
Негадир сен бундай бўла олмайсан.
Етти сайёрани илгар нигоҳинг,
Фақат ожиз ишқни кўра олмайсан...

Қанийди

Елкангга юрагим суяб йиғласам,
Кўз ёшим кўксингга ёгса, қанийди.
Сўнг аччиқ азоблар сабрим йиқса ҳам,
Кўзларингга тўйиб боқсам, қанийди...

Юрагим чирсиллаб ёнмоқда, қара,
Сен десам кўксингга тушади олов.
Қалбимда Лайлидан қолган бир яра,
Мажнунга ёв дунё ўртамизда гов...

Кўнглимдай яқинсан, кўнглимдай олис,
Кўнглимдан яқинроқ келсанг, қанийди.
Дилимда умиддан қолдириб бир из,
Сўнгра жонни тандан олсанг, майлийди...

Тун бўйи йиғладим, тўйиб йиғладим,
Йиғлатдилар мени сени севмаслар.
Юракка сизмадим, ўзга сизмадим,
Руҳим синдирмоққа уринди каслар...

Қара, яшайман сен учун яна,
Мени барча ўтли ҳислар танийди.
Мен сари келмасанг, қилмасман таъна,
Ўзингга яқинроқ олсанг, қанийди...

Ёлғиз сени десам ўртаниб-қуйиб,
Мени ҳам бир бора эслармикансан?
Миллард одам аро нафасим туйиб,
Қайда деб, изларим излармикансан?

Қуриб кетсин азоб, қуриб кетсин жон,
Васлингга термулиб ўлсам, майлийди.
Сенга юрагимни суяб, Художон,
Тўйгунча тўкилиб олсам, қанийди...

Согинчи

Автобуснинг тиниқ ойнаси
Мени минг манзилга элтади.
Салқин саболарга айланиб,
Хаёл эса сенга кетади...

Шабнам кўзларингдай мусаффо,
Дунё сендай кулиб боқади.
Кимга тортдим, билмайман, аммо
Юрак мудом сенга тортади...

Бағри ўйиқ кекса дарахтлар,
Ийманиб бош чайқаган майса –
Баргларида шудринг яраклар,
Сени ёдга солар, жилмайса...

Мени олиб қочди шодумон
Дайди хаёл ва дайди орзу.
Юрагингни согиндим ёмон,
Дийдоринга тўйсайдим бир зум...

Ҳар кеч яна эслайман такрор,
Ўйлайман-да, дунё бир камдир.
Сенда ҳам барқ урмоқда баҳор,
Айни чоғда қош қорайгандир...

Тагин эслатади бу оқиом,
Эгам согинчингдан қўймасин.
Сени, ёдга солар, Андижон,
Автобуснинг тиниқ ойнаси...

Ўсмоқда

Довонда бир тоғ ўсмоқда,
Кўксимда бир боғ ўсмоқда.
Боғимда алёр унадир,
Наводил ҳар чоғ ўсмоқда.

Лаҳза-лаҳза, тунга аён,
Ой кўксиди доғ ўсмоқда.
Суйганига ета олмай,
Дарди беадоғ ўсмоқда.

Ором тўзиб, юрак эзиб,
Чор томон фироқ ўсмоқда.
Ўсмай дейди ўсма каби,
Согинчлар бироқ ўсмоқда.

Дийдорлар ёнингда туриб,
Жонингдан йироқ ўсмоқда.
Бу не синоатдир деган
Жавобсиз сўроқ ўсмоқда.

Булбулларни кўра олмай,
Паналарда зог ўсмоқда.
Савоб билан жой талашиб,
Кимўзар гуноҳ ўсмоқда.

Эй ёр, кўргин-а, мен сари
Довонда бир тоғ ўсмоқда.
Кўзларингни кўрмоқ, учун
Юлдузлар уйгоқ ўсмоқда...

Ўчиргич

Қандай яшаган экан
Қадимдаги одамлар,
Ҳали ўчиргич деган
Матоҳ бўлмаган дамлар?

Ёзишгандир бехато,
Балки, барча ўша пайт.
Согинчдан битмаган ё
Ошиқлар безовта байт?

Йўқ! Асли азалдан ишқ
Ҳар дилга соя ташилар.
Бунга зувоқдир бағри
Ўйилган қоя тошилар.

Ўша битиклар ҳануз
Йўқолмаган, кўчмаган.
Қанча қор-ёмғирларнинг
Забтидан ҳам ўчмаган!..

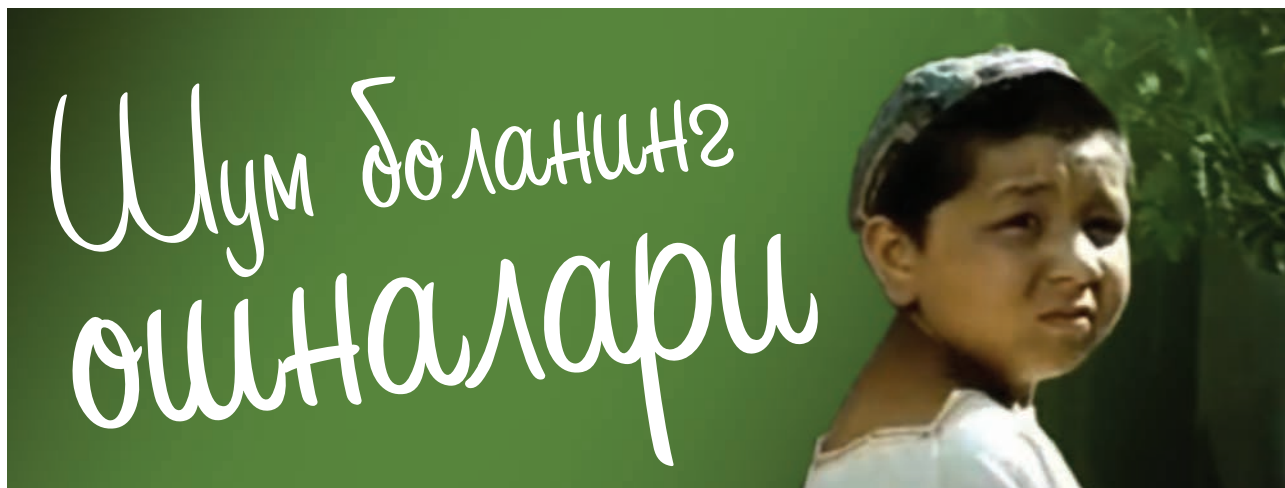
Дунё ўзгарган сайин,
Ўзгарди замон.
Бугун ҳамма нарсага
Топилади бир имкон.

Қоғоз қоралаб тунлар
Қалб қушим учираман.
Шеър тўкилар қаламдан,
Ёқмаса – ўчираман...

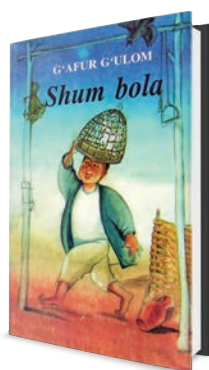
Шароб ранги кетади,
Кетар сиёҳ доғи ҳам.
Кетармиксин, огажон,
Дилда доғ қолдирса гам?!..

Ўтмишида хатом бисёр,
Кўксимда алам гиж-гиж.
Бормикан хотирани
Тозаловчи ўчиргич?..

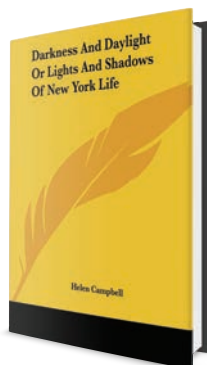

Гафур Гуломнинг “Шум бола” қиссасини ўқиганимизда, шу асар асосида саҳналаштирилган бадий фильмни томоша қилганимизда ҳар сафар фильм қаҳрамонининг топқирлиги, зукколиги, шўх-шаддодлигини кўриб завқланамиз. Гарчи ёлғончилиги, шумликлари одоб-ахлоқ қоидаларига зид бўлса-да, асар давомида унга хайрихоҳ бўламиз. Сабаби, асарда шум бола ўзидан-да шумроқ ҳаёт билан юзма-юз келади, таъбир жоиз бўлса, беллашувга киришади.

Жаҳон адабиётида “Шум бола”нинг ошналари – ўз уйига сифмасдан ақлини кўчада таниган, ҳаёт синовларида тобланган болалар ҳақидаги асарлар талайгина. Қуйида уларнинг айримлари ҳақида маълумот беришни ният қилдик.

Жеймс Гринвуднинг “Митти жулдурвоқи” асари – XIX аср иккинчи ярмида яшган лондонликлар ҳаётига оид таъсирли қисса. Ўғай онанинг адоқсиз жанжалу маломатлари, калтакларидан безган саккиз яшар Жим уйдан қочиб кетишга ва саёқлик кўчасига киришга мажбур бўлади. Ўзига қисматдош болалар билан кечаси дуч келган жойда тунаб, кундуз кунлари бозорда кун кўриб, безорилик билан шуғулланиб юради. Фақат бутунлай йўқолмаган тартиб ва адолат туйғуси уни жиноятчига айла-нишдан сақлаб қолади.

Луиза Мэй Олкоттнинг “Кичик эркаклар” асари – ёзувчининг ушбу туркумдаги учинчи китоби (биринчиси – “Кичкина хонимлар”). Жо ва эри бошқа мактаблар қабул қилишни рад этган болалар учун махсус мактаб очишади. Уларнинг тарбияланувчилари орасида кўча мусиқачиси Нат ҳам бор эди. Кунлардан бир кун мактабда Натнинг ўртоғи – безори Дэн пайдо бўлади. Қиссада дидактик руҳ кучли бўлиб, болаларнинг характерлари яхши ифодаланган.

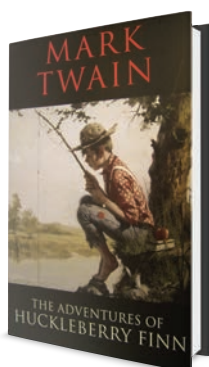
Фрэнсис Брет Хартнинг “Даштда топилган бола” асари. Ён бир ёшли Кларенс бегона оилада ўсиб-улғаяди ва ўз ота-онаси ҳақида ҳеч қандай маълумотга эга бўлмайди. Ҳақиқатни билгач, мустақил равишда ўз яқинларини излаб топишга уринади. У бутун мамлакат бўйлаб машаққатли ва қалтис йўлга чиқади, табиийки, сафар давомида қутилмаган воқеаларга дуч келади.

Алекс Веддингнинг “Темир буқача” асари. Ён бир ёшли қишлоқ боласи Те Нью – Темир буқача Пекин шаҳрига келади ва тажрибасизлиги туфайли илк кунданоқ фирибгарлардан панд ейди. Анча пайт безорилик билан кун кечирган болакай тайинли бошпанага эга бўлгач, ҳаётида янги давр бошланади.

Редьярд Киплингнинг “Ким” асари қаҳрамони – ирланд аскарининг ўғли, Лохур кўчаларида ўсган етим бола ҳақидаги қисса. У афғон отсортарининг шериги, Тибет лама-сининг шогирди ёки Қиролича хизмати хуфияси қиёфаларида намоён бўлади. Бу китоб Киплингнинг кенг қамровли энг яхши асарларидан бири саналади.

Марк Твеннинг “Ҳекльберри Финн саргузаштлари” китобини катта ёшда ўқиш янада фойдалироқ: малакали ўқувчининг кўз ўнгида саргузашт-фабула ортга чекиниб, нега бу асарни “Америка буюк романи” дейишлари сабаби ойдинлашади. Асар дунё кино усталари томонидан кўп марта экранлаштирилган.

Жоржетта Геген-Дрейфюснинг “Кичкина Жак” асари – Париж яқинида туғилиб ўсган болакай ҳақидаги қисса. Унинг отаси ишсиз қолиб, катта оиласини боқишга қийналади. Натижада Жак Парижга қочиб кетади. У бу шаҳарда кўглаб саргузаштларни бошидан ўтказиб, уйига қайтади.

Виктор Ҳюгонинг “Гаврош”и парижлик шўх-шаддод, беғубор ва жасур болакай ҳақидаги, “Хўрланганлар” романи парчалари асосида болалар учун тайёрланган асар. Қўрқмас ва тўполончи Гаврош воқеалар ривожини сўнгида баррикадада ҳалок бўлади.

Санжар ЖАВЛОН тайёрлади.

(Давоми. Боши 13 – 26-бетларда.)

Чапчан луқум

Тонгда уйғониб қарасам, Отақул тоғамнинг кўрпаси йиғиб кўйилибди. Туриб, хонадан шийпоннинг айвонига чиқдим. Бир-икки керишиб олиб, эринибгина бордим-да, осмакўвада юз-қўлимни ювиб, бужур сочикда артиндим.

Ғўнғир-ғўнғир товушларни эшитиб, шийпоннинг орқасига ўтсам, тоғам бир чўтирюз киши билан узун тахта столлардан берироқдаги ўчоқ ёнида нонушта қилиб ўтирибди. Тўшак олдида ёзилган дастурхонда нон, майиз, туршак, оққанд кабилар сочилиб ётарди. Тоғам мени кўриб, ке, чой-пой ичвол, дейиши биланоқ ёнига тизза уриб, ишни бўш пиёлага беш чақмоқ оққанд солишдан бошладим.

– Бу – жияним Мўттивой, – пиёламга чой куяётиб, мени шеригига таништирди тоғам. – Кеча меҳмонга келувди.

Чўтир киши фермер хўжалигининг ошпази экан, нонушта тугаганидан кейин, тушликка тараддуд кўришни бошлаб, ўчоқ бошидаги хонтахтада турган мис тоғорани кўтариб келди, ичидаги сабзавотни ўртага тўкиб, дастурхондаги иккита пичоқдан бирини кўлига олди. Тоғам иккинчи пичоқни ишга солишдан илгари чўнтагидан жанақушини чиқариб, бекор ўтирма, жиян, дея менга узатди. Пиёзга азалдан тобим йўқ, кўзни ачиштиради; сабзининг пўстини қалинроқ арчиб кўйсанг, катталардан гап эшитасан; картошканинг буқоқ-бутоғи, кўз-кемтиги кўп; бизга шуниси ўнғайроқ деб, шолғомни танладим.

Учинчи шолғомни арчиб тугатаётганимда, “пат-пат”лаган товуш эшитилди. Алдар Холдор пайдо бўлиб, мотоциклини толнинг тагига тўхта-тиб ўчирди; ерга тушиб, турган жойида кеккайган кўйи, хорманглар, деб дўриллади. Бу нусхани икки суймайдиган тоғам ўгирилиб ҳам кўймади, ошпаз шунчаки бош қимирлатган бўлди.

– Фулом чўмич! – деб ошпазга мурожаат қилди Алдар Холдор. – Раҳимбой қани?

Хўжайин узумзордаги хомтокчиларнинг ёнига кетувди, деган жавобни эшитиб, энди бирданга менга ёпишди:

– Хей, бола! Фимм... Бор, Раҳимбой тоғанни чақириб кел.

Тўнганганидан ғашим қўзиб, илтимосми бу, деб чимирилган эдим, у довдирашдан тили гулала бўлиб, фимм... сени қара-ю... институтни тамомлаб, тасодифан устимга бошлиқ бўлволсанг, ана ўшанда илтимос қилиб гапираман, деб қариллади.

Тоғамдан узумзорнинг қаёқдалигини суриштирдим. У бўлса, сенга тушунтириб ўтиргунча ўзим бориб келақоламан, дея жойидан туриб, йўлга тушди. Билдимки, Алдар Холдорнинг соясиниям кўргиси йўқ.

Отакул тоғам кетгач, Алдар Холдор битта-битта одимлаб келиб, Фулом ошпазга кўрсайиб қўл узатди, мен билан ҳам бармоқ учидан кўришган бўлди; тўшакка чўкиб, чойнақдан ўзига чой кўйди; майизга очофатларча чангал солиб, думидаги чўпларни юлиб ўтирмай, бирваракайига нос отиш қилди.

Тоғамнинг душмани тўғримда тарвайиб ўтирганидан тихирланиб, жанақушни дастурхонга ирғитдим-да, туриб, ҳовуз томонга кета бошладим. Мотоциклнинг ёнидан ўтаётиб, кажавага ташлаб қўйилган картон қутига кўз қиримда қарасам, устига ёпиштирилган ёрликқа “Чапчап луқум” деб ёзиб қўйилибди. Билман, бу Қўқонда чиқариладиган, дўконлардан топиш мушкул бўлган энг машҳур шоколаднинг номи. Дадам туғилган кунимда мени худди шунақа ширинлик билан сийлаган эди. Расмдафтарни эслатувчи гулдор қутичани очсангиз, ичидаги чуқурчаларда роппа-роса ўн бешта юм-юмалоқ шоколад терилиб турган бўлади. Биттасини ҳовриниб-ҳовриниб тишлаб кўрасиз. Қаҳваранг шоколаднинг қатидаги оппоқ қиём тилингизда шунақанги вижвижланиб эрий бошлайдик!

Оғзим сувлашиб, ҳушим алғовланди-ю, ошпаз билан Алдар Холдор бу тарафга тескари ўтирганидан фойдаланиб, картон қутига боғланган ипнинг боғичини қандай торганимни билмай қолибман. Очиб кўрсам, гулдор қоғоз қутичалар устма-уст тахланиб ётибди-да.

Мени қинғирқўлликда айблашдан бурун ўрнимга ўзингизни қўйиб кўринг. Шунда кар-

тон қутини таг-туғи билан кўтарган асно зовур ёқасидаги дўнгнинг ортига ўтиб боришга қай йўсинда ботинганимдан таажжубланиб ўтирма-сангиз керак. Қолаверса, бировларни шилиб кун кечирувчи эгри кимсани қоқлаш, балки, тўғриликнинг ўчи ҳисобланар.

Каллам тегирмондек гулдираб ишлади. Шоколадли қутичаларни бўйчанланиб ўсган сассиққўмпалар орасига тўкиб, иси сезилмайдиган шувоқларни томир-помири билан юла-юла, картон қутига зичлаб босдим. Тоғам кеча ирғитиб юборган каламушнинг ўлиги шу ерга келиб тушган экан, унияш шувоқларнинг тепасига ташладим. Кейин, картон қутининг ипини аслидагидек қилиб боғладим-у, паналаб борганимча, мотоциклнинг кажавасига қўйиб қўйдим.

Қаёққа ғойиб бўлганимни суриштириб ўтиришмасин деб, шийпоннинг биқинида тахланиб ётган ўтинлардан бир қучоғини кўтариб олдим-да, ўчоқнинг ёнига элтиб тўқдим.

– Э, балли! – деб алқади Фулом ошпаз. – Энди чеговни олиб, қозонга сув қуй. Оғзига томизсанг, ўликниям тирилтирадиган зўр қайнатма шўрва қилайлик бугун.

Қирқ литрли алюмин бидоннинг қопқоғини очиб, ичидаги сувни каттакон чўмичда қозонга қуйишга тутинганимда, тоғам Раҳимбой фермер билан кўшоқланиб кепқолди. Алдар Холдор пишиллаб ўрнидан туриб, фермерга қўл узатаркан, на салом-алик, на ҳол-аҳвол сўраш бор, бирданга танбеҳлашга ўтди:

– Бээ, тўйга борадиган одам тузукроқ кийиниб олмайдами!

Раҳимбой фермер мўйлов силаётиб, қанақа тўйни гапиряпсиз, деб сўраса, Алдар Холдор кўксини шопиринтириб, ие, уюшма раиси неварасини “кестираётгани” эсингдан чиқдим, деб дўнғиллади.

– Мени тўйга айтибдими? – деди фермер.

– Уюшмадаги йиғилишда микрофонни жаранглатиб, ҳамма фермер ёппасига тўйга, деди-ку! Фимм...

– Ёппасига тўйга дейишни маҳалланинг сартарошига чиқарган. Мен бу қишлоқда яшайман, раисингиз у қишлоқда туради.

– Бормайман демоқчимисан?

– Тайинлаб айтилмаган жойга қандай бораман?

– Фимм... Жуда иззатталаб бўпкетибсан. Майли, унда, атаганингни узат, раисга ўзим бирор баҳона тўкиб қўярман.

Раҳимбой фермер истехзоли жилмайиб, раисимиз яна тўй қилиб қолар, мени алоҳида айтадиган бўлса, атаганимни ўшанда берарман, деган эди, Алдар Холдорнинг энсаси қотиб, ўзинг биласан, деб, аразланган турхатда ортга бурилди.

Ичи шувоққа тўлдирилиб, каламушнинг ўлиги ҳам тиқиб қўйилган картон қути Алдар Холдор билан бирга мотоциклнинг кажавасида кетди.

Раҳимбой фермер банкда зарур иши борлигини айтиб, оқ “Нексия”сида туман марказига йўл олди. “Нексия” у томонда кўздан йўқолди-ю, бу томонда узун таёқ ушлаволиб, ҳу, ҳаромзода, мана кўрасан, ўзингниям хайдаб соламан, болаларингниям, деб жижинланган кўйи қора мушукни ғиззо-ғиз қувиб келаётган Мўсақўзи товуқбоқар кўринди. Қўлимдаги чўмични ташлаб, йўл тарафга югурдим. Мушукнинг олдини тўсишга улгуролмаган бўлсам-да, “Афросиёб” поезде мисол шувиллаб келиб, ёнимдан пупуплагандек сўкиниб ўтиб кетган товуқбоқарнинг вагонига айланганимча, ортидан такира-тукурлаб боравердим.

Товуқбоқар охири чарчаб тўхтади, таёғини четга отиб, ҳансираган алпозда изига қайтди. Унга эргашмоқчи бўлганимда, танам бир жи-мирлаб олиб, қаддим ўз-ўзидан пастлайверди. Бошим ерга тегай-тегай деганида, мундоқ қарасам, яна ўша қўнғир тукли қўлларга таяниб турибман-да.

Бу қанақаси? Ёмон эрмак бўлдим-ку! Ё кечадан бери туш кўряпманми?

Шунда Сангин тандирчининг қарғиши қайтадан ёдимга тушди: “Сени худойим ўзи жазола-син – ярим одам, ярим ит бўлиб ўтиб кет!”.

Бари тушунарли! Бундан бу ёғига бир итга, бир одамга дўниб, аросатда юравераман, чама-си.

Мунгли ингиллаб қўйиб, Мўсақўзи товуқ-боқарнинг кетидан эмакладим.

Тоғам, дили хижилланиб қайтаётган товуқ-боқарга қараб, “бояги мушук...” дея эндигина гап бошлаган эди, менга кўзи тушиб, қувониб кетди:

– Ийе, шу ерда экансан-ку, Миттивой! Қорин қалай, қорин? Ма, кучи-кучи, ҳозирча шуни еб тур-чи. Шўрва пишса, товуқларнинг бор суяги ўзингга қолади.

Шу топда хаёлим ҳам, кўнглим ҳам шоколад-да бўлгани учун, олдимга ташланган нон бурда-сини истамайгина кавшадим.

Бу орада Ғулом ошпаз товуқбоқарни сўроққа тута бошлади:

– Тинчликми, Мўсақўзи? Мушугинг қалтис-роқ иш кўрсатдимми дейман?

– Товуқхонага ўғриликка тушиб, битта хўроз-ни пок-покиза уриб қўйибди-я, – деб ғижинди товуқбоқар. – Хўрознинг кўзтиконлар орасида тўзғиб ётган патларию чирт узилган калласини кўрмасам, беҳабар юраверар эканман. Сў-йилган товуқларнинг ичак-чавоғини доим шу лаънатига илинаман, еттита боласини атрофига тўглаволиб, бурнидан чиққунча ейди. Шунгаям қаноат қилмаганини қаранг.

– Мушук жўжани ейиши мумкин, – деди ошпаз. – Аммо-лекин хўроз тугул, товуққаям дап қилолмайди. Хўрозингни нима еб кетганини аниқ билмай туриб, мушукка чакки жабр қипсан-да.

Тўсатдан тоғамнинг эсига тушдим, шекилли, битта ўзинг қайтдинг, нима бало, жияним ҳалиям мушукни қувиб юрибдимми, деб сўради товуқбоқардан.

– Билмадим, – деб елка қисди товуқбоқар. – Ўзи, сизга қанақа жиян бу бола?

– Опам раҳматлининг ўғли, – туйқус ҳазин тортди тоғам. – Опам ёмонроқ дардга чалиниб бандалик қилганида, Мўттивой икки ёшгаям тўлмаганиди. Ўшандан бери бувиси билан туради. Поччам тоғдаги конда ишлайди, онда-сонда келиб, онасига пул-мул ташлаб кетади. Кон томондан бирорта аёлни топиб-нетволган бўлса билмадим-у, уйланибди деган гапни эшитганимиз йўқ.

Товуқбоқар мавзуни бошқа ёққа буриб, айтгандай, ўзингизда болалардан нечта эди, деб сўраганиди, тоғам бир хўрсинволиб, иккита қизим бор, каттаси тўртинчини битирди, деди.

Ошпаз ҳам гапга аралашди:

– Уларни кўриб-нетиб турибсанми, ишқилиб?

– Бола бўлади-ю, кўрмасдан бўларканми? – деб кўксини сийпалади тоғам. – Ўтган куни ҳандалакни сотиб, уларга харажат ташлаб келдим. Хотинимга анча-мунча пул ҳам бериб қўйдим. Қайнотам жа бошқача одам-да, бу томондагилардан ташвиш тортманг, куёв, ўзингиз қийна-либ қолмасангиз бўлгани, дейди.

– Ташвиш тортма деб тўғри айтибди барака топкур, – дея тоғамнинг кўнглини кўтарди ошпаз. – Қайнотанг ўзига тинч киши. Қайноғанг ҳам топармон-тутармон йигитлардан. Болаларингни ҳеч нарсага зориқтириб қўйишмайди. Мана, қора меҳнатдан қочмай, ёлчитиб ишлаётган экансан, мени айтди дерсан, ҳадемай ўзинг-ниям ишларинг юришиб кетади, иншаолло.

Бир куни маҳмаданалигим тутиб, алоҳида уй бўлганидан кейин, тоғам ҳам болаларининг олдига бориб яшайвермайдими, деб кексақорилансам, эркак киши учун, айниқса, қўли юпқа эркак учун қайнотага ичкуёв бўлиб юришдан оғири йўқ, деб жавоб қилганиди бувим.

Қозонга ўт ёқилаётган чоғда Отақул тоғам мени яна эсга олди, йўлга чиқиб бориб, теваракка аланглади:

– Мўттивой! Хў, Мўттивой!

Ортга қайтиб келганидан сўнг, бу бола тайёр овқатни ташлаб, уйга кетворганга ўхшайди, дея афсусланиб бош тебратди.

Қаёққа кетардим? Оёғининг тагида турганимни билмаса, нима қилай?

Тоғам “тайёр овқат” деган сўзни ишлатганда-ёқ, шоколадлар лоп этиб кўз олдимга келувди, писмайганча ўрмалаб бориб, зовур ёқасидаги дўнгнинг орқасига ўтдим. Керакли жойда тўхтаб, тўрт томонга зийракланиб разм солдим-у, шоколадли қутичалардан бирини тирноқлаб йиртдим...

Қолганини мен айтмай, сиз эшитиб, қуруқ ютинишдан қийналманг.

Чапчап луқумнинг учинчисини филқилла-таётганимда, нимадир шитирлагандек бўлди. Қулоғим ўз-ўзидан динкайиб кетди. Сассиққўмпалардан бири хиёл тебранганидан янаям сергакланиб, секингина бориб қарасам, ҳалиги қора мушук билакчаларига ияк тираб, маъюс чўзилиб ётибди. Кўзларида жикқа ёш.

Мени кўриб-ла, қочишга шайланганида, кўрқма, мушукларда ҳеч қанақа қасдим йўқ, деб, шаҳдидан қайтардим.

– Шунақа дейсан-у, қайси итга йўлиқма, қасди бор-йўқлигини ўйлаб ўтирмай, акиллаб қувишга тушади.

– Мени қаёқдаги шилдирвоқи итларга тенглаштира, – деб зардаланган бўлдим. – Ундан кўра, эгангга қанақа ёмонлик қилганингдан гапирсанг-чи.

Мушук йиғламсираб минғирлашни бошлади:

– Алдаётган бўлсам, тил тортмай ўлай.

Эгамга ҳеч қанақа ёмонлик қилганим йўқ. Мени нимага калтакламоқчи бўлди, сира таги-га етолмаяпман.

– Товуқхонага ўғрилиққа тушибсан-ку! Ғажиб ташланган хўрознинг патларини эганг тиконзордан топволибди.

– Вой! Бунақа иғвони ким тарқатибди? – анграйиб сўради қора мушук.

Одамликдан итга эврилиб қолганим, итлигимда жониворларниқидан ташқари инсонларнинг тилини ҳам тушунаверишим тўғрисида мушукка эзмаланиб ўтирмай, эшитганимни гапиряпман-да, деб қўявердим.

Мушук бирпас ўйланиб туриб, топдим, ким ўғирлаганини топдим, дея тўлқинланиб типирчиланди.

Унинг айтишича, Пихпих Чандр деган ўғри мушук бор экан. У баттол, эганг берган овқатнинг тенг ярмини менга асраб қўймасанг, ўзингния, болаларингния бўғиб ташлайман, деб қора мушукка солиқ солган экан; қорни очганида келиб, тегишли улушини еб кетаркан.

– Бундай йиртқиқлик битта ўшанинг қўлидан келади, – деди қора мушук. – Сен нима бўпсан, ҳатто бир касалманд тулкиния бўғизлаб тинчитганман, деб мақтанганиди.

Таскин бергим келиб, кўп эзилаверма, эганг жаҳлидан тушиб қолар, десам, ўзим-ку бир кунимни кўриб кетарман, болаларимния хайдаб юборса, қаёққа бош уради боёқишлар, деб титранди қора мушук.

– Нима, болаларинг эмизиклими?

– Сутдан чиқишган. Лекин уларни сира кўзим қиймайди, энди ўзларингни эплайверинглар, дейишга тилим бормаяпти.

Бу бечорани ўзим қўллаб юбормасам бўлмайди-ёв, деб тугиндим ичимда. Аммо қандай қилиб?

Турмушда неччи марта кўрганман – мия яхшилаб ишлатилса, ўлимдан бўлак ҳамма нарсанинг иложи топилади. Мияни яхши ишлатиш учун нима қилиш керак – ҳеч бўлмаса, шоколад ейиш керак!

Бу ёққа юр, деб қора мушукни шоколаднинг олдига бошлаб бордим. Чапчап луқумдан биттасини қоғоз қутичанинг чуқурчасидан тирноқда суриб чиқариб, аввал тумшуққа илинтирдим, кейин бошимни баландга кўтариб, оғзимга юмалатдим. Дунёдаги бор ҳузур-ҳаловат ичимда тўпланаётгандек бўлди. Мушукка тантиланиб қараб, ол, тортинма, Миттивойнинг даврида бир чапчап луқум есанг ебсан-да, дедим.

Қора мушук шоколадлардан бирини ийманибгина олди, сал ялаб кўриб, роҳатдан кўзлари сузилди.

– Маззами? – деб тиржайдим. – Ўртоғим кучук – еганим чучук, деганакан... бир пучук.

Қизиқчилигимдан қора мушукнинг кулгиси қистаб, майингина пихиллаб қўйди-да, ерга узала тушиб, шоколадни панжалари орасига қисганича, шошмасдан ялашга киришди. Орада тўхталиб, бир устки, бир остки лабини тилида тозалаб-тозалаб ҳам қўяди.

Э, доғман! Шунақа имиллоқлик билан тирикчилик қилиб бўларканми? Топилдимми, шаппа-шуппа ургин-қўйгин. Йўқса, Пихпих Чандрга ўхшаган қудуққоринлар олдиндагини шип-шипанг сугтуриб кетади.

Одамлигимда турли жонзотларни қийратиб яйрар эдим; итга айланганимдан буён уларнинг қийналиб-қийналиб турмуш кечиришини кўриб, бунни қисман ўз бошимдан ҳам ўтказиб, шўрликларга тобора раҳмим келишни бошлади. Раҳмимни кўзитгани сайин, кўнглимга қариндошлардек яқин бўлиб бораётганди улар.

Пихпих Чандр жаноблари

Қани, у ёқдаги аҳволниям билайлик-чи, деб товукхона томонга юрдим. Қора мушук тиззасини қалтиратиб, ортимдан қўзғалди.

Борсак, еттов мушукча очиқ айвонли уй ёнидаги тандир остида, бир-бирининг пинжига кирганича, мўлтироқланиб ётибди. Оналарини кўриб, ирғишлай-ирғишлай, қучоғига отилишди.

Мўсақўзи товукбоқарнинг хотини тандирдан нарироқда кир ювиб ўтирар, учга тўлиб-тўлмаган қизчаси унинг ёнига чўнқайволиб, кичкина мислаганда рўмолча чайиш билан банд эди. Улар юмушдан тўхтаб, она-бола мушукларнинг ачом-ачомини завқланиб кузата бошлашди.

– Қорабека, Қорабека! – деб илжайди қизалоқ.

Шу паллада Мўсақўзи товукбоқар шийпондан қайтиб келиб қолди. Қорабекани кўриб, ҳе, ўша сендақанги болапарвардан ўргилдим, деб ердан кесак олаётганида, хотини тутоқиб кетиб, хой, сўлоқмондай одам дўппидек мушукка намунча ўчакишмасангиз, деб саннаб берди.

– Бу ўғрининг ёнини олма!

– Қанақасига ўғри бўларкан? Мундоқ ўйлаб гапиринг-да, дадаси. Мана шу қилтириқнинг хўрозга кучи етарканми?

Қизалоқ: “Мушугим ўғримас!” деб гапга аралашган эди, Мўсақўзи товукбоқар унга эътибор бермай, хотинига ўшқирди:

– Хўрозни шу мушугинг емаган бўлса, ким еди? Сенми?

– Ҳа, мен едим захримга! Қутулдимми? Бо-ринг, уйга кириб, чойингизни ичинг.

– Чойни шийпонда ичаман, – деди товукбоқар. – Қозонга ўт қаланди, тузланган товукларни вақтида элтиб берай.

Ҳозирга келиб, бу кичик оила ҳар хил гиди-бидиларга тўлиб ётгандек кўринаётган бўлса-да, Фулом ошпазнинг айтишича, Мўсақўзи товукбоқар синфдош хотинига мажнунланиб юриб уйланган экан. Севгилисига ҳатто дарс пайтидаям тинчлик бермай, ишқий сўзлар битилган қоғозларни қаторлатиб итқитавергач, уни охири “А” синфдан “Б” синфга сургун қилишибди. Мислсиз ўртанишлар йигитчани тўсатдан шоирга айлантирибди-ю, умрида биринчи ва сўнги марта шеър тўқиб, уни мактаб кутубхонасининг столига ўйиб ёзишга мажбур бўлибди:

*Сени ишқинг мени тўпдек учиртирди,
“А” синфдан “Б” синфга кўчиртирди!*

Мўсақўзи товукбоқар уйдан усти бўз матода ёпилган тунука тоғорани кўтариб чиқиб, яна шийпон сари йўналди.

Қорабека енгил тин олди. Юринглар, очқаб қолгандирсизлар, дея мушукчаларни ўзига эргаштираркан, ўгирилиб боқиб, мени ҳам ўша ёққа имлади.

Қувноқ мушукчалар онасининг ортидан тизилиб, аскарлардек бир хил одимлаганча, жўрликда куйлаб борарди:

*Овқат еймиз,
Катта бўламиз.
Овқат емасак,
Латта бўламиз...*

Уйнинг орқасига ўтиб қарасам, чойхонадаги паловхўрлар ишлатадиган, чети сал синиб, сирлари кўчиб кетган катта сопол оштовоқда товук қолдиқлари айниган мошхўрдага аралашиб ётибди. Кўнглим озаётганини билдирмасликка тиришиб, ўзларинг еяверинглар, мен тўқман, деб бўйнимни қашлашга тутиндим.

Она-бола мушуклар эндигина тамаддиланишга киришганида, “Ош бўлсин, пих!” деган товуш эшитилди; баста менга бир яримта келадиган семиз малла бароқ шохи тарвақайлаган бангидевоналар орасидан олифтанамо қийпанглаб чиқиб, ола кўзини косачада айланаётган соққадек ғилдиратди. Илгари кўрмаган бўлсам

ҳам, унинг кимлигини тезда фаҳмлаб олдим – Пихпих Чандр! Зоти олифталари!

Она-бола мушуклар овқат чайнашдан тўхтаб, тошқотма шаклида туриб қолишди.

– Хуш кўрдик, Пихпих Чандр жаноблари! – деб илтифотланди, ниҳоят ўзига келган Қорабека. – Ҳақингизга текканимиз йўқ, бир четидан озгина татиб турувдик.

Ўғри мушук менга чақчайиб қараб қўйиб, бу иллати ким бўлди, деб сўраган эди, Қорабеканинг тили тутилиб, бу... бу... Миттивой... шунчаки та... та... танишим, дея дудуқланишга тушди.

Пихпих Чандр кўзларини ғазабли чақнатди:

– Бошқа кўримлироқ ҳайвон йитиб кетганмиди? Келиб-келиб, ит билан танишасанми, каллаварам?

– Бу – кучук-ку ҳали, Пихпих Чандр жаноблари.

– Пих! Эрта-индин барибир ит бўлади!

Пихпих Чандр сопол товоққа яқинлашиб, таомнинг у ер-бу ерини ҳидлаб кўрди. Сўнг менга ҳадикли тикилиб, пих, ўзинг кетаверасанми, ё ачангнинг уйигача кузатиб қўяйми, деб ўкрайди.

Хиёл сескангандек бўлсам-да, саккизинчида ўқийдиганларгаям гапини бермай юрган мендек гажирни ҳуркитиш осон бўптими, деб ўйладим-у, Пихпих Чандрнинг кўзига тик боқдим; товухонадан хўроз ўғирлаб, Қорабеканиям балога қолдирганинг учун ўзингни арчиб қўймасимдан шиппагингни судра, дедим ириллаб.

– Ўзинг ўғрисан! – деб бурун учирди Пихпих Чандр. – Юмдалашишга баҳона ахтараётган бўлсанг, юр, чеккароққа ўтайлик.

Сўлқиллаб одимлаётган Пихпих Чандрнинг ортидан чимлоққа чиқиб бораётганимда, жийдага қўниб турган жаққи чумчуқ “Чиқ-чиқ-чиқ! Ҳооой, бу ёққа келинглар, зўр мушт-мушт бошланади ҳозир!” деб чириқлай кетди. Ён-атрофдаги пахта пайкали, буғдойпоя, полиззор у ёқда турсин, узоқдаги боғу узумзорларда юрган чумчуғу тўрғайлар, майнаю гурраклар, мусичаю қалдирғочлар, қизилиштонун попишаклар ҳам пирро-пир ёпирилиб келиб, жийданинг устини булутдек қоплади; теварак чигирткаю кўнғиз, қирқоёғу ўргимчак, бузоқ-бошию калтакесакка тўлди; арию капалаклар, пашшаю чивинлар галаси бошимиз узрагинимсиз айланишга тушди; ҳатто ўта интизомли чумолиллар ишини буткул йиғиштириб,

бўлажак олишувдан кўнғил узолмай, қизилмиялар шоҳида ғужланди. Бўртиқкўз қурбақа чирмовуқланиб ўсган оқпечакнинг салқинида талпайди. Чувалчанглар ер қавагидан бош тиккайтирди.

– Янаям берироқ кел, акаси бўйидан, – деб мени мазахлади Пихпих Чандр. – Энди тумшуғингни буёққа тўғрилаб тур.

Шундай деди-ю, кутилмаганда тумшуғимга калла солди. Орқага юмалаб йиқилиб, бирпас масовсираб қолдим. Эндигина тураётганимда, ҳавода кўндаланг учиб келиб, иккала оёғида кўкрагимга тепди. Яна чалпайиб йиқилдим.

– Ваҳ! Ўзимизнинг тепишдан қилди-ку! – деб чириллади бир чигиртка.

– Сакраши барибир меникидан суст, – деб писандсизланди қурбақа.

Учинчи ҳужум оч биқинимга тепки ейишим билан тугади, нафасим қисилиб, кўзимнинг олди қоронғилашди. Ингиллаб, ерга чўзилдим.

Атрофда турганларнинг бири менга жон тортиб, “ух-ух”лаб қўйса, бошқаси танг аҳволимга боқиб, кинояли ҳиринглади. Яқин орада бунақа ўсал бўлмаганидим.

Пихпих Чандр устимга келиб, ғолибона тиржайди:

– Пих! Шу ёғиям етар дейман, қилтанок полвон?

Қорабека сингари мушукчалар ҳам суробимга ачинқираб термилаётганини кўриб, ичимни булдуруқ босди.

Шу маҳал боксчилигим бирдан эсимга тушиб қолди. Ҳо ишонинг, ҳо ишонманг, кузнинг ўрталарида мактабдаги бокс тўғарагига бир кунмас, икки кунмас, роппа-роса уч кун қатнаганман. Агар беаёв дўтпослаётган тажрибали рақибимнинг қулоғидан тишлаб олганим учун мураббий мени олдига солиб ҳайдамаганида, эринмай ўн-ўн беш кун қатнашгаям тоқатим етган бўларди.

Ўшанда мураббий мени ўринсиз хафа қилди. Ўзингиз айтинг-чи, рақибининг қулоғидан тишлаш америкалик Тайсонга мумкин-у, ўзбекистонлик Мўттивойга нега мумкин бўлмас экан? Америкаликнинг ўзбекдан нимаси ортиқ, тўртта кўзи борми?

Боксга уч кунгина борган бўлсам ҳам, энг кераклисини – мураббийимиз мақтаниб, бунини ўзим ўйлаб топганман, деб айтган “учзарба” билан “бешзарба”ни ўрганиб улгурган эдим. Икковиям ниҳоятда олатасир усул!

Учзарбада рақибни олдин ўнг, кейин чап қўлда енгил-енгил нуқилаб, охирида ўнг қўл билан қаттиқ мушт тортилади – гуп-гуп, гупанг! Бешзарбада чапдан, ўнгдан, тагин чапдан хомаки урилиб, кетидан ўнг қўлда бошга, чап қўлда биқинга қаратиб аямасдан солинади – гуп-гуп-гуп, гупанг-гупанг!

Гавдам кичик бўлсаям, умрида бокс тўгарагини кўрмаган ўғри мушукдан ўлсам ўлигим ортиқ, деб ҳаволандим-у, баланд руҳда жойимдан кўтарилиб, иккала оёғимда тик турганча, қўшалоқ муштумимни жағимнинг остига тирадим. Ҳайвонлар ўртасидаги беллашувнинг бундай янгича усулини биринчи бор кўраётган томошабинлар даврасида ғала-ғовур бошланди.

Пихтих Чандр ҳам аввалига ғайриҳайвоний туришимдан сал ҳайратлангандек бўлди, сўнг ваҳимали пихиллаб олиб, бор баста билан менга ташланди. Олдин учзарбани қўллаб кўрдим – гуп-гуп, гупанг! Гуп-гуп, гупанг!

Пихтих Чандр бир қалқиб кетди. Кўзлари ғилайланиб, бошини қаттиқ-қаттиқ силжитди.

– Биир, иккии, ууч, тўўрт, беш...

Рақибим ҳушини йиғиб, қайтадан менга яқинлашди. Йўқ, бу нокаут эмас, шунчаки нокадаун, деб қўйдим ичимда.

Пихтих Чандр кўзи қонсираган важоҳатда устимга отилди. Бу гал қўрқишни хаёлимгаям келтирмай, энди бешзарбани кетма-кетлатиб ишга солдим – гуп-гуп-гуп, гупанг-гупанг! Гуп-гуп-гуп, гупанг-гупанг! Гуп-гуп-гуп, гупанг-гупанг! Гупанг-гупанг!!!

Бир зумда масала ҳал бўлди-қолди – Пихтих Чандр гандираклаган асно орқага иланг-биланг тисарилиб бориб, шилқ этиб йиқилди. Бош кўтаришга уриниши зое кетди. Теваракдан “Ваҳов! Бай-бай-бай!” деган товушлар таралди. Чирмашқоқ оқпечакнинг остида оғзи ланг очилиб турган қурбақага қараб: “Ағдар, кабобинг куймасин!” деб писандаладим.

Маҳалламизда шунақа ҳазил бор – кимдир анграйиб туриб қолса, бунақа узоқ анқайма, агар ҳозир кабоп пишираётган бўлсанг, куйдириб юборардинг, деган маънода шу қочиримни қўллашади. Қизиқ! Буни биринчи бўлиб ким топиб айтганикин?!

Ўзини сал ўнглаб олган Пихтих Чандр жағини ўнг-чапга қимирлатиб кўриб, аранг ўрнидан тургач, менга ўчли кўз қадаб, кўп гердайма, сен билан бўлак жойда гаплашамиз ҳали, деб тиш гижирлатди; теваракдагиларга ҳам ола-кула аланглаб қўйиб, сассиққўмпалар орасида ғойиб бўлди.

Томошабинлар, буниси ирғишлаб, униси гижинглаб, қий-чув кўтаришди; биридан бири ошириб-тошириб, мени мақтаб кетишди.

Жониворлар бозор-дўконда изғиб, емиш танлаб юрмайди, қўлига нима илинса, ўшани кавшайди. Шу боис улар пул деган нарсанинг нималигиниям билмайди. Йўқса, бошимдан жарақ-жарақ пул сочишмасмиди шу топда!

Товламачининг хазинаси

Ишчиларнинг тушлигидан ортган товук суякларидан бир-иккитасини ғажиб кўрдим, меъдамга ботмади. Акиллаб Қорабекани чақирдим, мушукчалари билан етиб келди, иккита қутичадаги чапчап луқумни хаш-паш дегунча хомюти қилдик. Шундан кейин у томондагилардан ҳам хабар олиб қўяй деб кун тиккадан ўтганида кишлоққа қараб йўл солдим.

Опоғотамниқига кирсам, чўққисоқол қўшниси билан у ёқ-бу ёқдан гаплашиб, томорқадаги анорларнинг меваси етилиб оғирлашишидан олдин, нозикроқ шохлар остига айри тираб юришибди. Опоғотам мени кўриб-ла, уйингни тоғиб келдингми, Миттвой, дея, уватга ёйиб қўйилган, устида чойнак-пиёла, нон, ширинликлар турган чорсидан битта печакқанд олиб, олдимга ташлади. Чапчап луқумга тенг келмасаям, буям бир ризқ-да, деб таъми қотган нишолдани эсла-тувчи оппоқ печакқандга тумшук югуртирдим.

– Хуллас, хотиним бориб, ўша тул кампир билан гаплашиб кўрибди, – дея сўзини бўлинган жойидан давом эттирди чўққисоқол киши.
– Йўлдош акани биламан, ҳалол-босиқ одам, лекин эрга тегаман дейишга бетим чидайдими, болаларим эрмак қилишмайдими, деб кўнмабди кампир.

Опоғотам қадрдонига ройишли юзланиб деди:

– Майли, ёзиқда борини кўрармиз, ўртоқ. Кампиринг ҳам менга хотин ахтаравериб, чарчаб кетди. Айтиб қўй, энди уринишини бас қилсин.

Анавини қаранг, опоғотам тушмагур янгитдан куёвтўра бўлиб, шойи чимилдиққа кирмоқ-

чи, шекилли? Олтмишдан ошган одамга никоҳ ўқиб, панд-насиҳат айтиб қўйиш учун, камида юзга борган муллани топиш керак бўлади-я.

Кўриб турибман, кампир масаласини ҳисобга олмаганда, опоғотамнинг ишлари жойида. Бориб, бувимниям бир йўқлайин энди.

Кетаётиб, Алдар Холдорнинг дарвозаси олдида кўк мотоциклдан ташқари, мошранг “Спарк” автомобили ҳам турганига кўзим тушди-ю, негандир ичкарига назар ташлаб қўйгим келди. Темир дарвозанинг ўнг қанотидаги қия очик эшикчадан ўтсам, атиргуллар ортидаги столда Алдар Холдор кигиздўппили қовунбош киши билан аймақлашиб ўтирибди. Дастурхонда ҳеч вақо йўқ.

Сопол терилган йўлакдан юрмай, тўртбурчак майдончадаги гулларни паналаб, столга яқинроқ бордим. Стол ёнидаги каштан дарахтига суйканиб биқин қашлаётган жиккаккина ола мушук, қорамни илғабоқ, ўзини четга тортди.

Алдар Холдор теваракка сергак аланглаб, қани, нарсангизни бир кўрайлик-чи, деган эди, қовунбош киши, ташвишланманг, ҳаммаси асл мол, деб беастар чопонининг қўйнидан бахмал ёнчиғини олди, ичидаги сариқ тангаларни, узук, балдоқ, ойқошлиқ, билакузук сингари ярқироқ безакларни авайлаб столга тўкди. Алдар Холдор сариқ тангалардан бирини оғзининг четига тиқиб тишлаб кўргач, қайта жойига қўйиб, энди ёруғда камалакдек товланаётган шишасимон тошгачани томоша қилишга тутинди.

– Олтинлар-ку ҳақиқийлиги билиниб турибди. Фимм... Манави олмосларга кафалот борми?

– Ие, мендан бирор марта панд егандек гапирасиз-а, – деб қошини биланглатди қовунбош киши.

– Хўп, барига қанча сўрайсиз?

Тортишиб-тортишиб, савдони пиширишди. Алдар Холдор уйга кириб кетиб, пича ҳаяллаб қолди. Қайтиб чиқиб, ўзимизниқига ўхшамаган пулларни битта-битта санай-санай, қовунбошнинг қўлига тутқазди.

– Тутумингизга доим беш кетаман, Холдор оға, у ёқдан пул тоғиб-ла, бу ёқдан дарров мени чақирасиз, – пулни чўнтакка солиб, ихчам соқолини бармоқда пардозлаган бўлди қовунбош киши. – Сиздақанги донолар аз-азал жуда танқис.

– Бу алғов-далғов дунёда қоғозга ишониб бўларканми, иним?

– Локигин, ортиқча камтарлик қилворасиз-да. Ҳеч бўлмаса, анави матасекилни йўқотиб, ўртачароқ бир машина олволлинг.

– Гимм... Чеккалаб топ, чеккага кўм, деган гап бежиз тўқилмаган. Ўзингни кўрсатишга берилдингми, теварагингда зориққанлар кўпаяди, қариндошлар пат-парингни юлишга уринади, катталарнинг тамагирилиги ошади. Қолаверса, мени фалон жойда чалиб кетгансан деб юрган тухматчилар йўқ ҳақини сўраб, тугалай ёпишволади.

Меҳмон шу жойнинг ўзида хайрлашиб, дарвозадан чиқиб кетганидан кейин Алдар Холдор столдаги безакларни дастурхон-пастурхони билан йиғиштириб, уйга йўналди.

Писиб бориб, ўймачилар нақшлаб ясаган баланд-баланд устунли айвоннинг супасига сакраб чиқдим, секингина деразадан мўраладим. Алдар Холдор полдаги тукдор гилам устида турган пастак темир жавон қаршисида тиззалаб, эшигига ўрнатилган тилсимли ғилдиракчаларни айлантира бошлади. Шунга ўхшашини дадамнинг дипломатида кўрувдим – ғилдиракчалар айлантирилиб, тўртта катакдаги рақамлардан кераклилари териб чиқилса, қулф очилади.

Ана, қулф шиқ этиб, жавоннинг эшиги чертилди. Алдар Холдор бешикболишдан сал каттароқ чарм халтани ташқарига суғуриб, бўғзини очди-да, дастурхондаги ялтир-юлтирларнинг ҳаммасини унга тўкди.

Вой, алдоқчи-ей! Бу ёқда кўкча қовундек келадиган хазинани йиғиб қўйибди-ю, у ёқда ўзини камбағалликка солиб, хотиним билан қуруқ нон кавшаб ўтирибмиз, деб йиғламсирашига ўласанми!

Ола мушук мен томонга миёвлаб қарай-қарай, чарм халтани темир сандиқчага жойлаётган Алдар Холдорнинг оёғини нуқилай бошлади. Алдар Холдор, жим, Оламош, деб қўйиб, атрофга аланг-жалам кўз югуртираётганида, иш пачава бўлишидан чўчиб, айвондан тушибок, кўча гарафга ўрмаладим. Столнинг тагидан ўтаётганимда, дастурхонга ўроғлиқ катта тоғора кўтарган лавоқюз хотин дарвозадан кириб келаётгани кўринди, ўзимни яна гулларнинг панасига олишдан бўлак иложим қолмади.

Лавоқюз хотин шундоққина ёнимга келиб тўхтади, қўлидаги тоғорани столга қўйди, стуллардан бирига ўтириб, рўмолчада елпинишга тушди. Уйдан Оламошни эргаштириб чиқиб келган Алдар Холдор, ҳа, тўй тугадими, деб сўраб, нариги стулга ялпайди.

– Э, тўйга бормай мен ўлай! – деб жавранди хотин. – Шарманда бўлдим, шарманда!

– Нима гап?

– Анави раисингизнинг хотини билан битта дастурхонда ўтириб қолувдик. Бир хангомани айтиб бериб, ҳамманинг ичагини уздирди. Мен десангиз, ер ёрилмади-ю, ерга кирмадим...

Уюшма раисининг тўйида хонадон бекаси казо-казоларга қарашли аёлларни алоҳида уйда меҳмон қилаётиб, Алдар Холдор боя унинг қўлига чиройли картон қутини тантанавор тарзда тутқазгани, бу чапчап луқумни энг азиз меҳмонларга қўярсиз, деб тайинлагани ёдига тушибди-ю, келинини чақириб, ўша тансиқ нарсани олиб келишни буюрибди. Картон қутини келтириб, дераза тоқчасида оча бошлаган келин бирданига “Каламуууш!” деб бақириб юборибди. Қути деразадан ағнаб, гиламга энг олдин каламуш шалоплаб тушибди, кейин – шувоқлар.

Бунни эшитиб, Алдар Холдор талвасаланганича ўрнидан сапчилади:

– Биламааан, биламааан, бу ишни душманларим уюштирган! Изимдан пойлаб, пайимни қирқишга уринадиганлар кўпайиб кетяпти! Шунчалик кўпки, гимм... ҳозир бирортаси анави гулларнинг орасидан мўралаб турган бўлса, сира ҳайрон бўлмайман!

Юрагим така-пука уриб, баттардан биқиниб олдим.

– Айб ўзингизда! – деб дакки берди хотин. – Пул топиш экан деб, қанча-қанча одамни ип бойламай ўйнатганингиздан кейин, ғаним кўпаяди-да. Яхшиямки, укам амалдор. У қўллаб турмаса, сизни аллақачон еб ташлашарди. Идорада тарвайиб ўтириш тугул, одамларгаям қўшилолмай қолардингиз.

Алдар Холдор ҳам бўш келмади:

– Укангаям, сенгаям жа осилволган жойим йўқ. Оиланинг аравасини эшақдек жиим тортиб келяпман. Ўрнимда бўлак одам бўлса, рўзғор ташвишларидан толиққанини пеш қилиб, ке, хотин, узугинг ўзингда турсаям, тилло балдоғингни сотиб тирикчиликка ишлатайлик, демасмиди?

– Ёпишмаганингиз балдоғим қолувди, ўзи!

Хотинининг қаҳри ловуллаб, тоғорани кўтарганича уй томонга йўналгач, Алдар Холдор ҳам ўзича ғудранган кўйи томорқага ўтиб кетди.

Оламош мен томонга хавотирли қиялаган эди, унга ёмонлик истамаслигимни англатиш учун самимий қиёфада қилпиллай бошладим. Мушук нима қилишини билмай, иккиланган алпозда туриб қолди.

– Кўрқма, Оламош, шу пайтгача бировни бекорга хафа қилмаганман, – дедим паст товушда. – Росаям чиройли мушук экансан, ке, ўртоқ бўламиз.

– Ўртоқ бўлволиб, кейин нима қиламиз? – деб сўради мушук.

– Биргаллашиб қувлашмачоқ ўйнаймиз. Соғинганда бир-биримиздан хабар олиб турамиз.

Оламош анчадан бери ёлғизликдан зерихи юрганми, бу уйдагилар мени ҳеч қаёққа чиқармайди, деб хўрсинган эди, ўша қилпанглашда ёнига бориб, унда ўзим кептурарман, дея биқинига биқинимни қададим. Ишқаланишим унга ёқинқираб, унақа бўлса, майли, деб ҳалимдай юмшади.

Мана, дўстларим яна биттага ошди. Бадфеъллиги жаддидан нуқул душман орттириб яшашни Алдар Холдорга ўхшаш нусхаларга қўйиб бераверинг.

Дарвозадан чиқиб, айрим жойлари ўйдим-чуқур бўлиб кетган, Калтўпининг қоқ ўртасидан кесиб ўтувчи кўҳна ўққўчанинг четида тўрт оёқлаб боравердим. Йўлнинг чапидидаги ариқ ёқасида қаторлашиб ўсган тикқомат тераклар шабадада бир хил тебраниб кўркам рақс тушаётганини ўнг ёқдаги қарағайтан симёғочлар ҳаваси тошиб-тошиб кузатаётгандек, яшноқ дарахтлик чоғларини эзгинланиб эслаётгандек эди. Ҳашарот овлашдан чарчаган қалдирғочлар электр симларига тизилиб, ким қаерларга боргани, нималарни кўргани тўғрисида бир-бирига гап бермай, бетўхтов ғужирлашиб турарди. Қанийди, ариқда чилдираб-чилдираб оқаётган сувларнинг тилини ҳам тушуна олсам.

Икки ёқдаги паст-баланд уйларнинг мўрисида кўтарилаётган тутуну буғлар димоғимга турли таомлар исини келтириб урар, шавлами лағмон, шўрвами кўғирмоч, чучварами мошкичир, аталами палов бўлмасин, қай бири қайси хонадонда пиширилаётганини адашмай ажратиб бораётгандим. Шундан билингки, итликнинг ўзига хос томонлари кўп.

Ҳакиллаб-ҳакиллаб, охири гузарга етиб келдим. Қарасам, Парпивою ошнам Момогул қандолатчидан сўрғилдирик олиб турибди. Хўрозқанднинг шафтоли шарбати шимитилган янгича бу турини Момогул қандолатчи ўзи ўйлаб топган; уни буюртма билан ясашиб, устига “Сўрғилдирик” деб ёзилган гулдор халтачага солиб сотади.

Ошнамга яқинлашиб, қалайсан, Парпивою, деган эдим, бўғзимдан одатдаги вак-ваклар таралди.

– Вой! Бу тўлпоққина кучук кимники? – деб, менга чарақлаб боқди Момогул қандолатчи.

– Билмадим, – деди Парпивою.

Сўнг мўлтиллаб қараётганимдан эриб кетдим, сўрғилдириқнинг бир четини тишида синдириб, менга туфлади. Жонажон ўртоғимнинг сўлагиям дори, деб ширинликни ўрнида шапиллатиб қўяқолдим.

Кундузи кўпчилик у-бу юмуш билан банд бўлгани учун чойхона айвонидаги сўрида уч-тўрттагина одам пиёла ўгириб ўтирарди. Тўрига ёнбошлаб олган Тўлан тўлпоқ, ҳа, Маҳай, чойхонага бурилмай, фирмайиб ўтиб кетяпсан, яна омадинг чопмадим дейман, деб мазахомуз гап отган эди, “Самурай”ини қўлтиқлаб олган Маҳай хўрозбоз азадордек тундланиб, қаторасига иккинчи марта ютқазди бу хумпар, уни бугуноқ димламага босаман, деганича йўлида давом этди. Тил тушунмас “Самурай” умри бугун поёнига етишини хаёлигаям келтирмай, эгасининг қўлтиғида парвосиз бораётганини кўриб, жигарим тўкилгудек бўлди.

Ортга қайта бошлаган Парпивоюнинг шимидан тортиб тегишқоқлик қилишга шайланаётганимда, ёнгинамга бир бужмоқ маҳси келиб тўхтади. Тепага қарасам, шалвиरोқ шим, қўшчўнтакли кител кийиб, бошига чўччайма дўппи кўндирган, эллик ёшлар чамасидаги ялпоқбурун кимса устимда суюқланиб турибди.

– Келинг, – деди Момогул қандолатчи. – Пашмаклар бор, ҳолвалар бор.

– Шартта-шурттасини айтсам, менга ўзингиз керак бўптирибсиз, Момогул биби, – деб чинғиллади ялпоқбурун. – Ўн йилчадан бери сўққабошман, саккиз танобли алоҳида ҳовлим бор, топар-тутарим ёмонмас. Олдингиздан бир ўтиб қўяй дедим. Зора, юлдузимиз бир-бирига тўғри келиб, қўшалоқланиб кетсак.

Чойхона сўрисида гурунглашаётганлар туйқус жимиб қолишди; Тўлан тўлпоқ қўлидаги пиёлани дастурхонга қўйди; Қирон қассоб қайроққа пичоқ ишқаганича дўконидан зогланиб чиқиб келди; сартарош Барака маракага қўшилиб, сочининг ярми қирилган Тошпўлат мерган ҳам деразадан ташқарига мўралади. Барчанинг кўзи Момогул қандолатчининг оғзига қадалди.

Ўттиз беш ёшларга бораётган Момогул қандолатчи – маҳалламиздаги биттаю битта қариқиз.

Эр танлайвериб безор қилгани учун ота-онаси унинг ишига аралашини йиғиштириб, қизимизга уйланаман деганлар ўзи билан гаплашаверсин, дея эшикни тамбалаб олишганига анча бўлди. Шундан бери совчилар кўчадан келиб, кўчадан кетади. Бу одам совчиларнинг минг биринчиси бўлса, ажабмас.

Тошпўлат мерганнинг деразадан чиқиб турган совунли калласидаги оғиз қиттак тиржайиб, ялпоқбурунга сўзлана бошлади:

– Сизни танигандек бўляпман, меҳмон.

Янглишмасам, шийдонтепалик Филмир зикна деганлари ўзлари бўлсалар керак. Топдимми?

– Зикна деганлари – тухмат! – деб хурпайди совчи. – Худоёрхонларам молини сочса, менчалик сочгандир! Раҳматли хотиним тирик бўлганида айтарди: макарон иссиққа саккизтагача вермишелни санаб бериб, мастовага эллик олтита гуруч солдирардим. Агар ош қилса, гуручни аяб ўтирмай, шартта-шуртта уч юзта сини берворган пайтларим бўлган! Ҳа, бўйнимга оламан, бирда-бир исрофгарчилик ҳам қиптурганмиз.

– Дунё дунё бўлиб, бунақа совурмачиликни ё кўрган, ё кўрмаган! – дея қиқирлади Барака марака.

Филмир зикна қиқирлоқ сартарошга орқа ўгириб, Момогул қандолатчига хушомадли қараш қилди:

– Ҳўп десангиз, шартта-шуртта тўй қилиб, май-чай яшашни бошлардик.

Қирон қассоб пичоқ қайрашдан тўхтаб, “май-чай” деганингизни “бўжкунча еймиз” деб фаҳмласак бўлаверадими, акахон, деб пичинг ташлаган эди, Филмир зикна қўлидаги чит халтага ишоралаб, худога минг шукрки, ейиш-ичишим жойида, мана, ҳозир ҳам бозордан ооолам-жаҳон харажат кўтариб келяпман, деб кўрсайди.

Момогул қандолатчи таъби суймаган совчини калака қилиб, ҳолвайтар ялагандек роҳатланишини ҳамма яхши билади. Бу гал ҳам шундай бўлди:

– Ооолам-жаҳонмиш! Халта жонивор бўм-бўшга ўхшаб турибди-ку, тоғагинам.

– Нимага бўм-бўш бўларкан? – деб халтани титкилашни, ичидаги баъзи нарсаларни кўз-кўзлаб кўрсатишни бошлади Филмир зикна. – Мана, ҳафталик егуликнинг ҳаммаси дусамбаланиб ётибди.

Тўлан тўлпоқнинг лунжи ёйилди:

– Ҳеҳ-хеҳ-хе... Қани, қани!

– Манавиниси – битта кааатта пиёз! – мақта-нишга тушди Филмир зикна.

– Ўўў!!! – деб тасанноланди Момогул қандолатчи.

– Наҳ тўрт дона редиска...

Бу сафар Момогул қандолатчига қўшилиб бошқалар ҳам тенгдан наъраланди:

– Ўўў!!!

– Учтача картишка...

– Ўўў!!!

– Яримта импўрний карам...

– Ўўў!!!

– Иккитадан ортиқ сабзи...

– Ўўў!!!

– Салкам юз эллик грамм гўшт...

– Ўўў!!!

– Йигирма беш грамм думба ёғи...

– Ўўў!!!

– Қолаверса, уйга саримсоқ-паримсоқ, кўкат-пўкатлар экиб қўйганман.

– Ўўў!!!

– Нима “ўўў”?! Битта жонга бундан ортиғи қоринни ёрвормайдими? Уйлансам, бошқа гап, харажатни шартта-шуртта икки барабар ошир-воришга қодир одамман!

– Ўўў!!! – наъра тортишда давом этди атрофдагилар.

Момогул қандолатчи майнавозликни авж пардага кўтарди:

– Тежамкорликни билмайдиган одамга ўхшаяпсиз-ку, тоғагинам. Бир кишига етган нарса икки кишигаям бемалол етади.

Филмир зикнанинг кўзлари ҳаяжонли чақнади:

– Ва-вах! Иқтисод бўйича прапессир бўпке-тинг-е!

– Иложи бўлса, кўпайтириш ўрнига, ҳозирги синиям сал қисқартирган яхши.

– Ва-вах! Наҳ академик экансиз-ку! Шартта-шуртта тушундимки, сизни қўлдан чиқармас-лигим керак, Момогул биби!

– Ўлдинг энди, Момогул! – деб қийқироқланди чойхоначи.

Момогул қандолатчи эса шаддодланишини қўймади:

– Зўрғалатдан ўзимбопини топганимда, унақа демай туринар...

Момогул қандолатчининг бу янглиғ сичқон-мушук ўйини ранго-ранг хангомалар билан тугашига олдинлари неччи марта гувоҳ бўлганман. Томошанинг қаҳқаҳали якунини кутиб ўтирмай, уйимизга қараб юрдим.

(Давоми келгуси сонда.)

Мумтоз сўз муҳиб

Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур сингари улўф шоирлар ижодини тўлароқ англашимизда нозиктаъб, синчи мутахассислар кўмагига эҳтиёж сезамиз. Филология фанлари доктори, профессор Нажмиддин Комилов ана шундай нигоҳи ўткир олимлардан эди. Домланинг суратлари ёрдамида сийратига назар ташлашга ҳаракат қиламиз...

Академияда илк паллада бошланган яқин анъана бор. Ҳар бир ўқув йили дастлаб Ҳазрат Алишер Навоий номидаги Миллий бозда, улўф андодимиз хайкали пойида маънавият сабоғи билан бошланади. Ҳар сафар домла ана шу илк сабоқнинг бош маърузачиси бўлар, ҳар сафар янги, оҳорли фикрлар айтиб, айтганда ҳам эҳтирос билан, ёлқинлиб нутқ ирод этардилар. Наҳаракат эндигина тингловчилик мақомини олган йиғиш қизлар, катта биз – домла билан мунтазам мулоқот қилиб турувчи муаллимлар Нажмиддин Комиловни энди кўраётгандек янгишдан кашар этардик. Буёқ бобомизга эҳтиромнинг ҳам тилда, ҳам дилда нексизлиги мисолини руҳан қис этардик.

Шухрат Ризаев,
адабиётшунос

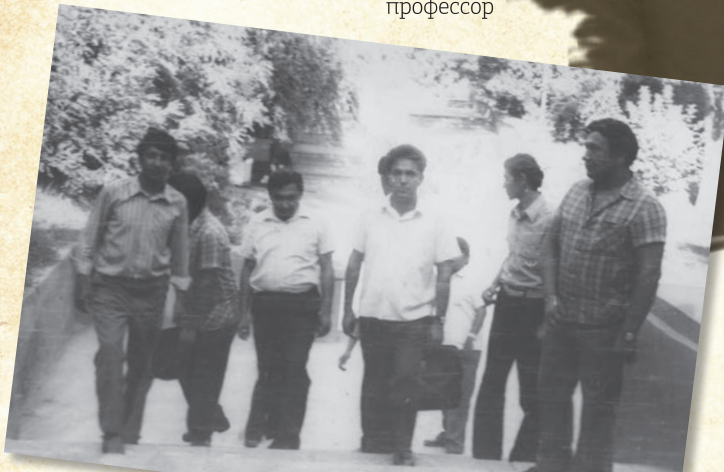
Муслиҳиддин
Муҳиддинов
билан. 1975 й.

Нанмигдин Комилов камтар, безубор, содда, дунёвий, илоҳий дилларни туқур эгаллаган, тарннима тасавбури буйига теран тадқиқотлар яратган. Устозларига оқибатли шогирд, шогирдларига меҳрибон мураббий, комил инсон эди.

Сайди Умиров,
профессор

Оила даврасида. 1970 й.

Талаба дўстлари билан. 1966 й.

Домла меҳнатдан қотмас, асло вақтларини зое кетказмас эдилар. Қатон қараманг, гоҳ машинкада, гоҳ кўлда нимадир ёзаётган ёки китоб ўқиётган бўлардилар. Мен эса тинмай набрайверардим: хой, دادаси, сиз ҳам бундай дам олинг. Бирор ёққа, сайр-пайрга тикинг, ахир?! Уйқ, қаёқда!.. Албатта, изланишлари бесамар кетмади. Кўплад китобларга айланиб, илмсебарлар қалбига нур бўлиб, фикир бўлиб кириб борганига шонюман.

Музафара Жўрақулова,
рафиқаси

Тилак Жўра билан. 1969 й.

Домланинг муштов адабиёт соҳасида, хусусан, тасавбуор илмида жуда катта ишларни амалга оширганини алоҳида қайд этиши керак. Биринчи навбатда шуни таъкидлаб айтишни истар эдимки, Нанмигдин ака тасавбуор илмини ўзбек ўқувчилари учун тизимга солиб берди.

Улуғбек Ҳамдам,
ёзувчи

1969 й.

Домла билан бир бор суҳбатлашган одам қадим Шарқнинг қандай буюк маънавиятга эга эканини тўла ҳис этгандек бўлар эди. Агар Шарқ доншиманг бўлса, устоз шу доншиманг Шарқ тарбиялаган фарзанд эдилар. Агар тасавбуор қомиллик таълимоти бўлса, устоз ана шу таълимотнинг XX асрда берган ишрин меваси эдилар.

Султомурад Олим,
адабиётшунос

Ўғли Феруз ва набираси Жамол билан. 1981 й.

Нанмигдин Комилов илмий-инодий фаришатининг муҳим иҷналиши Шарқ ва Ғарбнинг шивилизациявий алоқалари таҳлили ва таҳлики билан камбарнас бозлиқ. Олимнинг айни шу иҷналишида изтил изланиш олиб бориш асносида яратган китоблари, Фаридуддин Атмордан Ҳоиз Коширийгага бўлган мутасавбуорлар инодидан ўзбек тилига қилган тарннималари, бир қанга сўриёна газдаларга ёзган шарҳлари алақатон муқлислар эътиборини қозонган.

Акмал Саидов,
профессор

Ҳамиджон Ҳомидий билан. 2007 й.

Нанмигдин ака кичиреъ ва камтарин инсон эди. Улми ишга урган, жиндай хаёлпараст, кўзларида ақл зийси билан бир вақтда аллақандай мунг жилваланиб турарди. Шеърятни, айниқса, мумтоз шеърятни теран тушунар ва ўзи ҳам эжишига шоир эди. Фақат буни пинҳон тутар эди.

Абдусалом Умаров, профессор

Ғайбулла Саломов билан. 1998 йил

У ўзини аямайдиған жонқуяр илмий раҳбарлардан эди. Баъдан бирор ҳамкасби ёки шогирди авторсерат ёки мақоласини бир назардан ўтказиб беринг, деб тўтқазса, орадан кўп ўтмай қайтариб берарди. Саҳифаларни кўздан кетирисангиз, қалам тегмаган жумла, кўрилмаган сўз қолмаган бўларди. Ҳа, Нанмигдин Комилов ҳамкасби шогирдлари учун бирдай фидойи, меҳрибон инсон эди.

Ҳамиджон Ҳомидий, профессор

Ҳамкасблари ва шогирдлари билан. 2007 й.

Суйима Ғаниева билан. 2012 йил.

Устоз билан ilk суҳбатда баланд, нуқур мавзулар ҳақида гап кетганида бироз тин олиб, кўзларини юмшилари, қоратиқлари тепага тортиб кетишига гувоҳ бўлганман. Ушанда бу ҳаракатни, онда-сонда китобларда ўқитиб қоладиганим, маънисини мен ўшун қоронғи бўлган "бўтинга назар солмоқ" деган тушунгага олиб ёриб ёзгандим. Суҳбатнинг жодусидан мутаассирликда бунга тилла-тин шўнган эдим. Бузун орадан анга вақт ўтиб, эсимни "танигандек" бўлиб, "бўтинга назар солмоқ" бошқатароқ бўлишини билгандекман. Лекин негадир домла мудом бўтинга назар солиб яшад ўтганларига шўнғим қамаймаган.

Санжар Назар, адабиётшунос

Устоз Нанмигдин Комилов доимо эзгулик ёғдусининг ошуртаси янғилиг кун кетириди. Бутун олам меҳру муқаббатга йўғрилиши, қалдлардан нафрат, заҳаб ўғиши тарардори бўлиб яшайди. Бинобарин, барга тадқиқотларига ҳам шу ҳақда, шу ҳууседа ва шу тўғрисида теран мушоҳадаларини синғдира олди.

Абдували Қутбиддин, шоир

1988 йил

Ғиёсиддин ЎНАРОВ тайёрлади.

Ойбек улуғ Навоийни бутун умри давомида тавоф этгани, унинг ўлмас сиймосини шоир ва адиб сифатида ҳам, адабиётшунос олим сифатида яратгани, халқ қалбидаги унга бўлган муҳаббат туйғуларини ўзининг фараҳбахш ижодий меҳнати билан мавжлантириб юборгани учунгина эмас, балки ўзининг инсоний камолоти, рухий гўзаллиги, хотамтойлиги ва ўта меҳнатсеварлиги билан ҳам бошқа барча ижодкорларга нисбатан “ўзбек шеърятининг қуёши”га яқиндир.

**Наим
КАРИМОВ,**

филология
фанлари доктори,
профессор

Ҳайкал олдида

Қўйлаганди бу аср бурни
Халқ, ~~байрам~~, ^{байрам}, ишқини бу инсон,
Ва юрғини три ва эртта кун
Эрдн билан ишқарди бу он.

Улғи байрам кўкнида шонур
Бу кун қалдин кўтарди тал шонур.
Абдунис ишқини лобсида шонур,
Кўнра ишқини, кўнра ишқини.

Олтиндайдн халқини бахтиндор,
— «Ассалом, Навоий!» — дейди кун авлод,
Шонур, ашқини кўнра ишқини,
Сўзини шонур, кўнра ишқини.

М. Ойбек
Ташкент

Шеър Алишер Навоий таваллудига 500 йил тўлиши муносабати билан ёзилган.
Қўлёзмада ўша давр имло қоидаларига амал қилинган.

Навоий[👑] ва шатранж

Носир МУҲАММАД

1946 йили туғилган. Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎзМУ)нинг журналистика факультетини тамомлаган. “Салом, келажак”, “Баҳор таронаси”, “Ҳикматлар”, “Сумалақдан тош топдим”, “Насаф ва Кеш алломалари”, “Тафаккур учқунлари”, “Анқони маҳрам қилдингиз” каби китоблари чоп этилган.

Алишер Навоий серқирра истеъдод соҳиби сифатида шатранж(шахмат)ни ҳам маҳорат билан ўйнаган, бу қадимий ўйиннинг назарий жиҳатларидан яхши хабардор бўлган. Замондошларининг хотиралари, шоирнинг турли мавзудаги асарларида келтирилган шатранжга оид мисоллар, шатранж муҳралари билан боғлиқ тимсоллар ана шундан далолат беради.

Шуни таъкидлаш жоизки, шатранжбозлик анъаналари юртимизда узоқ тарихга эга. Айниқса, Амир Темур даврида саройда ва юксак доираларда бу ўйин кенг урф бўлган. Соҳибқироннинг ўзи шатранжни маҳорат билан ўйнаган, унинг билимдонларини саройга таклиф этган. Бу ҳақда тарихчи Ибн Арабшоҳ шундай ёзади: “(Амир Темур) ўз фикрини пешлаш мақсадида муттасил шатранж ўйнарди. Унинг ҳиммати кичик шатранж (ўйнаш)дан олий бўлиб, катта шатранж ўйнарди. Бу шатранж тахтасининг эни ўн бир, бўйи ўн (хона)дан иборат эди... (Амир Темур) Самарқандга фақиҳ олимлардан мавлоно Абдумаликни олиб келган эди.

У “Ҳидоя” соҳиби (Бурҳониддин Марғиноний)нинг авлодидан бўлиб, мударрислик қилар, шатранж ва нард (ўйинлари)дан таълим берар эди, шеър ҳам ёзар эди... Шатранжчилардан яна Муҳаммад ибн Ақийл ал-Хайми ва Зайн ал-Яздий ва бошқалар бор эди. Шатранжчиларнинг алломаси – фикҳчи, ҳадисшунос олим Алоуддин ат-Табризий эди. У Зайн ал-Яздийга ортиқча бир пиёда, Ибн Ақийлга эса ортиқча бир от қўяр эди ва улардан голиб чиқарди. Соҳибқирон Алоуддинга: “Мен жаҳондорлик бобида ягона бўлганим каби сен ҳам шатранж оламида тенги йўқсан”, дерди... Унинг ўйин пайтидаги сифатларидан бири шу эдики, ўйин вақтида у ҳеч ўйлаб ўтирмас, рақиб узоқ фикрлаб юриш қилганидан кейин шу заҳоти юриб қўярди. Бир вақтнинг ўзида у икки рақиб билан ғойибона ўйнар, тахтага қарамасдан ўз томонида қандай доналар ва рақиблари томонида қандай доналар борлигини биларди. У Амир Темур билан катта шатранжда ўйнар эди”.

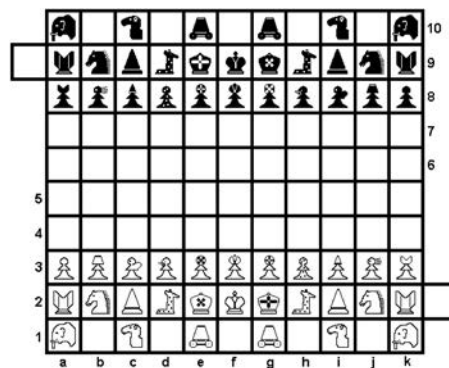
Мазкур анъаналар Алишер Навоий ва темурий ҳукмдор – Ҳусайн Бойқаро даврида ҳам давом эттирилди. Хуросонда, айниқса, Ҳиротда санъат ва маданиятнинг кўпгина соҳалари қатори бир қанча спорт турлари, хусусан, кураш ва шатранж катта равақ топган эди. “Мажолис ун-нафоис” ва “Бобурнома”да бу ҳақда кўплаб гувоҳликлар бор. Масалан, Мир Муртоз деган шатранжбоз ақли пешловчи бу ўйинга шу даражада ўч эканки, бир рақиб билан ўйнаётганида, иккинчиси кетиб қолмасин деб, унинг этагидан тутиб ўтирар экан. “... шатранжга андоғ мағлубдурким, бир ҳариф илгига тушса, халос бўла олмас. Бу жиҳатдин ҳарифлар андин қочарлар”, деб таърифлайди Навоий бу шахсни.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур Зуннун Арғун деган шахс ҳақида маълумот беради. Навоийга замондош бўлган бу шахс ҳам шатранж усталаридан бўлган. “Шатранжга кўп машғуф эди. Эл бир илик ила ўйнаса, ул икки илик била ўйнар эди. Ҳар неча кўнгли тилар, ўйнар эди”, деб ёзади буюк бобомиз “Бобурнома”да.

Яна бир ашаддий шатранжбоз Камолиддин Биноий бўлган. Истеъдодли шоир, таржимон, мусиқашунос сифатида танилган бу шахс Навоий ҳомийлигида камол топган. Айни пайтда, Навоийнинг шатранждаги рақибларидан бири бўлган. “Мажолис ун-нафоис”да Навоий уни таърифлар экан, қобилиятли, ҳозиржавоб бўлиш билан бирга, қайсар, баҳс ва тортишувни яхши кўрадиган, гап келса, отасини ҳам аямайдиган шахс эканини таъкидлайди. Замондошлари шундай бир воқеани ёзиб қолдирганлар: Навоий ва Биноий шатранж ўйнаётган экан. Навоий оёғини ёзиш учун узатганида ногаҳон Биноийнинг орқасига тегиб кетади. Шўхлиги тутган Навоий шундай дейди:

– Ҳиротда қаёққа оёқ узатсанг, албатта бир шоирнинг кетига тегади-да!

– Тўғри айтдингиз, ҳазрати олийлари, оёқни йиғиб олсангиз ҳам шундай бўлади, – дейди ҳозиржавоблик билан Биноий.

Бу ҳикоят Ҳиротдаги ўша давр адабий муҳити ва Навоий давраси ҳақида бизга ёрқин тасаввур беради.

Шоир асарларида шатранж ва унинг муҳралари билан боғлиқ воқеалар ҳамда тимсоллар анчагина учрайди. “Ғаройиб ус-сиғар”да шундай байт мавжуд:

*Шаҳ ёнин фарзин киби кажлар
мақом этмиш, не тонг,
Ростравлар арсадин гар тутсалар
рухдек қироқ,*

Яъни: шоҳнинг ёнида фарзин каби эгри йўлга юрувчилар тураркан, Рухдек тўғри юрувчилар ҳамиша тахтанинг четида қолса ажаб эмас.

Шатранж қоидасига кўра фарзин шоҳ ёнида (ўша даврда у фақат эгри чизик бўйлаб юра олган), фақат тўғрига юра оладиган рух эса тахтанинг энг чеккасига жойлаштирилади. Муҳраларнинг бундай жойлашувини ҳаётга қиёслаган шоир эгриларни юксакликка кўтарган ва оқилларни, тўғриларни четга сурган жамиятни фош этади.

Яна ана шу девонда қуйидаги қитъани ўқиймиз:

*Бу юрушда ики улогим бор,
Лек бормен сипоҳилиқда яёқ,*

*Ики шатранж отидек бириси
Кўтара олмай ўз еридан аёқ,*

*Чопса шатранж хонаси хатидин,
Секримаклик аларга беҳад шоқ,*

*Бири ранги қародурур, бири бўз,
Қаро ердур доғию бўз туффроқ,*

*Тахтанинг бир четини
кўтариши билан
жангу жадалдан асар
ҳам қолмайди. Ҳайинчи
муҳраларни халтага
солиб, оғзини бойлайди.
Шоҳ қуйига, пиёда эса
юқорига чиқиб қолади.*

Бу воқеабанд қитъадан кўринишича, шоир юришлардан бирида шоҳга ҳамроҳлик қилган. Аммо унга берилган бири бўз ва бири қора от кўнгилдагидек бўлмаган. Навоий бадиҳа тарзида бу воқеани мутойиба қилган, отларни шатранж муҳраларига қиёслаган. “Иккита отим бўлса ҳам, яёв аскарман, чунки отлардан бириси шатранж отидек ердан оёқ узолмайди, иккаласи ҳам шатранж тахтасидан четга чиққанда сакролмайдиган муҳра – отларга ўхшайди, бири қора ер-у, иккинчиси бўз тупроқ”, дейди муболаға билан шоир.

Навоийнинг кўпгина асарларида шатранж билан боғлиқ парчалар, ҳикоятлар, тимсоллар бор. “Садди Искандарий” достонидаги бир парча кўз ўнгингизда ўзингизга таниш манзарани яратади. Тасаввур қилинг: кичик фарзандингиз шахмат муҳралари билан ўйнапти. У сизга тақлид қилади. Лекин муҳраларни тўғри теролмайди. Пиёдани шоҳ ўрнига қўяди, филни эса рух “айвон”ига теради. Тўғри юриш ва муҳраларни олишни ҳам билмайди. Аммо эрмак учун турли шўхликлар қилади. Мана, ана шу манзара:

*Анингдекки, тифл истабон инбисот,
Чу шатранж ўйнарга ёйса бисот.*

*Не ўйнарини билса, не термагин,
Не олмогин билса, не бермагин.*

*Олиб қўйса байдақни шаҳ ёнида,
Яна пил қўйса рух айвонида...*

“Лисон ут-тайр” достонида ҳам шатранжнинг фалсафий моҳиятини очадиган ажойиб бир ҳикоят бор. У шундай бошланади:

*Икки шатранж ўйноғучи устод,
Арсаи шатранжга айлаб кушод,*

*Икки жонибдин бўлуб оромгир,
Туттилар ўртада шатранжи кабир.*

*Ҳар тарафдин бир шаҳ ўлди ошкор,
Борча ойину сипоҳи шоҳвор...*

Ҳикоят давомида шоир шатранж ўйинини ҳақиқий жангга қиёслайди: икки рақиб шоҳ ўзининг сипоҳу пиёдаларини ҳаёт-мамонт жангига ташлайди. Сафларда фил, жирафа, рух ва айиқлар бор. Уларнинг олдида эса пиёдалар жой олган. Бу уруш анча давом этади. Жангнинг барча тартиб-қоида-риоя қилинади. Бири ўз сипоҳини қалъага беркитса, бошқаси уни бузишга интилади. Бу ерда ҳам ҳақиқий жангдагидек лашкар қисмлари – “буронғор”, “жувонғор”, “ғул” ва “ҳировул” бор. Лашкарбошининг ўғли(пиёда) ундан олдин жангга киради, уруш майдонининг четига етгач, отасининг ўринбосарига айланади (сипоҳ бўлади). Аммо шу пайт ўйинчи ўйинни тўхтатишга қарор қилади. Тахтанинг бир четини кўтариши билан жангу жадалдан асар ҳам қолмайди. Ҳайинчи муҳраларни халтага солиб, оғзини бойлайди. Шоҳ қуйига, пиёда эса юқорига чиқиб қолади. Энди бу халтани ўйинчи истаса сувга, истаса ўтга ташлай олади.

Навоий фикрича, шатранж ҳаётнинг тимсолий кўринишидир. Бу ердаги жангу жадаллар, ўзаро душманлик, табақаланиш ҳам Холиқнинг бир амри билан барҳам топади. Ҳаётдан кўз юмгандан кейин шоҳ ҳам, оддий одам ҳам баробар. Шоир бундан хулоса чиқаришга, ўткинчи ҳаётда фақат эзгулик қилишга ундайди:

*Чун харита ичра боғланди бори,
Шаҳ қуйидур ё пиёда юқори.*

*Ул ҳам истиғнодин осоридурур,
Балки ондин бир намудоридурур.*

*Бас бу тамсиле сари наззора қил,
Асли истиғнони юз минг мунча бил.*

*Чун бу маъни сори бўлдунг руҳшунос,
Барча ишни айлагил мундин қиёс.*

Юқоридаги мисоллар шатранж Навоий ҳаётида алоҳида ўрин тутганини, у шоирнинг дам олиш вақтларини мароқли ўтказиш воситасигина бўлиб қолмай, балки унинг фалсафий мушоҳадаларини чуқурлаштиришга хизмат қилганидан ҳам далолат беради.

Юрагинг сўзласа тилингдан аввал

Шоҳсанам НИШОНОВА

1995 йили туғилган.
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университетининг
халқаро журналистика
факультети талабаси.

Истак

Шундай дўстинг бўлса, қаерда юрма,
Борлигини доим ҳис қилиб турсанг.
Ва ё шундай севсанг, қайга юз бурма,
Фақат у кўринса, бир уни кўрсанг.

Бахтли сезар эдинг ўзингни буткул,
Тонглар отар эди сен учун маҳтал –
“Ватан нима?” десанг, оҳ, ёниб гул-гул
Юрагинг сўзласа тилингдан аввал...

Муз йўл

Қовогингдан қор ёғар яна,
Дейсан: ҳаво совуқ, йўллар муз.
Ҳар фаслга қиласан таъна,
Дунё сендан ўгиргандай юз.

Кўй, нолима, муз йўл ҳам гашитли,
Табиатнинг кўйлаклари оқ,
Танграм бизни муз йўлмас, асли
Муз диллардан асрасин кўнроқ...

Аббос РАҲИМ

1990 йили туғилган.
Қорақалпоқ давлат
университетини тугатган.

Таскин

Томчи дийдорига етса боз бўлар
Қуёш тизларида кесилган ер ҳам.
Бир гапни ўйласам кўнглим тоғ бўлар –
Бир осмон остида яшаймиз, эркам.

Сўзларинг яқиндир юрак созига,
Муносибсан, жоним, қалб эъвозига,
Етмадик, деб куйма, кўнглим розига,
Бир осмон остида яшаймиз, эркам.

Армон кўчасига кирмаган кимлар,
Юрагим зарбини юлдузлар тинглар,
Кўз кўзга тушмаса йиғлама тунлар,
Бир осмон остида яшаймиз, эркам.

Юрак анор каби қондир, эзилган,
Кўринмас гов турар – йўллар тўсилган..
Булутлари ел бўйнига осилган
Бир осмон остида яшаймиз, эркам.

Расмларни Оловуддин Собир ўзели чизган

Аслиддин МУСТАФОВ

1980 йили туғилган. Самарқанд давлат университетининг ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. “Фанодаги чизик”, “Тегирмон”, “Йўловчи”, “Ҳасса” сингари ҳикоялари адабий нашрларда чоп этилган. “Истеъдод мактаби” республика ёш ижодкорлар семинари иштирокчиси (2011).

ЁНҒОҚ излаб...

ҲИКОЯ

Кузда меҳнат таътилига чиқаман. Бизда ўн беш иш куни бу. Лекин ўзимнинг ҳисобимдан қўштириб, бир ой қилиб оламан. Бе-коргамас. Қишлоғимга бораман-да, акамга ёрдам бераман. Нима кўп, Форишда қишлоқ кўп. Ҳар қир ошганингда бир қишлоқ. Уларни оралаб ёнғоқ йиғамиз. Ростини айтсам, мен шу таътил вақти ёнғоқ йиғмайман, менинг йиғарим бошқа нарса.

Пари момо

– Ёнғоқ оляпсанми, болам, – дейди озғингина, ёнғоқ пўстини тозалаганидан қўллари қорайиб кетган момо менга дадил боқиб.

– Ҳа, – дейман жилмайиб. Буни менга акам ўргатган. Агар кулиб қарасам, сотармон тез эрир экан.

– Қанчадан оляпсан?

– Ҳар хил, олти минггача.

– Ҳмм, яхши оларкансан. Лекин мен ваъда қилиб қўйганман.

– Закалат олмаганмисиз? – дейди акамнинг ўртоғи Содиқ ака (у киши мен билан машинасида ёнғоқ йиғишга чиқади).

– Нима дейсан? – момо диққат билан тикилади.

– Учидан пул олмаганмисиз? – бош бармоғим билан кўрсаткич бармоғимни бир-бирига ишқалаб ишора қиламан.

– Йўқ, лекин лафз қилганман.

– Ким билан? Мен танийманми?

– Қизил “Дамас” да келадиган йигит бор-ку, оти нимаиди, Лазизмиди?

– Ҳа, Лазиз, – дейман кулиб, – у киши акам бўлади. Ҳозир шаҳарга кетган мағиз топширгани. Шунга мен келдим.

– Алдама мени. Уят бўлади. Ёнғоқсиз қолсанг ҳам ёлғон гапирма.

– Рост айтягман, момо, – ишонтиришга уринаман. – “367” “Дамас” и бор. Қизил.

– Рақамини билмайман.

– Мен ўхшамаягманми акамга?

– Йўқ, у шилқим эмас сенга ўхшаб.

– Қанақа шилқимлик қилдим, момо, – дейман жаҳлим чиққанини яширмай.

– Лафз қилдим, деганимни эшитса, у аллақачон кетган бўларди. Сен эса ҳали ҳам олдимдасан.

Энди гагим ортиқча эканини тушунаман. Акамнинг ўзи келмаса, бу момодан ёнғоқ олиб бўлмайди.

– Телефон қилиб берайинми, гаплашасизми?

– дейди Содиқ ака ёнғоқдан умидини узгиси келмай. – Нарҳини келишган бўлсаларинг олиб кетаверамиз-да. Барибир бир жойга боради ҳаммаси.

– Ҳаммамиз ҳам бир жойга борамиз, – дейди аччиқланиб момо.

– Исмингиз нима, момо? – дейман гапидан завқланиб. – Уйга борганимда акамга айтаман, ўзи келиб олади.

– Ма, – дейди халатининг чўнтагидан уч-тўртта ёнғоқ чиқариб. – Акангга берсанг, ўзи билади.

Ростдан ҳам, акам бу қишлоқдаги қайси ёнғоқни кўрсатсангиз эгасини, эгасини айтсангиз ёнғоғи қанақа эканини айтиб беради. Ахир, ўн йилдан бери шуғулланади бу иш билан.

– Майли, – дейман момо берган ёнғоқларни қисиб кўриб. – Оқ мағизми?

– Сендан шаҳарнинг иси келягпти, – дейди момо саволимга жавоб бермай. – Қишлоқнинг боласи бўлганингда, қирс қилиб чаққан бўлардинг ҳозир. Қоҳати бу. Бу йил камроқ солди. Барибирам пўстлоғи юпқа.

Ишонмаганимдан қаттикроқ қисиб кўраман яна. Ёрилган пўстлоқ ичидан пилладай оппоқ мағиз кўринади.

– Шуни бизга сотинг, – дейман ичим қизиб. Ахир, бундай чиройли мағизнинг нарҳини биламан-да. – Акам айтганига беш юз қўшаман.

– Мени ким деб ўйлаятсан? – дейди момо ҳовлиси сари юриб. Кейин бир нима эсига тушгандек ортига қайтади. – Лазизга телефон қил. Аканг бўлса бир гаплашай.

Умидвор бўлиб акамнинг рақамларини тираман, овозини баландлатиб телефонни момога узатаман.

– Лазизмисан? – дейди момо у томонда жавоб бўлгач. – Мана бу сенинг укангми?

– Ҳа, – дейди акам. – Пари момо сизмисиз?

– Ҳа, ўша момонгман.

– Укам бўлади шу бола, менга ёрдамлашяпти. Ёнғоқни тозалаб бўлган бўлсангиз, момо, ундан бериб юбораверинг.

– Сен айтиб кетган пулга беш юз сўм қўшиб берармиш, ёнғоқни берсам, – дейди момо бошини эгиб, бир нуқтага тикилганча. – Сенга ёрдам берадиган бола шунақа бўлами?

– Бермаганингизга айтишган-да, момо. Ўзи яхши йигит, Самарқандда ишлайди.

– Қўй, болам, сенга лафз қилганман. Кўзингни кўрмасам, барибир кўнглим хижил бўлаверади. Беролмайман.

– Майли, момо, индинга ўзим бораман...

– Негадир шу йигитни яхши кўраман, – дейди момо телефонни менга бераётиб. – Пулида барака бор.

Акамга ўхшамганимдан уялиб кетаман.

Иззат

– Ориф ака борми? – дейман акам айтган кишининг уйини суриштириб топгач, йўқлаб борганимда уйдан чиққан қизга.

– Йўқ, – деб жавоб беради қиз.

Нигоҳларим қизни бошидан товонига қадар суратга олади. Қалдирғоч қанотларини-да йўлда қолдирувчи қошлар, қошдан-да тим қора кўзлар, силлиқ таралиб, битта қилиб ўрилган сочлар ва уларнинг барчасини мукаммал этиб, гўзал либосга ўралган қадду-қомат.

– Ёнғоқ бор деган экан, – дейди Содиқ ака, қиз савол назари билан қараб тургани учун ойдинлик киритади.

– Тўйга кетган эдилар. Қишлоқни айланиб, қайтишларингда сўраб ўтинлар, балки унгача келиб қоларлар.

– Онангиз ҳам йўқми? – дейман умид билан.

– У киши ҳам кетган эдилар тўйга. Уйда

бўлганларида ҳам сизга бенаф. Бизда савдони эркак киши қилади.

– Унда акангизми ёки уқангизними чақиринг.

– Акам ўқишда, укам эса дадам билан бирга.

Тўйда.

– Сиз ҳам бормабсиз–да, – дейман пичинг қилиб, – Ҳовлини, ана, – тилини чиқариб бизга қараб ўтирган итга ишора қиламан, – олапар кўриқлаб турарди.

– Ҳали ҳам шундай бўлади, – дейди қиз киноямни ҳавога совуриб. – Базмгача бораман-да.

– Унда бизга йўлбошчи бўлинг, Ориф ака баҳонасида тўй еб қайтардик.

– Баҳона қидирмай бораверинг. Бизнинг қишлоқдагилар таклифномасиз ҳам киритаверади тўйхонага.

– Ёмон чиқди-ку бу қиз, – дейди Содиқ ака секин шивирлаб. – Гапдонликни қўй, сўз тополмай қолмасингдан кетайлик.

– Шошманг, – дейман қўл силкиб қўйиб, кейин қизга сўзланаман: – Тўғрику-я, лекин Ориф аканинг танишлари экан деб тўрга ўтказиб юборармиди дейман-да.

– Телефон қилиб айтиб қўяман, – дейди қиз ним табассум билан. – Боргунларингизча тўрдан жой ажратиб қўйишади. Аммо илик етмай қолса, ўпкаламай кетасиз-да.

– Ҳўп, – дейман Содиқ акага кетдикми деб ишора қилиб, – Илигимиз тўқ, иликка муҳтожлигимиз йўқ.

Қиз бир зум жимиб қолади. Машинамиз жойидан жилаётган пайтда чақиради:

– Ҳоё ака!

– Тўхтанг-чи, – дейман Содиқ акага. – Тинчликми?

– Мен ҳазиллашдим, аммо ўзингиз биринчи бошладингиз...

Содиқ ака сигнал чалиб, газни босади. Мен эса хайрлашгандай қизга қўл силтаб қўяман.

– Қандай, – дейди Содиқ ака тўйхонани сўраб кетарканмиз, – боғлади-я?

– Маза қилдингизми?

– Ҳа-да.

– Энди унга нисбатан фикрингизни айтинг.

– Ташқаридан қарасанг, шаддод, бетгачопардек, лекин тўғри қилди. Сен билан лақиллашиб ўтирсинми...

– Тўғри қилмади, – дейман ичимда қизни оқласам-да. – Биз меҳмон эдик. Танимаган, билмаган одамга ҳам шундай гапирадими?

– Қанақа меҳмон?! – деб қизишади Содиқ ака. – Биз клиентмиз. Сен ёнғоққа эмас, ўзига харидор бўла бошладинг. Ўзинг айтганингдай

меҳмон бўлсанг, иззатингни билишинг керак эди. Энди нима деб ўзингни оқлайсан.

Сир бой бермаслик учун кифтимни қисаман.

Даллол

Тўйхонадагилар сира қўйишмагач, ичкарига кирдик. Дастурхонга палов тортган чоғда бир киши келиб салом берди, кейин ўзини таништирди.

– Исмиб Ориф, сўраб келган экансизлар? – Юзига қараб асабийлашганини сезаман, лекин ўзини сипо тутишга уринади. – Мен бойвачча билан эдим. Кутиб ололмадим, узр.

– Бойваччангиз ким? – дейман ўзимни таништириб.

– Ука, – дейди Ориф ака овқатга ишора қилиб. – Сизлар ҳам қишлоқнинг боласисизлар. Шу пайтгача қишлоқларингизда бирортаси тўй-маъракисига официант олиб келганми?

– Йўқ, – деймиз Содиқ ака билан бир-биримизга қараб.

– Бизнинг олифта укамиз эса шаҳардан олтига йигит олиб келибди. Нима эмиш, “Тўйимда ҳамма маза қилиб ўтирсин” эмиш. Тўйда куёвдан бошқаси хизмат қилади, ўйнайди. Мана шу-да мазаси. Отаси ер бўлиб ўтирибди. Буни тушунмайди бойвачча куёв бола. “Сен билан елка тирашиб катта бўлган жўраларинг ўлганми?” дедим, охири жаҳлим чиқиб. “Кўптчилиги уйланганда тўйига келолмаганман, хизмат қилмаганман. Улар ҳам қайтарса ким қилади хизматни?” дейди ўзини оқламоқчи бўлиб. Шу ҳам гапми, укалар?! Тўғри, номус қилаётгандир, аммо сабаби бордирки, келолмагандир. Қолаверса, юзига соладиган номерд бўлганида шу пайтгача номи чиқарди. Бир ҳафтадан бери қишлоқ шу ерда, ҳеч ким ўзини тортгани йўқ. Бугун бу шундай қилса, эртага яна битта аҳмоқ чиқади-да унга эргашадиган, “Тўй-маърака қилсам, официант олиб келаман”, деб элга эл бўлгиси келмайдиган. Одамнинг кимлигини билдирадиган шу тўй билан аза-ку, тўғримми? Махтумқули айтганимиди, “Маъракада ўтириб туришин кўринг”, деб? Узр, укалар, қизишиб кетдим. Сизлар овқатдан олаверинглар. Қоним қайнаб кетди-да. Охири чидолмаганимдан бўралатиб сўқдим. Ҳаққим бор-да, отаси билан амакиваччамиз. Анави хизматга келган йигитларга биттанг туриб хизмат қилмайсан, деб айтдим. “Меҳмондай ўтириб, еб-ичинглар. Кейин ўзим олиб бориб қўяман шаҳарга. Пулингням бераман”, дедим, биттаси тараддуланиб турганди. Пул одамнинг ордан азизми?!

– Биз аслида сизни йўқлаб келганмиз, ёнғоқ йиғиб юрган эдик, – дейди Содик ака муддаога кўчиб. – Уйингизни сўраган эдик, бу ёқдалигингизни айтишди.

– Мен бугун бўшамайман. Йигитлардан бирортасини кўшиб юбораман. Ёнғоқни кўринглар, кейин инсофга қараб нарх кўйиб олиб кетаверинглар. Мен Лазизни бугун кўрган эмасман, ўртамиздаги ёнғоқни пучга айлантирманглар.

Борлигимни эгаллаб бораётган аллақандай ваҳм билан тўйхонадан чиқаман. Энди мен харидор эмас, акам ва Ориф ака ўртасидаги даллолман.

Меҳрининг акси

– Келинлар, келинлар! – очик чеҳра билан кутиб олади Меҳригул опа (исмини кейинроқ билиб олганмиз).

– Ассалому алайкум, – дарвозадан ичкарига кириб салом бераман опага. – Ёнғоқ олиб юргандик.

– Яхши-яхши, – дейди опа, кейин уйи томонга қараб ўғлини чақиради. – Даврон, бу ёққа қара, болам. – Даврон чиқиб келгунича, бизни темир чорпоёга таклиф қилади. – Ҳаво ҳам исиб кетди. Ҳозир тарвуз сўйиб бераман. Бир салқинлаб олинглар.

– Опа, ташвишга кўямиз сизни, – дейман хижолат тортиб. – Биз қайтамиз. Ёнғоқингиз бўлса кўрайлик.

– Хижолати борми? Мусофир бўлсаларинг. Мана, Давроним ҳам яқинда чет элдан келди. Бошидан ўтказганларини айтса, йиғлаб юборибман. Ҳамма ўзбек бўлолмас экан. Бўлолмайти ҳам.

– Биз шу ернинг боласимиз, опа, – дейди Содик ака. – Лазизни танийсизми? Қизил “Дамас”и бор. Жойи келса, киракашлик қилади. Мавсумида тарвуз-қовун сотади. Мана, энди ёнғоқ йиғяпти. Бу укаси бўлади, – деб мени кўрсатади. – Ёрдамга келган. Бирга юрибмиз.

– Тилла бола-да, – деб менга тикилади Меҳригул опа. – Аканг кам бўлмасин, барака топсин. Менга кўп ёрдами теккан. Даврон четда, каттам Тошкентда. Набиралар билан қолган пайтларим қишлоққа йўли тушса, нимани илтимос қилсам йўқ демайди. Рўзғор-да, ҳали у, ҳали бу керак бўлиб туради. Туман марказига бориб-келишнинг ўзи бўлмайди. Шунақа пайтлар “Ука, яна қачон келасиз, менга фалон нарса керак эди”, десам, айтган нарсамни олиб келиб бериб кетади. Барака топсин, илоҳим. Менда телефон номери ҳам бор. Давроним келгунча ҳам бир-икки телефон қилиб у-бу тайинлаганман. Энди айтай десам, ўғлим унамайди, ташвишга кўйманг, деб.

– Тўғри-да, – деб гапга кўшилади Даврон, – у кишининг ташвиши камми? Айтишга уялади одам. Ёзда келиб қолишса, икки-учта қовун билан тарвуз ташлаб кетишаркан. – Хижолат тортасан киши.

Акам ҳақидаги илиқ сўзлардан тўлқинланиб кетаман.

Тарвузни еб бўлгач, дастурхонга дуо ўқиб, ўрнимиздан турамиз. Шунда Даврон бир қоп ёнғоқни олиб чиқади. Чақиб кўрмоқчи бўлсам:

– Шартмас,– дейди Меҳригул опа. – Бу аканга, деҳқончилигимиздан.

– Акам олмайди, – дейман қатъий қилиб. – Фейлини билсангиз керак, опа?

– Ундай бўлса айтмайсизлар-да, – деб кулади опа. – Ўнг қўлинг берганини чап қўлинг билмасин дейди-ку.

– Сотсангиз олиб кетаман, бўлмаса қолади ёнғоқингиз, – дейман нима дейишни билмай.

– Буни атаб олиб кўйгандим. Сотиладиганларини кейинроқ айтарман, сотадиган пайтимда. Ҳозир пулга заруратимиз йўқ.

– Битта иш қилайлик, – дейди Даврон. – Лазиз ака берганингиз билан барибир бир қоп ёнғоқни олмайди. Дуонгиз етади, деб кетаркан-ку. Шунинг учун ҳамма ёнғоқни олиб кетишсин. Сотиб, пулдан фойдаланиб туришсин. Бу ерда турганидан нима наф?!

Менга яхши йўлдек туйилади бу иш. Лекин ёнғоқни олиб келганимни эшитган акам мендан ранжийди.

– Бекор қилибсан. Бир ойми, икки ойми ўтиб, ёнғоқнинг нархи ошса афсусланишади. Яхши иш бўлмабди.

Шундай деб Мехригул опага қўнғироқ қилади:

– Опа, укам хато иш қилиб келибди. Пул керак бўлган вақти айтсангиз, ўша пайтдаги нарх билан бераман пулни. Агар нарх-наво ташласа, бугунги нарх билан. Бўлмаса, ёнғоқингизни ололмаймаман...

Мехригул опа рози бўлгач, гўшакни қўяди.

– Ўша ёнғоқларни бир четга олиб қўй, – дейди акам.

– Нега?

– Менга омонат улар.

Ака

– Мен сенга нархини айтдим, ука, – дейди Шомир деган киши савдомиз келишавермагач. – Айтганимдан бир тийин ҳам тушмайман.

– Ака, сиз ҳам тушунинг, бир-икки сўм наф кўрайлик деб юрибмиз. Сизга деҳқончилик-ку, бунчалик қаттиқ бўлманг-да.

– Сен олмасанг, бошқаси олади. Кунда нечта харидор келади. Яхши фойда қилишяптики, қишлоқма-қишлоқ юришибди.

– Тўғри, пулни пулга алмаштириб юриш учун чиқмайди ҳеч ким бозорга. Лекин сотармонда ҳам озгина хайр-барака бўлиши керак, ака. Инжилмай берсангиз, сотиб олган барака топади.

– Менам ёмон нарх айтмадим, ёнғоғим синовдан ўтган, ука.

– Пўчоқнинг ичида ҳаммаси. Биз Худога таваккал қилиб оламиз. Мағзи яхши чиқса, бахтимиз. Бўлмаса – пешона, пуч ёнғоқни қўлтиқлаб кетганимиз қолади.

– Менинг ёнғоғим пуч эмас.

– Бирор ишимиз Худога хуш келмаса, пучга айланади-да, ака. Мен айтган нархдан баланд сўраб келишса, бериб юбораверинг. Лекин сиз истаётган нарх ҳали йўқ. Балки кейинчалик бўлиб қолар, унғача кутсангиз, албатта.

– Майли, кимга тақдир қилган бўлса, ўша олади-да.

– Айтганингиздан қанча ўтиб берасиз. Мана, охирги марта сўрайин. Мол бозорига чиқсангиз, “Деворнинг ҳам кемтиги бор”, “Киндигингни ўзинг кесганмисан?” деган гаплари бўлади-ку, – қулиб қарайман Шомир акага. – Ана шундай сиз ҳам айтганингизга сотмай, бир нима ўтиб беринг.

– Бўлари шу.

– Майли унда. – Шомир аканинг хонадонидан ортимга қайта бошлайман. Шу пайт боғ томон бир аёлнинг шошиб келаётганига кўзим тушади. “Ёнғоғи бўлса, айтишга келаётгандир балки?” – ўзимча хаёлланиб юришдан тўхтаيمان. Аёл ҳансираганча яқин келиб:

– Ёнғоқ оляпсизми? – дейди.

– Ҳа, – дейман аёл томон юриб. – Қанча бор?

– Кўп эмас. Бор-у, ҳали тозалаб улгурмадим.

Болам касалхонага тушиб қолди, ака, – аёл Шомир акага қараб қўяди-да, яна менга юзланади. – Ҳозир ўн-ўн беш килоча бор.

– Юринг, – дейман-да аёл келган боғ томон қадам босаман. – Шу томондан борамизми?

– Ҳа-ҳа, юраверинг.

– Болангга нима қилди? – жимгина қараб турган Шомир аканинг кўзида хавотир аксланади.

– Ҳали билмайман. Иситмаси тушмаяпти.

Анализ топштириб, ётқизиб келдим, – деб аёл кўзига ёш олади.

– Ука, – дейди Шомир ака мени чақириб, – Боя ёнғоғимга қанча бераман дединг?

– Килосига олти минг уч юз.

– Ўша айтганингга олақол. Икки қопдаги эллик килодан ошса керак. Ўзимиз тортаверамиз. Ҳозир мана бу опангга уч юз минг бериб юбор. Қолганини ҳисоб-китоб қилаверамиз. Боласининг олдига кетаверсин. Ёнғоғини кейин келганингда оларсан. Унғача тозалаб қўйишади ҳаммасини.

Ҳозиргина бир тийин ҳам тушмайман, деб турган одамнинг бирдан ўзгариб қолишидан ҳайратланаман. Ёнғоқни тортиб олаётиб сўрайман:

– Шомир ака, опа кимингиз бўлади?

– Синглим, – меҳр билан жавоб қайтаради Шомир ака. – Ўғли билан ёлғиз яшайди. Шу ердан уй солиб берганмиз.

Ўша аёл келгунича, тасаввуримда пўстлоғи оқ-у, мағзи қорайиб кетган ёнғоққа ўхшатиб турганим Шомир ака тўғрисидаги фикрларим тубдан ўзгариб кетади.

“Ёнғоқ қирқ дардни кўзғайди, кўп еманлар”, дерди Иқбол момом. Таътил вақтим ниҳоялаб акам билан бозорга чиқдим. Одамларга: “Ёнғоқ олинг, есангиз қирқ дардни кўзғайди бу. Дард кўзғаса, давосини излайсиз”, дейман. Одамлар менга “жинними” дегандек қараб қўйишади. Акам эътирозли оҳангда:

– Шоир, пуч ёнғоқдай кўп шақиллама, – дейди. Сўнг “Келаси йил яна келасанми?” деб сўрайди.

– Келаман, – дейман беихтиёр.

Минг қарғаға бир кесак

Муҳаммад Шариф Гулханийнинг “Зарбулмасал”и китобхонга беадад завқ беради. Асарда халқимизнинг теша тегмаган, қўп маъно қатламли мақоллари, иборалари жамланиб, бамисоли кўркем гулдастага айланган. Анвойи чечаклардан териб, сизга ҳам илдиндик. Ўқинг, уқинг!

Айрон талаб қилсанг,
челагингни яширма.

Бор мақтанса
топилур, йўқ
мақтанса чочулур.

Карнайчидан нима
кетар. Бир гуф.

Икки суюкли бир
қўнгилга сиғмас.

Бош омон бўлса,
бўрка топилур.

Яхшилар топиб сўзлар,
ёмонлар қоғиб сўзлар

Эрман ёғочини эгилгани – сингани, эр
йигитнинг уялгани – ўлгани.

Кўр тутганини
қўймас ва кар
эшитганини қўймас.

Сигир сув ичгунича,
бузоқ муз ялар.

Битар ишнинг қошиға
яхши келар бошиға.

Чўтқи хор тутсанг,
кўзга тушар.

Кўйнидан тўкилса –
қўнжига.

Яхши билан юрдинг –
етдинг ниятга, ёмон
билан юрдинг –
қолдинг уятга.

Шайхнинг ҳунари
бўлмаса, хонақаҳи
танг.

От олсанг, уйинг
бирла кенгаш.

Кўчқор бўлар кўзининг пешонаси дўнг бўлур,
Оға бўлар йигитнинг пешонаси кенг бўлур.

Эгасини
сийласанг,
итига
сўнгат бер.

Эсинг борида этагингни ёп.

Уйда чакса
уни йўқ, том
бошида қўш
танур.

Чумчуқ семирса,
ботмон бўлурми?

Ола тўғоноқ олғур бўлса
ҳам, аҳволи маълум.

Бемор тузалгуси келса,
табиб ўз оёғи билан келур.

Ола кўзанақ ола бўлса ҳам,
арслон бўлмас.

Қизни ким суймас,
қимизни ким ичмас.

Ошиққан қиз эрга борса, ёрчимас.

Оёқ югуриги – ошқа,
оғиз югуриги – бошқа.

Тошкент маданият коллежи
ўқитувчиси **Сарвар ТОҒАЕВ**
тайёрлади.

Ижодкорнинг ҳақиқий
мураббийси –

ҳаёт

Жон ГОЛСУОРСИ
(1867–1933)

Инглиз романнавислари гарчи ижтимоий адолатсизлик ҳолатлари намоён бўлаётганини кўриб жуда қаттиқ норози бўлаётган бўлсалар-да, тартиб-қоидаларни, ахлоқни, урф-одатларни, ўз даврининг белгилаб қўйилган тартибларини ҳарҳолда ҳурмат қилишарди, улар бутун қалблари билан яшамоқнинг соз эканига ишонганлар, умум томонидан қабул қилинган қадриятларнинг мутлақо барқарор эканига имон келтирганлар ва воқеликни фожий бир комедия тарзида киноя билан қабул қилмаганлар...

Диккенсда олижаноблик – олижаноблик, иллат – иллатдир. Ҳолбуки, ўз-ўзидан аёнки, бизларнинг ижтимоий арбобларимизни истисно қилганда, кўпчилик одамларда олижаноблик билан иллат бир-бирига киришиб кетган бўлади.

Диккенс инсоннинг маънавий қиёфасини кенг қўл ҳаракати билан чизади ва у яратган манзараларда жиндай бўлса-да санъатга даъвогарлик бўлганида, улар бизга қизил ранг буқага таъсир қилгандай таъсир қиларди.

Умумий маданий савия роман ёзишни ўргата олмайди. Тор маънода олинган маърифат сўзи ҳаёлот қувватини ривожлантиришдан кўра бўғади...

Инглиз ёзувчиси ва драматурги. 1897 йили қисқа ҳикоялардан иборат илк китоби – “Тўрт шамолдан” (*From the Four Winds*) нашр этилган. “Жоселин”, “Вилла Рубейн” романлари, “Адолат”, “Катта ўғил”, “Тўлин ой” каби пьесалар, “Оқ маймун”, “Қумуш қошиқ”, “Учрашувлар” каби ҳажвий асарлар ва бир нечта ҳикоя тўғламлари муаллифи. “Форсайтлар ҳақида қиссалар” (*The Forsyte Saga*) туркумидаги асарлари машҳур. 1932 йили адабиёт соҳасида Нобель мукофоти соҳиби бўлган.

Сўз туйғусини, нутқ оҳанглари ва рангларини шеър ўқиш ва яхши проза асарини мутолаа қилиш йўли билан одам ўзида ўстирса бўлади, аммо яхлит оладиган бўлсак, бу нарса кўпроқ туғма дидга ва мусикий туйғуга боғлиқ. Композиция иқтидори ҳам табиат томонидан берилди, ифоданинг теранлигига тўла равишда эришилади, уларни ташқаридан ўзлаштириб олиб бўлмайди, уларни фақат ривожлантириш мумкин...

Ўқиш ва ёзишни ўрганиб олгандан сўнг ёзувчи бошқалардан фақат бир нарсани – қандай ёзмаслик кераклигини ўрганмоғи мумкин. Унинг ҳақиқий мураббийси – ҳаётнинг ўзидир...

Зўрма-зўракилик чинакам поэзияни барбод қилади, негаки, чинакам поэзия шоирнинг ўзига деярли боғлиқ бўлмаган ҳолда кайфиятдан ва туйғудан туғилади.

Тургенев тасвир санъатини бенуқсон ва бетакрор эгаллаган эди, у мавзуларни шу қадар чуқур ўйлаб чиқар ва ҳар томонлама пишитар эдики, уларни тўғридан-тўғри қоғозга кўчиравериш мумкин эди, ҳолбуки, у объектив воқеликка беписанд қарамасди, лекин шундай бўлса-да, унинг бадиий тафаккурини белгилайдиган нарса фактдан кўра кўпроқ кайфият воситалари бўларди...

Унинг ҳамма асарлари алланечук ҳазин бир завққа чулганган. Одатда шоирона табиатга эга бўлган одам табиат билан юзма-юз тўқнашганда шундай ҳолатга тушади.

Ҳар қандай одамдан кўпроқ даражада Мопассан бизни

ортиқча китобларимизни ташлаб юборишга ўргатади. У ҳар қандай одамдан ортиқроқ даражада Флобернинг васиятига амал қилган эди: “Предметни бошқа предметлардан ажратиб турадиган муҳим фарқларини билиб олгунингизга қадар ва буни сўзларда ифодалай оладиган бўлгунча ўрганинг!”.

...Инглиз романи маънавий ва техник шогирдлик мактабини айнан Тургеневда ва Мопассанда ўтаган. Бунақа мактабни ҳар бир ёш ёзувчи у ёки бу кекса устанинг кўлида алланечук ички бир қардошликнинг даъватига кўра ўтайди.

Толстойнинг ижодий қудрати туфайли бу китоб (“Уруш ва тинчлик”)нинг ҳар саҳифаси ҳайрон қоларли даражада мазмундор ва ёзувчи муваффақиятининг сири ҳам шунда. Роман одатдаги асарлардан олти баробар каттароқ, лекин унинг бирор қисми чўзилиб кетмаган ва кишини толиқтирмайди, ёзувчи томонидан яратилган инсоний эҳтирослар манзараси, тарихий ҳодисалар, ижтимоий ҳаёт, маиший турмуш манзаралари чиндан ҳам жуда улкан...

“Толстойнинг услуби” деган нарса, бу сўзнинг тор маъносида олиб қарайдиган бўлсак, ҳеч нарсаси билан ажралиб турмайди. Унинг ҳамма асарларида китобхонга гапини қандай айтиш ташвиши билан эмас, нимани айтиш ташвиши

Ўқиш ва ёзишни ўрганиб олгандан сўнг ёзувчи бошқалардан фақат бир нарсани – қандай ёзмаслик кераклигини ўрганмоғи мумкин. Унинг ҳақиқий мураббийси – ҳаётнинг ўзидир...

билан андармон бўлган санъаткор шахсининг муҳри яққол сезилиб туради...

Маҳоратга берилган сон-саноксиз таърифлар бор. Уларнинг ёнига яна биттасини қўшиб, маҳорат – ёзувчининг ўзи билан китобхон орасидаги тўсиқни олиб ташлаш қобилиятидир, десак, унда улар ўртасида яқинлик вужудга келган ҳоллардагина маҳорат чўққилари забт этилади...

Толстой ўзининг ижодий майлларига ҳам, ислохотчилик майлларига ҳам бутун вужуди билан берилиб кетади. Толстой ҳеч қачон сувни синаб кўрмоқ учун аввал бир оёғини, кейин иккинчи оёғини тикиб кўриб, соҳилда туриб қолмайди, ҳолбуки, бу ҳозирги санъатнинг одатдаги заифлигига айланиб қолган. Ҳаётга ва маънога тўлиқ санъат санъаткор ўз мавзуйига тўла-тўқис берилиб кетган ҳолдагина вужудга келади. Санъатдаги қолган нарса – ёзиш маҳорати борасидаги машқлардан ўзга нарса эмас...

Санъаткор бутун вужуди билан мавзуга берилиб кетган фурсатда унда қандай ифодаласам экан, деган масаладаги барча гумону шубҳалар тумандай тарқаб кетади – улар ўз-ўзидан ҳал бўлади ва, қарабсизки, дурдона асар яратилади...

Гайришуурий тарзда тўпланган тажриба ва таассуротлар захираси бўлмаса, қанчадан-қанча истеъдодлар нобуд бўлиб кетади. Қанчадан-қанча ёзувчилар тегирмонда ҳеч вақо бўлмаса ҳам ёғ чиқаришга уриниб ётадилар...

Санъат асари табиат ва инсонни худди Еврегид драмалари ёхуд Тургенев романлари янглиғ тасвирлаши мумкин, ёки бўлмаса, Андерсеннинг эртаклари ёхуд “Ёз тундаги туш” каби фантастик характерга эга бўлиши мумкин. Бундай асарлар тўғрисида гапирганимизда, биз модани эсимиздан чиқарамиз.

Инсоннинг табиати шу даражада секин ўзгарадиган нарса бўладики, минг йил муқаддам ўтган нарса ҳам унинг учун кунга кеча рўй бергандек кўринади. Шунинг учун китобхон Чосер замонида қандай бўлса, бугун ҳам худди шундай сюжет билан характерни талаб қилаверади...

Айни чоғда, комил ишонч билан айтаманки, ҳозирги кунда бўтқа адабиёт деб атаса бўладиган, шакли йўқ, шаклсизликдан доимо лиқиллаб турадиган адабиёт асарлари ўттиз йилдан кейин хотираларда ҳеч қандай из қолдирмай ғойиб бўлиб кетади, ҳатто уларнинг номлари ҳам эсда қолмайди.

Китобларига қараб Дюманинг ўзининг алланечук гаразлари борми-йўқми – билиб бўлмайди, худди шунингдек, унда аввалдан пишиб қолган ўз қарашлари ёхуд бирор фалсафий тизими борми-йўқми – буни ҳам аниқлаш амримаҳол...

Учар этигимизни оёққа илайлиг-у, Дюмадан рус ёзувчиси, ҳар қандай замондошларимиздан кўра бизга замондошроқ бўлган Чеховга ўтайлик...

Менинг фикримча, сўнги йигирма йил мобайнида бир неча мамлакатда ёш ёзувчилар учун Чехов энг қудратли оҳанрабо бўлган эди. У жуда катта адиб эди, бироқ унинг таъсири кўпроқ заифлаштирувчи хусусиятга эга бўлди. Гап шундаки, унинг учун енгилдай бўлиб туйиладиган бир усул

билан ишламоқ табиий эди, аммо амалда текшириб кўрганда бу усул Фарб ёзувчиси учун жуда қийин бўлиб чиқди.

Кези келганда бир нарсани сўраб олай – сезганингиз борми – фожийий воқеаларни тасвирлайдиган ёзувчилар одатда ўта соғлом одамлар бўлади. Руслар бу ҳисобга кирмайди, улар ҳаминиша ўзлари ҳис қилиб турган нарсаларни тасвирлашади, бизга – Фарб одамларига эса бошқача сифат хос: биз доимо ўз туйғуларимиз ва сезгиларимизга тескари борамиз. Биз агар ўзимизни ёмон ҳис қиладиган бўлсак, ижодда юморчи бўлиб оламиз ёки жилла бўлмаса, романтик бўламиз...

Биз ҳаммамиз лимузинлар ва самолётлар деган жойда ақлимиз шошиб қоладиган бўлиб қолдик. Романтик адабиётга машиналар суқилиб кириб олди – миянгга машина гувиллаб турса, қулоғингга най навоси кирмас экан.

Ҳеч қандай гап-сўзлар билан муаллифга ёки унинг китобига обрў ортириб бериб бўлмайди. Мен қўлимга қалам олгандан бери ўтган ўттиз йил мобайнида ўнлаб китоблар тўғрисида гап-сўзлар бўлган, уларни гўё мангу умр кўрадиган асарлар сифатида баҳолаб баҳс юритишган, бугун эса гўё у китоблар, умуман ҳеч қачон бўлмагандек, паққос унутиб юборилди.

Озод ШАРАФИДДИНОВ

таржималари асосида тайёрланди.

Гайришуурий тарзда тўпланган тажриба ва таассуротлар захираси бўлмаса, қанчадан-қанча истеъдодлар нобуд бўлиб кетади. Қанчадан-қанча ёзувчилар тегирмонда ҳеч вақо бўлмаса ҳам ёғ чиқаришга уриниб ётадилар...

Ижарага ота керак(мас)ми?

...Аёлнинг кўз ёшини кўриб ректорнинг ҳам кўнгли юмшади. Бўлмаса-ку, шунча вақт дарсларда қатнашмаган талабани ҳеч қачон кечирмаган бўларди. Муштипарнинг юракни эзиб юборувчи ҳасрату нолаларидан кейин факультет деканини койиди – талабасининг ҳолидан хабар олмаганим учун. Ахир бечора тўрт ойдан буён оғир аҳволда ётган бемор отасига қараш билан овора экан. Оиласи ҳам ночорлигини билишмабди. Муҳокамаю мунозара анча чўзилиб кетди. Йигит қайта-қайта тавба қилди. Онаизор йиғисини тўхтатолмай ҳиқиллаб-ҳиқиллаб дуо қилган бўлди. Бу орада котиба қиз кириб ректорга қўшни вилоятдан келган бир киши учрашмоқчилигини ва бироз шошилаётганини айтди. Ректор “Меҳмон кира-версин”, деб муҳокамага қисқа якун ясади.

Аёл ташқарига чиқиши билан меҳмон кирди. Ректорнинг шогирдларидан бўлган бу одам ичкари киббоқ йигитга кўзи тушиб:

– Ие, Содиқ, сен ҳам шу ердამидинг? – деб сўради.

Талаба ярқ этиб меҳмонга қаради, саросимага тушиб ранги оқариб кетди. Нимадир демоқчи бўлди. Бироқ тили калимага келмади. Хиёл бош силкиб, шошганча чиқиб кетди.

Ректор салом-алиқдан кейин ҳайрон бўлиб сўради:

– Нима, сиз бу талаба йигитни танийсизми?

– Ҳа, тоғамнинг ўғли-ку!

– Шундайми? Тоғангиз тузукмилар, ишқилиб?

– Э, зўр. Тоғамни танийсиз, қўшма корхона директори.

– А-а?.. Ҳалиги чиқиб кетган аёл келинойингиз экан-да.

– Йўғ-э, у аёлни танайман.

Ректор ҳайратдан қотиб қолди.

– Ахир, у аёл бир соатдан буён бечора боласининг оғир аҳволда ётган бемор отасига қараб, дарсларга келолмаганини, эри ўлиб ўлолмай, тузалиб тузалолмай беҳуш ётганини, ўзи ҳам қийналиб адои тамом бўлганини айтиб йиғлади-ку!

– Йўғ-э!... Тоғам кеча Японияга учиб кетди. Хорижлик ҳамкорлар билан шартнома имзолаши керак экан. Бир айланиб келсин деб келинойимни ҳам олиб кетди.

Тезда йигитни ва аёлни топиб қайтариб келишга буйруқ бўлди. Йигитни “ёлланган она”-си билан қаҳвахонада чақ-чақлашиб ўтирган еридан топишди ва ҳар иккисини зинғиллатиб институтга олиб келишди.

Жиддий суриштирув чоғида сир очилгач, аёл яна кўзига ёш олди. Йигитнинг илтимосини рад этолмаганини, кўнгли бўшлигини, вақтинча “она”си бўлиб туришга розилик бериб хато қилганини айтиб йиғлади. Лекин бу гал йиғиси ишончсизроқ чиқди.

Талаба йигит эса тўқликка шўхлиги боис пешонаси деворга урилганини англади, энди ҳаммаси тамом бўлганини тушуниб, бутунлай бошини кўтаролмади.

Қизиғи шундаки, бу ҳол биринчиси эмас экан. Муайян ҳақ эвазига “муштипар она”, “бечора ота” ролини ўйнайдиганлар, ўйнатадиганлар онда-сонда бўлса-да учраб тураркан.

Шундан кейин ҳангоматалаб талабалар ва ўқитувчилар орасида буюртмалар қабул қилинаётгани ҳақида ҳазиломуз эълонлар тарқалди: “вақтинчалик она” ҳар соати – 50 минг сўм”, “вақтинчалик ота” ҳар соати – 100 минг сўм”.

